

Časopis Centra za empirijska istraživanja religije

& Religija
& Tolerancija

RELIGIJA I TOLERANCIJA

Časopis Centra za empirijska istraživanja religije

Pokrenut kao zbornik 2002.

Kao časopis izlazi od 2004.

CEIR, Novi Sad
Filozofski fakultet, dr Zorana Đinđića 2
<http://www.ceir.co.rs>

Glavni i odgovorni urednik:

prof. dr Zorica Kuburić, Filozofski fakultet, Novi Sad

Zamenik glavnog i odgovornog urednika:

dr Danijela Grujić, CEIR, Novi Sad

Izdavački savet:

prof. dr Đuro Šušnjić (CEIR, Novi Sad)

MA Ana Zotova (Univerzitet u Beogradu)

prof. dr Aleksandar Santrač (WU, Washington)

prof. dr Srđan Simić

Članovi uredništva:

prof. dr Dragoljub B. Đorđević (Univerzitet u Nišu)

prof. dr Milan Vukomanović (Univerzitet u Beogradu)

prof. dr Aleksandar Prnjat (Alfa BK univerzitet, Beograd)

prof. dr Zoran Matevski (Univerzitet u Skoplju)

prof. dr Ivan Cvitković (Univerzitet u Sarajevu)

prof. dr Sergej Flere (Univerzitet u Mariboru)

prof. dr Ankica Marinović (Univerzitet u Zagrebu)

prof. dr Nonka Bogomilova (Bulgarian Academy of Sciences, Sofija)

prof. dr George Wilkes (University of Edinburgh)

prof. dr Miroslav Volf (Yale University)

msr Ljiljana Čumura (MSA - Malta Sociological Association)

Prevodilac: Ivan Dinić

Dizajn i kompjuterska podrška: Marija & Marko Borović

Fotografija na koricama: Ljiljana Čumura, Katedrala u Ulmu

Časopis ima naučnu orijentaciju. Izlazi dva puta godišnje.

Tiraž: 300 primeraka

Štampa: Čigoja štampa, Beograd

Objavljivanje ovog časopisa omogućili su:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije
Ministarstvo pravde – Uprava za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama

UDC 316

ISSN 1451–8759
e-ISSN 1821–3545 (Online)

RELIGION AND TOLERANCE

Journal of the Center for Empirical Research on Religion

Number 31

Novi Sad, Vol. XVII, N° 31, January – June, 2019.

RELIGION AND TOLERANCE

The Journal of the Center for Empirical Research on Religion

Launched as an anthology in the year 2002.

Issued as a journal from the year 2004.

CEIR, Novi Sad,
Faculty of Philosophy, dr Zorana Đinđića 2
<http://www.ceir.co.rs>

Editor in chief: Zorica Kuburić, PhD, University of Novi Sad

Editor-in chief deputy: Danijela Grujić, PhD, CEIR, Novi Sad

Advisory board:

Đuro Šušnjić, PhD (CEIR, Novi Sad)
Ana Zotova, PhD candidate (University of Belgrade)
Aleksandar S. Santrač, PhD (WAU, Washington)
Srđan Simić, PhD

Editorial board:

Dragoljub B. Đorđević, PhD (University of Niš)
Milan Vukomanović, PhD (University of Belgrade)
Aleksandar Prnjat, PhD (Alfa BK univerzitet, Beograd)
Zoran Matevski, PhD (University of Skopje)
Ivan Cvitković, PhD (University of Sarajevo)
Sergej Flere, PhD (University of Maribor)
Ankica Marinović, PhD (University of Zagreb)
Nonka Bogomilova, PhD (Bulgarian Academy of Sciences, Sofija)
George Wilkes, PhD (University of Edinburgh)
Miroslav Volf, PhD (Yale University)
Ljiljana Čumura, MSc. (MSA - Malta Sociological Association)

English Reader: Roger Howarth

Designed: Marija & Marko Borović

Cover Photography: Ljiljana Čumura, Cathedral, Ulm

The journal publishes peer reviewed scholarly work. Published twice a year.

Number of copies printed: 300

Printed by: Čigoja štampa, Belgrade

The publication of this journal was made possible by the:
Ministry of Education, Science and Technological Development
Ministry of Justice - Office for Cooperation with Churches
and Religious Communities Republic of Serbia

SADRŽAJ

ISTRAŽIVANJA

Владислава Тодоровић, Томислав Лунић, ОДНОС СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ И ДРЖАВЕ У СРБИЈИ ОД 1990. ДО 2018.	5
Дејан Вујић, ЗНАЧАЈ И ПРОБЛЕМИ ВЕРСКЕ НАСТАВЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ ПОЛИТИКОЛОГИЈЕ РЕЛИГИЈЕ	21
Младен Алексић, ТЕОЛОГИЈА ОСЛОБОЂЕЊА И СУКОБ СА ВАТИКАНОМ	35
Андријана Максимовић, РЕЛИГИЈСКО ВЕРОВАЊЕ КОД ГРАЂАНА СРБИЈЕ	63
Радмило В. Кошутих, ФЕНОМЕН ВАНЗЕМАЉАЦА ИЗ БОГОСЛОВСКО-ФИЛОЗОФСKE ПЕРСПЕКТИВЕ	77
Косана Вићентијевић, УНАПРЕЂЕЊЕ КВАЛИТЕТА РАДА ПРОФЕСОРА РЕВИЗИЈЕ ПРИМЕНОМ ТЕОЛОШКИХ СТАВОВА ДР НИКОЛАЈА ВЕЛИМИРОВИЋА	105
Марина Шафер, РЕАЛНЕ УСЛОВНЕ РЕЧЕНИЦЕ И ПОЈАМ УСЛОВА У ЈЕВАНЂЕЉИМА <i>НОВОГ ЗАВЈЕТА</i> У ПРЕВОДУ ВУКА СТЕФАНОВИЋА КАРАЦИЋА (1847)	123
Анја Abramović, THE BIBLE AND MUSIC: COMMUNICATION, DIALOGUE AND THEOLOGICAL EXPERIENCE	153

PRIKAZI I OSVRTI

Драгослав В. Ђуровић, ВЕСЕЛА ТЕОЛОГИЈА	171
Владимир Бакрач, RELIGIJA U RALJAMA POLITIKE	175
Драгослав В. Ђуровић, ПОХВАЛА ТОЛЕРАНЦИЈИ	182
Nataša Jovanović Ajzenhamer, ISLAMSKI ODGOVOR NA SAVREMENE IZAZOVE MULTIKULTURALNOG I MULTIKONFESIONALNOG SVETA	188
Никола Зобеница, УМЕСТО IN MEMORIAM-A – АКАДЕМИКУ ПРОФ. ДР ВЛАДЕТИ ЈЕРОТИЋУ	195

INTERVJUI

Zoran Đorđević, NA DVE-TRI REČI SA ANDREASOM PFAJFEROM	197
Aleksandar Jovanović, ПЕЧАТ БОЖИЈИ	199

CONTENTS

RESEARCHES

Vladica Todorović, Tomislav Lunić, THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH AND STATE IN SERBIA FROM 1990 TO 2018	5
Dejan Vujić, SIGNIFICANCE AND PROBLEMS OF RELIGIOUS EDUCATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA FROM THE PERSPECTIVE OF POLITICOLOGY OF RELIGION	21
Mladen Aleksić, THEOLOGY OF LIBERATION AND CONFLICT WITH THE VATICAN	35
Adrijana Maksimović, RELIGIOUS BELIEF IN SERBIAN CITIZENS	63
Radmilo V. Košutić, PHENOMENON OF ALIENS FROM THEOLOGICAL AND PHILOSOPHICAL PERSPECTIVE	77
Kosana Vicentijević, IMPROVING THE QUALITY WORK THE PROFESSOR'S OF AUDIT BY APPLAYING THE THEOLOGICAL VIEWS OF PHD NIKOLAI VELIMIROVICH	105
Marina Šafer, REAL CONDITIONAL SENTENCES AND THE NOTION OF CONDITION IN THE NEW TESTAMENT'S GOSPELS TRANSLATED BY VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ (1847)	123
Anja Abramović, THE BIBLE AND MUSIC: COMMUNICATION, DIALOGUE AND THEOLOGICAL EXPERIENCE	153

VIEWS AND REVIEWS

Dragoslav V. Đurović, THE JOYFULLY THEOLOGY	171
Vladimir Bakrač, RELIGION IN THE JAWS OF POLICY	175
Dragoslav V. Đurović, THE TRIBUTE TO THEOLOGY	182
Nataša Jovanović Ajzenhamer, ISLAMIC ANSWER ON THE CONTEMPORARY CHALLENGES OF THE MULTICULTURAL AND MULTICONFESSIONAL COUNCIL	188
Nikola Zobenica, INSTEAD OF IN MEMORIAM, TO ACADEMIC PROF. VLADETA JEROTIC	195

INTERVIEWS

Zoran Đorđević, ON TWO-THREE WORDS WITH ANDREAS PFAJFER	197
Aleksandar Jovanović, THE SEAL OF GOD	199

Владица Тодоровић
Универзитет у Београду
Факултет политичких наука
vladicatodorovic72@gmail.com

УДК: 322:271.222(497.11)“1990/2018“

Томислав Лунић
Универзитет у Београду
Факултет безбедности
tomislav.lunic@gmail.com

Оригинални научни рад
Примљено 11.1.2019.

ОДНОС СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ И ДРЖАВЕ У СРБИЈИ ОД 1990. ДО 2018.

Резиме

У раду ћемо се бавити односом цркве и државе у Србији од демократијације 1990- 2018. Најпре ћемо анализирати период од 1990. до 2000. и владавине Социјалистичке партије Србије, затим ћемо се бавити периодом од 2000. до 2012. и владавином Демократске опозиције Србије, у разним коалицијама, и на крају периодом од 2012. до данас, када је на власији Српска најредна странка, у широкој коалицији. Покушали смо да утврдимо какав је био однос цркве и државе у овим временским периодима и у ком периоду је тај однос био најбољи? Проблем смо анализирали хронолошки у три временска периода и кроз три облика државе у којима је егзистирала и Србија: Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији, Савезној Републици Југославији и Републици Србији.

***Кључне речи:** држава, црква, власиј, симфонија.*

Увод

Српска православна црква и српска држава живе паралелним животом вековима. Стефан Немањић је 1217. добио краљевску круну од папе Хонорија III, али је поштовао и византијску традицију називајући себе „самодржцем“ (што је превод византијске титуле автократор). Аутокефална црква проглашена је 1219. када је Сава Немањић од никејског цара Теодора I Ласкариса и васељенског патријарха Манојла I добио пристанак да се српској цркви подари аутокефалност (Батаковић, 2000:20-21). Владета Јеротић каже да је однос цркве и државе био углавном добар и поред повремених криза: доба краља Милутина у XIV веку, у време Милана Обреновића у XIX ве-

ку¹, време краља Александра Карађорђевића², као и у време кризе између два светска рата³ (Јеротић, 1995:18-19).

Добри односи цркве и државе у Србији су први пут драстичније нарушени у периоду од 1945-1990, зато што се тада појавила комунистичка атеистичка власт која је имала негативан однос према цркви, односно религији уопште. Да подсетимо на познат став комунистичке власти да је религија опијум за народ. У нашем раду ћемо се бавити односом цркве и државе у држави Србији, у којој живи већина православног становништва. На почетку морамо подсетити да су односи државе и цркве на истоку имали другачији облик него на западу. Као што пише историчарка Радмила Радић: „Православне цркве никада нису осамостаљен политички фактор као што је то у прошлости била Католичка црква у западној Европи“ (Попов, 1996:267).

Током векова код православних народа постојао је идеал да се између црквене и државне власти успостави „хармонија“ или „симфонија“.⁴ Симфоничност указује на то да „њену суштину чине обострана сарадња, узајамна подршка, без уплитања једне стране у сферу искључиве надлежности друге стране“ (Станковић, 2014:104).

У раду смо анализирали како су се кретали односи цркве и државе у Србији од 1990-2018 и покушали смо да откријемо када су ти односи били најбољи, односно када су се у модерно време највише приближили симфонији односа државе и цркве, давнашњем идеалу односа цркве и државе у државама са већинским православним становништвом.

Период 1990-2000.

После деценија комунизма у којем је била у лошем положају у држави (1945-1990), СПЦ се надала да ће са падом комунизма и доласком демократије у Србију доћи и до бољег положаја цркве. До бољег положаја цркве је делимично дошло падом комунизма, али нови режим, наследник и идеолошки сличан претходном није испунио очекивања цркве. Тако, учи вишестраначких избора у Србији и Црној Гори, Свети архијерејски Сабор на свом редовном мајском заседању 1990: „поздравља демократизацију и наго-

1 Сукоб краља Милана и митрополита Михајла и његово уклањање са дужности.

2 Сукоб краља са Синодом СПЦ 1930.

3 Сукоб око конкордата за време владе Милана Стојадиновића.

4 Теорију симфоније развио је византијски цар Јустинијан у VI веку нове ере. У теорији се полази од става да је цар као хришћанин подређен патријарху, а патријарх као поданик државе подређен цару. Циљ је био успоставити једну врсту равнотеже између две власти.

вештај слобода у нашем друштву“ (Биговић, 2010:40). У истом саопштењу се каже: „А Црква светосавска је одувек патриотска, а не партијска, тј. отаџбинска, а не страначка“ (Биговић, 2010:40). СПЦ је овом изјавом покушала да у надоласећем вишепартијском систему објасни своју будућу улогу, односно подвлачи да се неће везивати ни за једну политичку странку, без обзира на њен политички програм и сâм однос према цркви.

Пред прве вишестраначке изборе у Србији 1990. Свети Архијерејски Сабор СПЦ поздравља зору политичке слободе у земљи и прве послератне изборе. Црква после избора у новом демократском друштву очекује да поново задобије место које јој историјски и природно припада у српском народу... она се нада свом повратку у школе, болнице, средства јавног извештавања и, уопште, у јавни живот, ради духовног обнављања и моралног препорода наших младих поколења (Биговић, 2010:40).

Свети Архијерејски Сабор на свом ванредном сабору (30. новембар-6. децембар 1990.) саопштава да је црква изнад приземне политике и свих странака, да она не дели него сабира и уједињује... Сабор посебно наглашава да је недопустиво свако професионално бављење свештених лица политиком, а поготово њихово активно ангажовање у странкама (Биговић, 2010:41).

Политичке странке су обновом вишепартијског система 1990. почеле славити страначке славе, свештеници почињу да учествују на политичким скуповима а ДЕПОС⁵ је 1993. након избора у парламенту имао посланика (свештено лице Јараквића), који је кратко време био посланик, јер СПЦ забрањује свештеницима да се страначки ангажују.

У Србији је након слома комунизма и распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије 1990/91. дошло до великог повратка религији као уосталом и у свим бившим комунистичким државама. Од тог времена долази до видљивијег присуства СПЦ у јавном животу.

СПЦ је од тренутка пада комунизма и периода који је уследио у анкетама високо позиционирана када се говори о институцијама од поверења. Александар Ђаковац наводи да 67% грађана Србије има поверење у СПЦ (Ђаковац, 2007:40).

Период владавине Социјалистичке партије Србије, односно доласка на власт Слободана Милошевића, поклопио се са избором патријарха Павла. У време слома комунизма владајућа комунистичка странка прилагодивши се новим околностима мења име у Социјалистичка партија Србије.

5 ДЕПОС је била политичка коалиција десног центра.

Обично су у бившим комунистичким државама, побеђивале странке десне оријентације, које су користиле национализам да би срушиле комунизам. У Србији су бивши комунисти користили национализам да би остали на власти. Први вишепартијски избори нису одржани под демократским условима, тако да је СПС освојио апсолутну већину и представио се као национални покрет.

Власт СПС-а 1990. се представљала као национална, посебно првих година вишепартијског система. Тада је цркви ослобођен знатно већи простор у медијима, где ће власт у ствари на тај начин желети да ојача своју позицију, јер постаје свесна нових околности и расположења у народу, који се враћа религији.

Медијски је пропраћен повратак моштију владике Николија Велимировића из Сједињених Америчких Држава у његов родни Лелић код Ваљева. Црква почиње да се изјашњава о свим важнијим политичким питањима. Пажњу јавности изазивају посланице СПЦ у време Божићних и Васкршњих празника. Литургије се преносе на телевизији, свештеници гостују на телевизији и радију, штампи. Дају интервју где говоре о верским темама, затим објашњавају значај појединих црквених празника.

Уследиле су ратне године и то прво у Хрватској, а затим и у Босни и Херцеговини, када СПЦ почиње да се изјашњава о тим догађајима. На почетку ратног сукоба, на ванредном заседању Светог архијерејског Сабора СПЦ у јануару 1992. доноси се саопштење у коме се каже: „Ничије погодбе са носиоцима власти у Србији, која нема мандат да иступа у име читавог српства, или са органима југословенске федерације или командујућим структурама југословенске војске, не обавезују српски народ као целину, без његове сагласности и без благослова његове духовне Матере, Православне српске цркве“ (Попов, 1996:292).

Српска радикална странка је 90-их, углавном била странка друга по снази у парламенту и углавном је подржавала режим СПС-а, од 1992-1993. отворено мањинску владу, прећутно од 1993-1997. и од 1998-2000. у Влади Србије.

Војислав Шешељ се није либио да тројицу владика СПЦ Амфилохија Радовића, Атанасија Јевтића, Артемија Радосављевића алудирајући на почетна слова њихових властитих имена увредљиво значи као три издајничка слова (Бакић, 2006: 112). Лидер СРС је посебно критиковао Артемија који желео испред цркве да учествује у преговорима о Косову и Метохији у Рамбујеу, док је СРС имала добре односе са епископом Милешевским

Филаретом, који је често гостовао у пропагандној емисији СРС „Радикалски таласи“.

Поједини свештеници истицали су да је комунистичка влада Слободана Милошевића издала Србе из Српске Крајине, нехајно занемарила интересе Србије, и довела државу на ивицу пропасти (Николић, 2009: 98)

На Сабору одржаном маја 1993. издато је саопштење: „Уочи Спасовдана Свети Архиепископски Сабор обраћа се, и са овогодишњег заседања позивом на образовање Владе народне слоге и избављења од зала... Власти које су најодговорније за стање у које смо сви доведени немају снаге ни истинског поверења ни покрића да народ изведу на прави пут. Треба уступити место бољима мирно, сараднички и трпељиво. Треба позвати најбоље, умне и моралне снаге нашег народа, који би из несебичних нестраначких побуда прихватили да учествују у заједничкој одговорности за судбину Србије, Црне Горе, Републике Српске и Српских Крајина и читавог нашег народа“. Из овог саопштења како каже професор политикологије религије Мирољуб Јевтић, видимо да се црква не опредељује за неку посебну странку већ предлаже владу народног јединства (Јевтић, 2009:165). Што је у складу са ставовима цркве да се не везује за појединачне странке, без обзира на оријентацију политичких странака.

СПЦ на челу са патријархом Павлом и Иринејом Буловићем учествовао је 30. августа 1995. на састанку делегација Савезне републике Југославије и Републике Српске пред преговоре о Босни и Херцеговини у Дејтону 1995. у Добановцима, на којем је покушано да се направи консензус о ставовима делегација Републике Србије и Републике Српске (Кољевић, 2008:286).

Затим, поменимо учешће цркве у демонстрацијама 1996. након манипулација са резултатима локалних избора. Једном приликом полицијски кордон је стајао данима испред студената, али када је патријарх Павле предводио студенте и полиција се склонила, тако је нађен излаз из ове ситуације.

Митрополит Амфилохије о преговорима о Косову и Метохији у Рамбујеу 1999. каже: „Сећам се да Милошевић није дозволио, иако је патријарх молио, да ми као црква учествујемо тамо на преговорима. Па ето после како је прошао. Црква има памћење мало старије од политичара. То је искуство векова. Немој са црквом да ратујеш (Миладиновић, 2018: 37).

Занимљиво је напоменути да је на прве парламентарне изборе 1990. изашла Српска светосавска странка, коју је предводио свештеник Жарко Гавриловић, и освојила 9.169 гласова односно 0,18 одсто гласова (Марковић, 2007: 74).

У овом периоду странке и власти и али и опозиције су се навикавале на присуство цркве у јавном животу, али и црква се навикавала на ипак бољи положај него за време комунизма.

Период 2000-2012.

За 24. септембар 2000. били су заказани савезни, републички, локални, али и директни избори за председника Савезне Републике Југославије, који се до тада бирао у савезном парламенту. Избори су одржани више од годину дана од НАТО бомбардовања, и у атмосфери повећаних тензија између власти и опозиције.

На изборима 24. септембра 2000. Војислав Коштуница побеђује Слободана Милошевића. Међутим, режим одбија да призна пораз, а Демократска опозиција Србије, чији кандидат је био В. Коштуница је најављивала масовне демонстрације за 5. октобар испред савезне скупштине.

Милан Ст. Протић, један од лидера ДОС-а описује сусрет са патријархом Павлом у Патријаршији 5. октобра 2000. у 9 ујутру, на коме се обратио патријарху речима: – Благословите, ваша Светости... Добар дан г. Протићу, Бог вас благословио, одговорио је патријарх Павле. – Ви наравно знате, ваша Светости, шта ће се данас догодити у Београду? – Да, одговорио је патријарх Павле... Ми смо због тога хтели нешто да вас замолимо...уколико ствари крену страшним током, да ви лично изађете међу свет и покушате да спречите страдање невиних људи. Желели бисмо још и да звоне сва црквена звона у Београду у знак народног отпора Милошевићевом самодржављу. Патријарх Павле му је одговорио: „Знате, ја не могу да се мешам. Ви сте сами то организовали, сами носите и одговорност. Бог који све види и који је свима судија, биће на страни оног који је у праву. Ја ћу се молити за све вас да насиља не буде, али немојте од мене тражити немогуће. Своје овоземаљске спорове морате решавати миром и разумевањем међу собом, јер сте сви међу собом браћа и деца Божја. Желим вам мудрости и памети и сваку срећу. Све што могу да учиним јесте да један наш владика буде с вама као што је то и раније био.“ Протић даље пише: „Највиши црквени великодостојник поново нас је пустио низ воду. Као и сваки претходни пут, пекала ме је свака његова реч. Тад још нисам признавао да наша црква није више оно што је некад била и да њена оданост народном добру нема оне тежине и снаге коју је некад имала. Комунизам је и на њеној глави оставио своје злокобне трагове“ (Протић, 2006:25-26).

Ово нам говори да је СПЦ била у одређеним питањима против режима, али да се није могла одредити ни за опозицију, која је очекивала јасну подршку од цркве. СПЦ се држала свог става са почетка обнове вишестраначког система да се не може везивати за било коју политичку странку.

Оно најважније што је проистекло из тих избора је да је В. Коштуница победио С. Милошевића на директним председничким изборима за председника СРЈ, што је допринело политичкој кризи али и новој конфигурацији на политичкој сцени у Србији.

СПЦ након одржаних избора даје саопштење: „Пошто су парламентарни и локални избори у нашој Отаџбини, 24. септембра 2000. године показали народну вољу, то позивамо све да мирно и достојанствено прихвате њихове резултате. Апелујемо на војску и полицију да учине све што до њих стоји да домене дође на миран, достојанствен и цивилизован начин, да очувају свој образ пред нашим народом и целим светом“ (Јанковић, 2015:15).

Власт СПС-а није желела да призна резултате избора, захтевајући други круг председничких избора, тако да је дошло до великог протесног скупа у Београду, након кога је Милошевић предао власт Демократској Опозицији Србије (ДОС). Након деценија у којима је политичком сценом доминирала Комунистичка партија а затим и њена наследница Социјалистичка партија Србије, 2000. су на власт дошле и демократске странке. Сматрало се и да ће се поправити положај СПЦ. Посебно јер је у новој власти било и конзервативних странака, које су у свом политичком деловању посвећивале пажњу и религијским питањима, попут Демократске странке Србије, Нове Србије, Демокришћанске странке Србије.

Са формирањем нове власти поставило се питање увођења веронауке у школе, повратак Богословског факултета у састав Београдског универзитета, повратак имовине цркве, као и наставак радова на Храму Светог Саве на Врачару.

Почетком 2001. Синод је затражио састанак са будућим премијером Зораном Ђинђићем и замолио га да задржи Министарство вера и да за министра постави протонеимара Храма Светог Саве Војислава Миловановића, на шта је Зоран Ђинђић пристао (Јанковић, 2015:16).

За време владе Зорана Ђинђића донета је одлука о увођењу веронауке у школе од школске 2001/2. као један од опционих предмета, поред грађанског васпитања.

О увођењу веронауке у школе З. Ђинђић је рекао: „Немам никакав комплекс када је у питању вера. Најуспешније државе на свету су дубоко

религиозне. Америка је успела да се очува под тешким околностима два века уз религиозност у свакодневном животу, и ако ми неко каже да то није демократски нека погледа шта се ради у црквама у САД у недељу, за празнике, када породице иду у цркве. Не видим ништа лоше да моје дете у школи има веронауку. Моја деца радо иду у цркву, не зато што их ја усмеравам.⁶

Важан тренутак за ДОС, а који је изазвао трзавице у коалицији је испоручивање С. Милошевића трибуналу у Хагу. Том чину се противио В. Коштуница, у том тренутку председник СРЈ, али и митрополит црногорско-приморски Амфилохије.

Митрополит црногорско-приморски Амфилохије је тим поводом рекао: „Урадивши то баш на Видовдан и на такав начин, нијесу могли учинити Милошевићу већу част, а себи и свом народу већи стид и срамоту пред историјом. Бојати се да су тим и таквим чином, тако неразумно изведеним, ријешили да испишу себе из историје.”⁷

Данас о З. Ђинђићу митрополит Амфилохије каже: „Он је очевидно био човек трезвенији, искључујући можда Коштуницу, од свих који су после њега били у Србији. Тако је моје осећање (Миладиновић, 2018: 36).

Године 2003. долази до распада коалиције ДОС, али су до 2012. што Демократска странка, што Демократска странка Србије, главне странке некадашњег ДОС-а, давале премијера и председника Србије.

Одлуком владе Зорана Живковића, члана Демократске странке, 9. јануара 2004. поништена је одлука из 1952. и Богословски факултет је поново део Универзитета у Београду. Док је 25. маја 2006. усвојен закон о враћању имовине црквама и верским заједницама, за време владе В. Коштунице, који је 2004. постао премијер владе Србије.

Борис Тадић, председник Србије, из Демократске странке је 2005. изјавио да је спреман да посредује у спору између Српске православне цркве и непризнате Македонске православне цркве. Б. Тадић каже: „Спреман сам да будем добар посредник у проблемима који су се појавили јер сагледавам државне интересе Србије, а то су пријатељске чврсте везе са Македонијом, економска политичка и регионална сарадња и сарадња у борби против организованог криминала.”⁸

⁶ Време Стефановић Љ. Н, Зоран Ђинђић, српски премијер: „Нисам најмоћнији човек у Србији“, IntRes: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=293195> (посећено 3.12.2018).

⁷ Станковић Б: Насиље уз благослов (2), IntRes: http://www.b92.net/insajder/arhiva/arhiva.php?nav_category=1280&nav_id=513342 (посећено 3.12.2018).

⁸ БЛИЦ архива: Тадић посредује у спору СПЦ са IntRes: <https://www.blic.rs/vesti/politika/tadic-posreduje-u-sporu-spc-sa-mpc/7d19e6yMPC> (посећено 3.12.2018).

Победом В. Коштунице је први пут да на чело државе од 1945. у којој је Србија у заједници, дошао верник, а 2004. В. Коштуница долази на место председника владе Србије, дакле на још по овалашћењима значајније место. Демократска странка Србије, странка којој је припадао В. Коштуница је имала и два министра вера – Милана Радуловића и Радомира Наумова, што јасно показује заинтересованост ове странке за верска питања.

О односу В. Коштунице и патријарха Павла говоре следеће речи: „Много пута сам разговарао са патријархом Павлом и сваки пут када је он тражио разговор рекао би да ће он доћи код мене. Због поштовања према њему сваки пут сам одлазио на разговор код њега у Патријаршију. Он је брзо уочио да ја долазим сваки пут код њега и побунио се против тога говорећи да он жели да искаже поштовање према српској држави и да хоће следећи пут да он дође код мене. Видите како је он коме сви ми дугујемо највеће поштовање и коме дугујемо љубав која се има само према оцу, хтео да дође код млађих од себе“ (Коштуница, 2012: 81).

У мандату В. Коштунице усвојена су два значајна закона о регулисању односа цркве и државе. То су закон о црквама и верским заједницама 20. априла 2006. и закон о враћању реституцији имовине црквама и верским заједницама 25. маја 2006. Влада Србије помаже изградњу Храма Светог Саве на Врачару, обнову Хиландара након пожара 2004. Затим, црква добија место у преговарачком тиму о статусу Косова и Метохије и у радиодифузном савету.

О В. Коштуници митрополит Амфилохије каже: „Он је био заиста и патриота и трезвен, нажалост за те практичне ствари очевидно није био. Жао ми је што је и та његова странка завршила са његовим повлачењем“ (Миладиновић, 2018: 36).

Владика захумско-херцеговачки Григорије је имао позитивно мишљење о председнику Србије Б. Тадићу. Тако је изјавио: „Исламска заједница, чини ми се реис Церић, упоредила је два најмирољубива човека на овим просторима у последњих 100 година са Слободаном Милошевићем и Фрањом Туђманом. Нисам чуо већу грешку од те. Лично познајем председника Тадића и знам да нико као он нема доброту и жељу да односи Сарајева и Београда буду добри ставити (Григорије, 2012).

Након председничких и парламентарних избора 2012. власт преузима Српска напредна странка, са својим коалиционим партнерима. Председник Србије након победе у другом кругу над Борисом Тадићем из Демократске странке, постаје Томислав Николић из Српске напредне странке, а премијер је постао Ивица Дачић из Социјалистичке партије Србије.

Период од 2012-2018.

Готово на почетку владавине нове коалиције, а након потписивања Бриселског споразума о Косову и Метохији, долази до сукоба власти са СПЦ.

Митрополит црногорско-приморски Амфилохије је поводом потписивања Бриселског споразума одржао молебан за Косово и Метохију када је рекао: „Молимо се за упокојење Владе и Скупштине и да им се опрости сваки грех“.⁹

Митрополит Амфилохије први од црквених великодостојника почиње да оптужује власт у Србији и председника Србије Александра Вучића за издају Косова и Метохије, сматрајући да је одрицање од Косова почело потписивањем Бриселског споразума.

Након тих речи митрополит Амфилохије је нападнут од стране представника режима. Никола Селаковић, генерални секретар Председништва каже: „О изјавама Амфилохија Радовића бих могао да говорим сатима. Шта друго да очекујете од човека који је Вучићу већ два пута држао опело“?¹⁰

Митрополит Амфилохије је одговорио да је држао опело Дачићевој Влади а не председнику Србије.

Зорана Михајловић, потпредседница Владе: „Питање Косова не треба да буде питање око кога ће нас било ко, па и митрополит Амфилохије, делити на 'издајнике' и 'патриоте', већ питање око кога сви треба да се окупимо како бисмо пронашли најбоље решење за наше грађане и будућност Србије“ (Исто).

Марко Ђурић, директор канцеларија за КИМ каже да га је срамота као верника и као Србина када чује да неко ко носи одору Српске православне цркве говори на „један нецрквени и срамотан начин“ (Исто).

На питање новинара „Недељника“ како сте доживели напад Вучићевих министара пре неколико месеци, митрополит Амфилохије каже:

„Запаћен сам... пре свега, ја нисам ни Вучића ни њих ничиме повредио. Изразио сам бригу, да се бринем, рецимо због ове политике која се води од Бриселског споразума који су потписали 2013, да ће се одрећи Косова и Метохије. То није напад ни на кога“. Миладиновић В. (2018): Немој ни-

9 NSPM online: Острајмо у Србији, IntRes: <http://www.nspm.rs/hronika/nspm-kako-srpski-mediji-videli-skup-ostajemo-u-srbiji-10.-5.-2013.html?alphabet=1> (посећено 14.9.2018).

10 B92: Амфилохије једном изјавом покренуо лавину, IntRes: <https://www.b92.net/info/vesti/index> (посећено 14.9.2018)

кад да ратујеш са црквом – интервју Митрополита Амфилохија: Недељник, НИП Недељник, стр. 36).

Патријарх Иринеј о ставовима митрополита Амфилохија каже: „Људи могу да причају ово или оно, али ми видимо колико се председник Србије Александар Вучић бори да сачува Косово и Метохију. Благодаримо Господу што нам је подарио човека који се лавовски бори за српски народ, а посебно за мученичко и страдално Косово и Метохију. Људи могу да причају ово или оно, али ми видимо колико се он са својим сарадницима бори да сачува тај најсветији део наше земље, Косово и Метохију, тај наш Јерусалим, ту нашу Палестину, ту нашу свету земљу са оним светињама бројним, великим и славним на Косову и Метохији“.¹¹

Умировљени епископ Атанасије Јевтић критиковао је председника А. Вучића поводом намере о подели Косова и речи да ако не поделимо Косово да ћемо за 40 година „бранити“ Врање: „Господин самохвалисави Председник унесрећене под њим Србије не пропушта прилику да свој дефетизам и безнађе подмеће Србији и Српском народу, како на Косову тако и на југу Србије, и надаље све до „Београдског пашалука“, па и Србима преко Дрине.“¹²

Игуман манастира Дечани, Сава Јањић у интервјуу листу „Време“ на питање колико је прихватљива подела Косова каже: „... ово је ретроградан модел који је у складу са политиком етничког чишћења у ратовима бивше Југославије деведесетих година, па није ни чудо да је активну подршку политици поделе, коју сваки на свој начин подржавају и тумаче г. Вучић и г. Тачи, дао и један од идеолога идеје етничког чишћења на просторима бивше Југославије г. Војислав Шешељ“ (Шварм и Георгијев, 2018: 21)

Критика Саве Јањића најаве поделе Косова и Метохије изазвала је оштре нападе власти у Србији оптужујући га да је присталица независности Косова.

Оно што је занимљиво напоменути да ниједан свештеник није присуствовао говору председника Србије у Косовској Митровици 9. септембра 2018. што довољно говори о односу власти у Србији и бар цркве на Косову и Метохији, односно рашко-призренској митрополији према властима у Србији.

¹¹ Патријарх Иринеј: „Хвала Господу на Вучићу“, IntRes: <http://mondo.rs/a1071371/Info/Srbija/Patrijarh-Irinej-o-Vucicu-i-Kosovu.html> (посећено 14.9.2018).

¹² Пораст Вучићевог дефетизма у издаји Косова и Србије и изругивање српском народу: IntRes: <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/porast-vucicevog-defetizma-u-izdaji-kosova-i-srbije-i-izrugivanje-srpskom-narodu.html> Нова српска политичка мисао, интернет сајт, (посећено 27.9. 2018.).

Један од епископа који је и пре доласка на власт СНС-а имао негативан став о политичарима који су водили ову странку је епископ захумско-херцеговачки Григорије.

На питање Оље Бећковић, новинарке НИН-а: „Рекли сте да се са Вучићем нисте слагали од 1992. па све до данас. У чему се данас не слажете с њим?“ епископ Григорије одговара: „Рекао сам и нема потребе да то понављам. Генерално, имам потребу да искажем свој бунт против свих људи који су наметнули себе као најважнију тему, при чему је најмање битно како се зову и коју функцију обављају, као и то да ли се ради о држави, цркви, универзитету или некој другој институцији“ (Бећковић, 2018: 20).

Поводом преговора о Косову и Метохији саопштењем огласио се Свети Архијерејски Сабор СПЦ: „У светској историји нема примера да неки народ у миру, две деценије, после оружаног сукоба, даје своје за своје. Поделом би народ великог дела Косова и Метохије аутоматски био остављен на милост и немилост режиму такозване државе Косово, изложен погрому сличном оном из марта 2004. године или под притиском или тихим терором, био присиљен на егзодус“.¹³

Састанак патријарха Иринеја и председника Србије А. Вучића: „Вучић је казао патријарху на отворен начин шта мисли и о Косову и Метохији и о свим другим важним питањима да је задовољан што га је патријарх саслушао, али и што је он од њега чуо све што мисли црква.“¹⁴

Није било изјаве патријарха Иринеја после овог састанка.

Саопштење Сабора СПЦ: „Неприхватљиво су било какво разграничење или потпис који би, директно или индиректно, значио признање независности и улазак „Косова“ у УН.“¹⁵

А. Вучић је рекао да суверинитет чувају територија и народ, и питао шта од тога Србија има на Косову.¹⁶

Дакле, и даље су док пишемо овај рад супростављени ставови СПЦ и власти у Србији око питања Косова и Метохије.

¹³ Порука светог архијерејског Сабора СПЦ IntRes: <https://www.danas.rs/drustvo/poruka-svetog-arhijerejskog-sabora-o-kosovu-i-metohiji/> (посећено 10.5.2018).

¹⁴ IntRes: <http://rs.n1info.com/Vesti/a409273/Sastanak-Aleksandra-Vucica-i-patrijarha-Irineja.html> (посећено 4.8.2018.)

¹⁵ IntRes: http://www.spc.rs/sr/saopshtenje_svetog_arhijerejskog_sabora_4 (посећено 8.11.2018.)

¹⁶ IntRes:https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2018&mm=11&dd=08&nav_category=11&nav_id=1466894 (посећено 8.11. 2018).

Закључак

Велики број научника је сматрао да ће важност религије временом губити на значају што се друштво више модернизује, а наука и технологија више развија (Огист Конт, Карл Маркс, Макс Вебер). Тај став је у науци у највећем делу XX века био прихваћен, али се у другој половини XX века променио.

Сведоци смо да је крајем XX и почетком XXI века и поред развоја науке и технологије, религија и даље присутна и има учешћа у политичком животу бројних држава. Власт у бројним државама са пажњом прати шта црква изјављује о појединим политичким питањима. Питер Бергер, са Универзитета у Бостону, сматра да је данашњи свет жестоко религиозан као што је одувек био, а у неким подручјима чак и више него раније (Бергер, 2008: 12). Док Семјуел Хантингтон, који је предавао на Харварду пише да је касни двадесети век видео глобално ускрснуће религија широм света (Хантингтон, 2000:70).

Због тога, свесне значаја религије, политичке власти прате изјашњавања цркве о важним политичким питањима. Црква је институција са посебном сфером рада која не може да постоји без контакта са другим заједницама у држави. Припадници цркве су истовремено и припадници државе, са друге стране међу државним припадницима постоје грађани који нису припадници цркве. Црква није политичка организација, према томе црква не може имати представнике у парламенту (навели смо пример када је ДЕПОС након избора 1993. кратко време имао посланика свештено лице), црква не може доносити законе, нема право вета на политичке одлуке. Али, пошто су верници чланови друштва, црква има право да се огласи по питањима од животног значаја за српски народ, као што су били ратни сукоби на простору бивше СФРЈ или као на пример изјашњавање о статусу Косова и Метохије, јер ово питање има и духовну компоненту.

Све власти од 1945. биле су свесне значаја СПЦ, само су неке покушавале да сузбију њен значај, а друге да га побољшају. Са друге стране СПЦ се није везивала ни за једну „опцију“, тако да је покушавала да сачува непристрасност у односу на све политичке факторе у Србији, увек имајући у виду интерес српског народа.

Са падом комунизма 1990. након деценија комунистичке диктатуре у коме је СПЦ прогоњена, подељена, говоримо о проглашењу аутокефалне Македонске православне цркве, покушаја стварања Црногорске православне цркве и Хрватске православне цркве, долази до бољег положаја Српске

православне цркве али ипак црква није била задовољна режимом који је био на власти од 1990 до 2000.

Из саопштења СПЦ које смо навели видимо однос СПЦ према режиму у Србији, који иако је направио позитивне помаке према СПЦ, ипак због своје прошлости и идеологије није могао омогућити положај СПЦ у друштву какав је црква очекивала, након деценија комунизма.

Доласком на власт Демократске опозиције Србије 2000. долазе по нама најбољи односи између цркве и државе, посебно јер је на власти сада по први пут од другог светског рата верник, Војислав Коштуница али и Зоран Ђинђић, коме у опозиционом политичком деловању питања цркве нису била блиска, тада схвата значај цркве и иницира увођење веронауке у школски систем али покреће и наставак радова на Храму Светог Саве на Врачару и друге позитивне потезе које смо навели у раду.

Сматрамо да власт СНС нема блиске односе са црквом, можда због наслеђа Српске радикалне странке, јер већину чланства ове странке чине бивши високи функционери, али у већини и чланови СРС. Укратко смо навели ставове СРС о појединим великодостојницима СПЦ у периоду 1990-2000. када је СРС била у што званичној што незваничној коалицији са СПС, али говорили смо и о неслагању са СПЦ око Косова и Метохије. На крају да закључимо најбоље односе по нама су држава и црква у Србији имале за време владавине ДОС-а, и странака које су раније биле у овој коалицији, која је престала да постоји 2003. а које су биле на власти у периоду 2000-2012.

Литература

- Амфилохије, митрополит (2018): *Немој никад да рађујеш са црквом* – интервју, Недељник-магазин, број 327. 19. април, стр. 30-37.
- Батаковић, Д. (2000): *Нова историја српског народа*, Београд: Наш дом.
- Бергер, П. (2008): *Десекуларизација свеиша*, Нови Сад: Арт принт.
- Биговић, Р. (2006): *Црква у савременом свеишу*, Београд: Службени гласник.
- Бакић, Ј. (2006): *Политичке странке умерене и крајње деснице у Србији*, Нова српска политичка мисао – Десна Србија, Београд: ИИЦ Нова српска политичка мисао, стр. 105-122. <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/porast-vucicevog-defetizma-u-izdaji-kosova-i-srbije-i-izrugivanje-srpskom-narodu>.
- Бећковић, О. *Један добар вреди више од хиљаду злих* – интервју: НИИ-магазин, број 3497. 4. јануар, стр. 16-21.
- БЛИЦ архива: Тадић посредује у спору СПЦ са IntRes:<https://www.blic.rs/vešti/politika/tadic-posreduje-u-sporu-spc-sampc/7d19e6yM>(посећено 3.12.2018).
- В92: Амфилохије једном изјавом покренуо лавину, IntRes: <https://www.b92.net/info/vešti/index>

- Баковац, А. (2007): *Црква, држава и њолиџика*, Нова српска политичка мисао – *Црква и држава у Србији* – посебно издање, Београд: ИИЦ Нова српска политичка мисао, стр. 35-41. културни центар, стр. 89-116.
IntRes:<https://www.danas.rs/drustvo/poruka-svetog-arhijerejskog-sabora-o-kosovu-i-metohiji/> (посећено 10.5.2018).
- IntRes: <http://rs.n1info.com/Vesti/a409273/Sastanak-Aleksandra-Vucica-i-patrijarha-Irineja.html> (посећено, 4.8.2018.)
- IntRes:http://www.spc.rs/sr/saopshenje_svetog_arhijerejskog_sabora_4 (посећено 8.11.2018).
- Јеротић, В. (1995): *Вера и нација*, Београд: Терсит.
- Јевтић, М. (2009): *Политиколоџија релиџије*, Београд: Центар за проучавање релиџије и верску толеранцију.
- Јанковић, М. (2015): *Враћање верске наставе у образовни систем Србије*, Нови Сад: Студио Бечкерек
- Јањић, С. (2018): *Разграничење је модел у складу са њолиџиком еџничкој чииења* – интервју: ВРЕМЕ – магазин, број 1443. 30. август, стр. 20-25.
- Кољевић, Н. (2008): *Сиварање Реџублике Срџске*, Београд: Службени гласник.
- Коштуница, В. (2006): *Зашџо Србија а не Евроџска унија*, Београд: Фонд Слободан Јовановић.
- Марковић Г. С. (2007): *Клерикализам у Србији – мџи или сџварносџи?*, Нова српска политичка мисао – *Црква и држава у Србији* – посебно издање, Београд: ИИЦ Нова српска политичка мисао, стр. 63-75.
- Миладиновић, В. (2018): *Немој са црквом да раџујеш*, интервју митрополита Амфилохија, НЕДЕЉНИК, НИП НЕДЕЉНИК, стр.37.
- Николић, М. (2009): *Сџавови Срџске џравославне цркве везани за кризу у бившој Јуџославији и њен однос џрема евроџским инџтеграцијама*, Црква у плуралистичком друштву, Београд: Фондација Конрад Аденауер – Хришћански културни центар, стр. 89-116.
- NSPМonline: *Осџајмо у Србији* IntRes: <http://www.nspm.rs/hronika/nspm-kako-su-srpski-mediji-videli-skup-oštajemo-u-srbiji-10.-5.-2013.html?alphabet=1> (посећено 14.9.2018).
- Попов, Н. (1996): *Срџска сџрана раџа – џтраума и каџарза у исџориџском џамћењу*, Београд: Република.
- Протић, Ст. М. (2006): *Лица и наличја – Изневерена револуција 2*, Београд: Чигоја.
- Станковић, Б. *Насџе уз блаџслов (2)*, IntRes: http://www.b92.net/insajder/arhiva/arhiva.php?nav_category=1280&nav_id=513342 (посећено 3.12.2018).
- Патријарх Иринеј: *Хвала Госџоу на Вучићу*, IntRes: <http://mondo.rs/a1071371/Info/Srbija/Patrijarh-Irinej-o-Vucicu-i-Kosovu.html> (посећено 14.9.2018).
- Станковић, В. (2014): *Православно друштво*, Београд: Институт за политичке студије.
- Стефановић, Јб. Н.: *Зоран Ђинџић, срџски џремџер: Нисам најмоћнији човек Србији*, IntRes: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=293195> (посећено 3.12.2018)
- Хантингтон, С. (2000): *Сукоб цивилизација*, Подгорица-Бања Лука, Цид-Романов.

Vladica Todorović

University of Belgrade
Faculty of Political Sciences
vladicatodorovic72@gmail.com

Tomislav Lunić

University of Belgrade
Faculty of Security Studies
tomislav.lunic@gmail.com

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH AND STATE IN SERBIA FROM 1990 TO 2018

Summary

In this paper we will analyze the relationship between the church and the state in Serbia from democratization in 1990 until 2018. Firstly, we will provide analyses of the period 1990 - 2000 and the government of the Socialist Party of Serbia, followed by the study of the period 2000 - 2012 and the government of the Democratic opposition of Serbia in various coalitions, and finally the period from 2012 until present time, during the government of the Serbian Progressive Party and a broad coalition. We aimed to establish the quality of the relationship between church and state during these periods, and in what particular point in time the relationship was most successful. The issue was analyzed chronologically over three time periods and through two forms of state in which Serbia existed: the Socialistic Federal Republic of Yugoslavia, Socialistic Republics of Serbia and Montenegro and the Republic of Serbia.

Key words: *state, church, government, symphony.*

Верска настава и Грађанско васпитање су у образовни систем Републике Србије уведени³ школске 2001/02. године. Проток времена од њиховог увођења већ сам по себи намеће бројна питања и захтева одговоре. Анализе су неопходне не само због сумирања резултата и предлога за побољшање наставае, него и због значајних промена које су се десиле у протеклих седамнаест година, како у српском друштву, тако и на глобалном плану.

Један од горућих проблема у Републици Србији јесте финансирање јавног сектора, укључујући и просвету. Рационализација финансија је неопходност коју Влада РС не доводи у питање; али оно о чему би се морало расправљати јесте у ком правцу се та рационализација креће. Поменуто укидање предмета Верска настава и Грађанско васпитање, или смањење броја њихових часова како би се оствариле одређене уштеде у државном буџету без детаљне и објективне анализе њиховог досадашњег учинка – а нарочито без процене потенцијалних резултата и користи за наше друштво од те наставае у будућности – било би, у најмању руку, неодговорно.

Када говоримо о значајним друштвеним променама које се дешавају на глобалном плану, уочљива је све израженија верска нетолеранција са једне стране, и пораст верског фундаментализма са друге. Класичан пример повезаности верског фундаментализма и политике јесте случај политичког ислама и његових присталица које називамо исламистима, за разлику од осталих, обичних верника муслимана. Јачање исламистичког фундаментализма се нарочито пројављује кроз супротстављање идеји националне државе⁴, јер њу доживљава као тековину модерног, секуларизованог, западног друштва. Отуда супротстављање свему што Запад симболизује – демократија, модерна наука, секуларна култура. (Крстић, 2012: 128-129) Све учесталији терористички напади радикалних верских екстремиста и деловања самопроглашене „Исламске Државе“ управо су индикатив све већој екстремизацији која не преза од насиља и тероризма.⁵ Србија је, бар за сада, оста-

i veronauci”, Blic, 30.12.2015, IntRes: <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/verbic-za-javnu-raspravu-o-gradanskom-vaspitanju-i-veronauci/pqh73lz>.

3 У случају Верске наставае прецизније би било рећи да је враћена у образовни систем. Види: Милан Д. Јанковић, *Враћање верске наставае у образовни систем Србије*, Студио Бечкерек, Нови Сад, 2015.

4 „Иако су исламске земље већином почетком 20. века прихватиле идеју националне државе, јер су кроз њено стварање виделе могућност еманципације и ослобођења од колонијализма.“ (Крстић, 2012: 129)

5 Када се број дихадиста изрази процентуално у односу на укупан број становника неке државе или географске области, Косово је на првом, Босна и Херцеговина на другом, а Албанија на четвртном месту листе 22 државе и покрајине из којих „Исламска Држава“ регрутује војнике. Види: Танјуг, „UPOZORENJE BRITANSKE ŠTAMPE Borci sa zapadnog Balkana

ла на маргинама ових дешавања, али, да би тако и остало, потребна је адекватна едукација на пољу религије и политике, и њихових међусобних односа. Религија као интегрални поглед на свет не познаје одвојеност „грађанина“ од „верника“ у једној истој особи (Јевтић, 2009: 22). Овим је више него јасно да је за разумевање политичких процеса неопходно и познавање религијских особености у неком друштву, односно да су религија и политика неодвојиве (Јевтић, 2009: 11).

Други потенцијални извор сукоба у домену религије јесте тзв. мигрантска криза, која доводи до сусрета људи из два различита културолошка и цивилизацијска миљеа, или како је то духовито формулисао сарајевски академик Иван Цвитковић, до „сусрета између бурке и бикинија“. Нема сумње да су јудеохришћанство и ислам, постављени и уздигнути на платформи античке културе, религије и филозофије, били доминантни фактори у формирању арапског и европског култа и културе, односно начина живота, вредносних система и образаца понашања становништва Блиског Истока, Северне Африке и Европе, па је сасвим логично и лако разумљиво да је познавање сопствене и туђе религије кључ међусобног разумевања и неопходан предуслов мирне и толерантне коегзистенције (Коковић, 2015; Цвитковић, 2015).

Општи друштвени – али и јавни – политички интерес за о(п)станком верске наставе у оквиру образовног система Републике Србије очигледно постоји, а да би тај интерес био и остварен, потребно је пронаћи могућности и начине за његово остваривање.

Концепт наставе који верске заједнице заступају и досадашња пракса

Верска настава не може да се реализује без интензивне сарадње са верским заједницама. У тој сарадњи и оне имају своје интересе о којима се мора водити рачуна, а то је првенствено модел професионалне веронауке (Кубурић, Зуковић 2010: 57). Такав вид наставе више одговара верским заједницама, јер, према њима, циљ увођења веронауке у школе није само информативни – да деца сазнају нешто о својој вери – него да упознају своју веру и по њој живе; дакле, изграђивање верског начина живота и мишље-

ratuju po svetu“, *Blic*, 17.04.2015, IntRes: <https://www.blic.rs/vesti/svet/upozorenje-britanske-stampe-borci-sa-zapadnog-balkana-ratuju-po-svetu/yh5kx8>; Krsto Lazarević, „Opasnost od BiH povratnika iz Iraka i Sirije?“, DW.COM, 14.03.2015, IntRes: <http://www.dw.com/sr/opasnost-od-bih-povratnika-iz-iraka-i-sirije/a-18316088>.

ња, односно да се обликује верник у теорији и, првенствено, у пракси. То је, са становишта верских заједница, једини исправан пут да се успостави животни, егзистенцијални и социјални (спасавајући) карактер васпитања и образовања. У случају православних и католичких верника, то је инкорпорирање Јеванђеља у свакодневни живот кроз литургијску заједницу (Кубурић, 2003: 122). Ученици су активни субјекат, а не пасивни објекат у образовном процесу. У оваквој настави постављен је високи циљ да се обраћа конкретном човеку, сваком ученику лично, а не неком имагинарном и апстрактном људском бићу, што значи да је та педагогија наглашено персонална (Мидић, 2008; Биговић, 2000: 100-103; Радовић, 2000; Сандо, 2009 а: 14-16; Смиљанић, 2010). Такође, политиколошки приступ религији не посматра религију као систем догми и обредословља, него као живи сусрет са живим Богом, динамички однос између личности, с обзиром на то да је човек примарно *homo religiosus* (Јевтић, 2009: 10, 22).

До сада је вршено више истраживања о резултатима повратка Верске наставе у образовни систем Републике Србије, са рекло би се, охрабрујућим исходом. Деца која су је похађала као и њихови родитељи углавном позитивно оцењују утицај овог програма на лични развој (Кубурић и Зуковић, 2010: 174).

Показује ли, међутим, досадашња пракса да Верска настава, првенствено због начина на који је имплементирана у образовни систем, постиже резултате који би били пожељни и за верске заједнице, у смислу стварања нових верника? Када се заврши њихово школовање у основним и средњим школама, млади људи најчешће остају индиферентни према Богу и верским институционалним заједницама, без обзира што су у настави коришћени најсавременија достигнућа педагошких наука и дидактичке методе, уџбеници и друга модерна наставна средства. Чак су у појединим случајевима створане одређене предиспозиције за прихватање теоријског или практичног атеизма, исто као што су атеистичке школе својевремено отварале пут ка вери (Биговић, 2000: 87, 101). Наравно, ништа бољи резултат не даје ни настава Грађанског васпитања. Пораст насиља, нетолеранције и опште политичке некултуре је сувише очигледан да то не треба посебно доказивати.

За такве резултате постоји више разлога. Један од њих лежи у томе што се данас деца од малих ногу, првенствено кроз медије, васпитавају као потрошачи, а школе од њих стварају такмичаре и индивидуалисте, будући да су негде успут, *изгубиле* васпитни карактер из дефиниције. Потрошачки менталитет креира хедонистичку (егоистичну) етику према којој је циљ жи-

вота што више произвести и што више потрошити. Осим тога, ера информационих технологија је, уз несумњиве предности, донела и негативну појаву да млади данас највећи део слободног времена проводе испред телевизора, уз рачунаре и „паметне“ телефоне, због чега у одређеној мери остају ускраћени у социјализацији и деперсонализовани. Даље, последице овога су рецепција родитељске љубави на неадекватан начин, дисфункционалност у социјалним односима, презасићеност садржајима и расута пажња, неповерљивост према другоме, али и повећана агресивност, која се може тумачити и као вид побуне против таквог стања (Биговић, 2000: 103–104). Са друге стране, Верска настава претпоставља изградњу система вредности који буди расуђивање у човеку на основу којег оно чиме располаже вреднује адекватно и употребљава га на корист, а не насупрот томе.

Други разлог је реална немогућност остваривања циљева верске наставе које постављају верске заједнице у оквирима кабинетског (схоластичког) образовног система у коме се знање преноси као информација, а не као искуство (Биговић, 2000: 104; Бојанин, 2012; Суботић, 2010).

Трећи разлог је што је враћање Верске наставе и увођење Грађанског васпитања у школске програме било последица политичке одлуке, урађено без адекватне припреме, а едукација предавача и писање уџбеника обављано „у ходу“ и без довољног интересовања надлежних.⁶

Могуће решење досадашњих проблема је настава конципирана у правцу дефолкlorизације вере (Јовић, 2015). Потребно је у оквиру наставне методске јединице акцентовати садржаје кроз које се ученицима показује да веру не чине само обреди (крштење, венчање, освећење жита, ломљење

6 Бивши помоћник министра просвете, мр Желимир Попов, из Сектора за предшколско и основно васпитање и образовање у интервјуу за дневне новине Блиц: „То је запустена област. И грађанско и верско васпитање. Истраживање од децембра 2009. године, које је спровео Институт за педагошка истраживања из Београда, а које је наручило Министарство вера Републике Србије, нисам ни видео, нити сам знао да је рађено. То сам сазнао од вас (новинара, прим. аутора). Тек када будем видео шта су урадили могу да оценим колико то истраживање вреди...“ Попов, који је био био заменик Гаше Кнежевића, министра просвете 2001. године када су предмети уведени у школе, објашњава да Министарство просвете није покретало велико систематско истраживање на репрезентативном узорку о ефектима верске наставе и грађанског васпитања, јер постоје други приоритети, попут реформе средњих стручних школа. Један од политичара који се противио брзопотезном увођењу ових предмета у школе, изјавио је: „Не могу се за мање од два месеца озбиљно увести предмети за које нема програма, уџбеника, нити наставника. Пошто за увођење предмета нема стручних разлога, мора да има неких других, политичких.“ Тадашњи министар просвете Гашо Кнежевић изјавио је да је у Влади Србије о том питању био у мањини и истакао: „Одлука о веронауци је апсолутно донета на политичком нивоу, с просветно-педагошког аспекта, то је био преурањен потез...“ М. Petković, В. Gigović, „Veronauka i građansko promasaj“, Blic, 25.7.2010, IntRes: <https://www.blic.rs/vesti/tema-dana/veronauka-i-gradansko-promasaj/tgecvf6>.

славског колача и сл.), богослужења на значајније празнике (Божих, Богојављење, Васкрс) и традиционални обичаји и фолклор који их прате, него начин живота.⁷ То значи да се вера кроз обредословље и богослужбени живот, пројављује у домену понашања у свакодневним животним ситуацијама, које на први поглед могу да се чине тривијалним, у кући, на улици, у градском превозу, учионици, школском дворишту, другим јавним местима, на спортским манифестацијама, при чекању у редовима, кроз породичне, партнерске (љубавне), пријатељске, пословне и друге врсте односа и томе слично.

Практични проблеми у извођењу верске наставе

Један од проблема у пракси са којима се срећу вероучитељи приликом примене овакве врсте наставе јесте неразумевање директора школа и других наставника који такав концепт и садржаје сматрају у најмању руку „авангардним“, неуобичајеним или чак неприкладним.

Сабирањем искустава и прикупљањем конкретних методских јединица од катихета, те разменом искустава у вези са оваквим начином наставе, као и наставног материјала, са вероучитељима из суседних држава, Федерације Босне и Херцеговине, Републике Хрватске и Републике Српске, у којима се верска настава изводи дуже него у Србији, затим са колегама из Грчке и Аустрије⁸, који такође имају у временском смислу богатије искуство, свакако би се значајно унапредио и квалитет саме наставе и постигли бољи резултати. За такво нешто потребна је организациона подршка највиших институција верских заједница и њихових образовних и научних установа, али и Министарства просвете.

Јасно је да би оваквим концептом наставе било у великој мери постигнуто и оно што верске заједнице постављају као императив – вера на делу –

⁷ Растко Јовић, излагање на трибини *Дух хришћанства и његова доба*, одржано у Ваљевоу 11. марта 2016. године у организацији Светосавске омладинске заједнице епархије ваљевске у просторијама Вишег јавног тужилаштва, IntRes: <https://www.youtube.com/watch?v=uAvGh0i-4Xs>.

⁸ Иако верска настава у различитим видовима постоји у скоро свим државама Европе (изузев у Албанији и Црној Гори), најчешће у оквиру конфесионалних школа које организују и воде верске заједнице, примери Аустрије и Грчке су за Србију важни због историјских веза, утицаја и прожимања култура и због сличног начина на који је веронаука укључена у образовни систем. Види: Бранислав Ђукарић, „Православна веронаука у Аустрији“, *Православни календар – Часопис вероучитеља архиепископије београдско-карловачке*, бр. 03/09, Издавачки фонд СПЦ архиепископије београдско-карловачке, стр. 73-81, и Герхард Роберт (ур.), *Држава и црква у Европској унији*, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Институт за теолошка истраживања, Београд, 2012.

и испуњена очекивања државних власти, а то је смањење свих видова политичког насиља (које не подразумева само физичко насиље, ту спадају и вербално насиље и дискриминација⁹), повећање нивоа толеранције међу различитим социјалним групама и подизање општег нивоа политичке културе.

Значајна би била и сарадња између вероучитеља различитих конфесија у виду међусобних посета, приликом којих би они ученицима других вероисповести говорили о својој верској заједници и религији којој припадају и коју сведоче. Осим основних општих информација, на тим часовима би могло да се разговара и о улози других религија у друштвима у којима су оне доминантне, међуверској толеранцији, прозелитизму, људским правима и слободама, идентификацији верског и националног идентитета (Кубурић и Зуковић, 2010: 38) (поређење случаја тзв. „Западног Балкана“ са другим географским подручјима и религијама где је ова појава присутна, нпр. у Израелу) и другим начинима (зло)употребе верских убеђења и верских институција и организација у политичке сврхе. У политизацији религије посебну пажњу заслужује раније поменути глобални проблем нарастајућег верски фондираног насиља, који се најизраженије манифестује у форми исламистичког тероризма, а од скоро и у облику тзв. „Исламске Државе“ устројене на основу стриктне примене шеријатског права у интерпретацији ханбалитске верско-правне школе (мезхеба).¹⁰ Лидери и следбеници „Исламске Државе“ испољавају изразиту нетолерантност према другим културама и религијама. Спектакуларна убиства пред видео-камерама и уништавање историјских споменика светске културне баштине представљају врхунац нетрпељивости према другом и другачијем.

Могући начини остваривања пуног потенцијала Верске наставе у корелацији са Грађанским васпитањем

Оно што би такође могло да допринесе остваривању циљева од јавног политичког интереса јесте интензивнија сарадња између предавача Верске наставе и Грађанског васпитања. Да би се то постигло потребно је отклонити неке проблеме који постоје у досадашњој пракси.

Први проблем је начин на који су Верска настава и Грађанско васпитање инкорпорирани у образовни систем, а то је конкурентност предмета

9 О овоме опширније види: Dragan Simeunović, *Političko nasilje*, NIRO Radnička štampa, Beograd, 1989.

10 О верско-правним школама у исламу детаљније види: Дарко Танасковић, *Ислам, дојма и живот*, Српска књижевна задруга, Београд, 2010, стр. 133–140.

један другом, због чега су наставници демотивисани да успостављају и изграђују међусобну сарадњу или у неким случајевима/школама чак приморани да показују да је Верска настава, односно настава Грађанског васпитања, интересантнија, садржајнија и квалитетнија од наставе другог изборног предмета, како би приволели већи број ученика да бирају њихов предмет и тако повећају себи фонд часова/висину плате.

Други је стручна оспособљеност наставника Грађанског васпитања, јер тај предмет предају предавачи различитих образовних профила из области друштвених наука, а понекад чак и природних наука, будући да је основни критеријум при њиховом избору најчешће управо поменути допуна фонда часова.¹¹ Ако политички субјекти желе пуно остваривање циљева предмета Грађанског васпитања, а не само да његовим постојањем одржавају социјални мир, онда наставу тог предмета морају да повере дипломираним политиколозима¹².

Трећи је да међусобна сарадња не буде ствар добровољног избора и афинитета наставника, него институционалним оквиром постављена обавеза.

Отклањањем ових мањкавости било би могуће и корисно упознати ученике са следећим чињеницама:

1) Уопштено узевши, цивилизација којој припадамо је настала на темељима јудео-хришћанске културе и изграђена је на систему вредности које је она изнедрила, а друштво у коме живимо формирано је на библијској антропологији и социологији (Кубурић и Зуковић, 2010: 11). Позитивно законодавство, конвенције и декларације о људским правима и слободама које данас познајемо као универзалне – а који и јесу централна тема наставе грађанског васпитања у средњим школама (Грађанско васпитање, 2002; 2004; 2005) – су настали на основу хришћанске антропологије.¹³ Поменути

¹¹ „Наставници се залажу за оштрију селекцију предавача Грађанског васпитања и сматрају да не постоје јасни критеријуми за избор, па се овај предмет додељује колегама који остају без потребног броја часова, како би имали пуну зараду.“ – Танјуг, „Тек 20 одсто наставника зна да предаје Грађанско васпитање“ *Вечерње Новостии*, 04.02.2014., IntRes: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:476696-Tek-20-odsto-nastavnika-zna-da-predaje-Gradjansko-vaspitanje>.

¹² Ако се упореде план и програм Грађанског васпитања на сајту Министарства просвете и Опште политикологије на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, уочава се апсолутна компатибилност.

¹³ Види: Obrad Račić, Branislav Milinković, Milan Paunović, *Ljudska prava – pet decenija od usvajanja opšte deklaracije o pravima čoveka (studije o ljudskim pravima pod okriljem OUN, OEBS i Saveta Evrope, Dokumenti OUN)*, Међународна политика, Службени гласник СРЈ, Правни факултет, Факултет политичких наука, Београд, 1998.; и: Јован Зизјулас, митрополит пергамски, Догматске теме, Беседа, Нови Сад, 2009.

правни акти су резултат борбе радничке класе, формиране током индустријализације, за сопствена права, пре свега у широком домену социјалне политике (здравствену заштиту, заштиту на раду, висину зарада усклађену са трошковима живота, осигурање и одштету у случају повреда на раду, пензије и сл.) и поштовање људског достојанства. Недовољно је познато, чак и у стручним круговима, да су као идеолошка основа за ову борбу послужиле папске енциклике: „De rerum novarum“, „Gaudium et spes“, „Populorum progressio“, „Octogesima adveniens“, „Laborem exercens“, „Solicitudo rei socialis“ и „Centesimus annus“ (Valković, 1991; Papsko veće za pravdu i mir, 2006).

2) Из класних борби настало је савремено законодавство које каже да су сви грађани једнаки пред законом без обзира на њихово социјално порекло, расу, пол, политичко, национално или верско опредељење, имовинско стање, старосно доба, културу којој припадају, језик којим говоре, психички или физички инвалидитет.¹⁴ Оно о чему се често не размишља и не говори је да су те тековине у оквиру хришћанске литургијске праксе усвојене неких осамнаест векова пре него што је то прокламовано као идеја савремених социјалних револуција.¹⁵

3) Такође, уврежено је мишљење да се данашње демократско уређење темељи на античкој грчкој демократији. Међутим, у античкој Грчкој право гласа су имали само пунолетни ожењени мушкарци. Жене су биле потпуно искључене из политике. Са друге стране, у ранохришћанским заједницама избор свештеника се вршио, а врши се и данас, тако што сабор свештенства локалне заједнице предложи кандидата народу окупљеном на молитви, а народ узвикујући аксиос (достојан) или анаксиос (недостојан), потврђује или одбацује избор кандидата. Хришћанска пракса би се могла назвати у много већој мери демократски уређеном, у модерном смислу те речи, од старогрчке (Марјановић, 2010).

4) Колико год се политичке заједнице трудиле да данашњим међународним и државним институцијама и организацијама дају секуларни карактер, њихови хришћански корени се не могу негирати (Кеке, 2008). (Као примери тога могу се навести законска обавеза према којој председници САД полажу заклетву држећи десну руку на Библији или идеја за стварањем Европске уније, која је потекла од лидера хришћанске демократије, Роберта Шумана из Француске, Конрада Аденауера из Западне Немачке и Ал-

14 Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006, члан 21.

15 Види: *Дела*: 1, 9; *Рим.*: 10, 12; *Гал.*: 3, 28.

сида де Гаспарија из Италије, чије је политичко деловање базирано на хришћанским вредностима).

Наведене чињенице важно је знати, јер је без познавања извора на којима почива наша цивилизација немогуће је очување света у коме живимо онаквим каквим га познајемо. То свакако не значи да друге културе, религије и народи који им припадају не могу да дају свој допринос у изградњи Европе и њених некадашњих доминиона. Тај допринос мора бити препознат и адекватно вреднован, како досадашњи, тако и актуелни и будући, а за то је способан само онај ко познаје и цени сопствене вредности и тековине.

Избор могућих заједничких тема могао би значајно да се прошири и у оквирима етике, медицине, биологије, екологије, филозофије, социологије, културе, уметности, итд. На пример, питања везана за: абортус, сурогат материнство, еутаназију, суицид, генетски инжењеринг, животну средину, породичне односе, различите видове социјалног насиља, болести зависности, медије, школство, хуманитарни рад, проблеме старих и болесних, права сексуалних и других мањина, промене пола (трансродности), геноцид и бројне друге теме које нису обухваћене тренутно предвиђеним наставним плановима. Све то подједнако интересује, како верске заједнице, тако и државне институције и службе, као и друштво у целости (Сандо, 2009б).

Да би теме које излазе изван оквира актуелних наставних програма биле обрађене на задовољавајући начин, потребна је додатна едукација предавача оба предмета. У том процесу би вероучитељи били у знатној предности, јер је већина побројаних тема делимично или потпуно обухваћена студијским програмом верских факултета и училишта на којима вероучитељи стиичу стручна знања и академска звања потребна за извођење верске наставе.

Верска информисаност је неопходна и за општи ниво културе. Библија је најчитанија и најпревођенија књига на свету, због чега се не може сматрати образованим онај ко елементарно не познаје њен садржај. Религија је била инспирација многим врхунским уметницима при стварању неких од њихових најпознатијих дела која спадају у светску културну баштину. Посматрати Микеланђеловог Давида, а не знати ко је библијски Давид; слушати Моцарта, Бетовена и Баха, а не знати да је већина њихових композиција компонована за извођење на мисама и другим верским обредима – као и проучавати историју филозофије, а прескочити ромејску (византијску) школу или руску филозофију Свејединства 19. и 20. века – имаће за последицу неразумевање читаве лепезе значења и ускраћеност за битне нијансе лепоте таквих дела, односно мисли. У том контексту, одређени број уводних часо-

ва музичког, ликовног васпитања и др. требало би да буде и верско-информативног карактера одржаних у корелацији са предавачима Верске наставе.

Закључак

Решења евидентних проблема, у ма ком правцу она ишла, требало би да буду последица темељних расправа у оквиру струке и резултат једнако темељних анализа и припрема. Предавачи би требало да прођу обуку кроз добро осмишљене семинаре и да добију квалитетне уџбенике са корисним и у пракси применљивим садржајима.

Одлука о овоме неизбежно мора бити плод рада државних органа, јер је Министарство просвете део политичких институција државе, а не искључиво иницирана од верских заједница. Такође, ове одлуке морају да буду зреле и одговорне, које ће донети субјекти заинтересовани за дату проблематику, а не они који само желе да то „скину са дневног реда“. Затим, потребно је да се религија валоризује као конститутивни фактор друштва, а верске заједнице као корисни делови друштва, а не да се религиозност схвата као „приватна“ ствар или нужно зло које се из одређених разлога мора трпети (Јовић, 2015: 223–224). Потребно је да се промени став друштва према верским заједницама и религији уопште, да друштво покаже бригу за унапређењем верског живота, да се интензивирају међуконфесионални дијалози и развија култура нормалног (мирног) решавања проблема између верских заједница међусобно, између њих и државе, а у ширем смислу и између свих друштвених субјеката и појединаца. Држава мора да постане идеолошки неутрална, да обезбеди пуну аутономију универзитета, школа и културе уопште, као нужног предуслова за развој науке и научне објективности, а последично томе и опште културе и цивилизацијског нивоа читавог друштва.

Литература

- Биговић, Радован (2000) *Црква и друштво*, Београд, Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ.
- Бојанин, Светомир (2012) „Не васпитавамо речима, већ понашањем“, *Православни катихети* – Часопис вероучитеља архиепископије београдско-карловачке, бр. 10/12, Издавачки фонд СПЦ архиепископије београдско-карловачке, 52–67.
- Грађанско васпитање, водич за наставнике за 1. разред средње школе* (2002) Београд, Министарство просвете и спорта.
- Грађанско васпитање, водич за наставнике за 2. разред средње школе* (2002) Београд, Министарство просвете и спорта.
- Грађанско васпитање, водич за наставнике за 3. разред средње школе* (2004) Београд, Министарство просвете и спорта.
- Грађанско васпитање, приручник за наставнике за 4. разред средње школе* (2005) Београд, Министарство просвете и спорта.
- Герхард, Роберт (ур.) (2012) *Држава и црква у Евројској унији*, Београд, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Институт за теолошка истраживања.
- Букарић, Бранислав (2009) „Православна веронаука у Аустрији“, *Православни катихети* часопис вероучитеља архиепископије београдско-карловачке, бр. 03/09, Издавачки фонд СПЦ архиепископије београдско-карловачке, 73–81.
- Зизјулас, Јован (2009) *Домаћинске теме*, Нови Сад, Беседа.
- Јанковић, Милан Д. (2015) *Враћање верске наставае у образовни систем Србије*, Нови Сад, Студио Бечкерек.
- Јевтић, Мирољуб (2009) *Политички односи и религија*, Београд, Центар за проучавање религије и верску толеранцију.
- Јовић, Растко (2015) *СПЦ у шtamним медијима 2003–2013, Библиографија, Том III, НИИ – Време*, Београд, Mons Nemus.
- Коковић, Драган (2015) „Религија и култура, нити скривеног стварања“ у: *Религијска култура*, Лесковац, Лесковачки културни центар, 18–29.
- Крстић, Зоран (2012) *Православље и модерност – Теме практичне теологије*, Београд, Службени гласник.
- Кубурић, Зорица (2003) „Реализација верске наставае у основној и средњој школи“ у: С. Крњајић (ур.) *Верска настава и грађанско васпитање у школама у Србији*, Београд, Институт за педагошка истраживања, 98–124.
- Кубурић, Зорица и Зуковић, Слађана (2010) *Верска настава у школи*, Нови Сад, Центар за емпиријска истраживања религије.
- Марјановић, Владимир (2010) „Хришћански социјализам Николаја Берђајева“, у: *Хришћанство и демократија: између антиагонизма и будућности*, Јелена Јабланов Максимовић (ур.), Београд, Фондација Конрад Аденауер, 195–233.
- Мидић, Игњатије (2008) *Православни катихизис, приручник за наставнике основних и средњих школа*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.

- Радовић, Амфилохије (2000) *Основи православној васпийања*, Врњачка Бања, Братство Свети Симеон Мироточиви.
- Сандо, Драгомир (2009а) „Богослужбене основе васпитања и образовања“, у: *Бојослужење као основ васпийања и образовања у Цркви*, Београд, Глобосино Александрија.
- Сандо, Драгомир (2009б) „Императив корелације“, *Православни кийихеја – Часојис вероучийеља архиејискојје беојрадско-карловачке*, бр. 03/09, Издавачки фонд СПЦ архиепископије београдско-карловачке, 44–47.
- Смиљанић, Михаило (2010) „Потенцијална улога и циљеви верске наставе“ *Православни кийихеја – Часојис вероучийеља архиејискојје беојрадско-карловачке*, бр. 04/10, Издавачки фонд СПЦ архиепископије београдско-карловачке, 29–35.
- Суботић, Оливер (2010) „Слабости образовног система и савети катихетама“, *Православни кийихеја – Часојис вероучийеља архиејискојје беојрадско-карловачке*, бр. 04/10, Издавачки фонд СПЦ архиепископије београдско-карловачке, 25–28.
- Танасковић, Дарко (2010) *Ислам, дојма и живоји*, Београд, Српска књижевна задруга.
- Ушав Републике Србије* (2006) *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.
- Цвитковић, Иван (2015) „Европски страхови од сусрета култура“, у: *Релијјска култура*, Лесковац, Лесковачки културни центар, 30–45.
- Ђорић, Марија (2012) *Huliganizam, nasilje i sport*, Beograd, Udruženje nauka i društvo.
- Keke, Johan Kristijan (2008) *Hrišćansko-demokratska ideja*, Beograd, Konrad Adenauer fondacija.
- Papsko veće za pravdu i mir (2006) *Osnovi socijalnog učenja katoličke crkve*, Beograd, Beogradska nadbiskupija i Fondacija Konrad Adenauer.
- Račić, Obrad et all. (1998) *Ljudska prava – pet decenija od usvajanja opšte deklaracije o pravima čoveka (studije o ljudskim pravima pod okriljem OUN, OEBS i Saveta Evrope, Dokumenti OUN)*, Beograd, Međunarodna politika, Službeni glasnik SRJ, Pravni fakultet, Fakultet političkih nauka.
- Simeunović, Dragan (1989) *Političko nasilje*, Beograd, NIRO Radnička štampa.
- Valković, Marjan (ur.) (1991) *Socijalni dokumenti crkve – Sto godina katoličkog socijalnog nauka (1891-1991)*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.

Dejan Vujić

University of Belgrade,

Faculty of Political Science

mirairada@ptt.rs

SIGNIFICANCE AND PROBLEMS OF RELIGIOUS EDUCATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA FROM THE PERSPECTIVE OF POLITICOLOGY OF RELIGION

Summary

The author of this paper tries to provide a brief overview of the practical application of the contemporary religious education program and points to possible guidelines for its future development in order to eliminate or reduce the difficulties in its performance. The paper explores some of these problems through the prism of social practice from the standpoint of the politicology of religion. The author examines the focus of these problems in challenging the achievement of the goals of religious instruction within the framework of the scholastic education system. Departure of folkloristic understanding of the religion itself, as well as openness and readiness to cooperate Religious Education in correlation with Civic Education and other subjects is the only way to repress hatred and violence among young people, the necessary steps towards a more tolerant multireligious and multicultural Europe.

Key words: politicology of religion, Religious Education, religious violence, prevention, upbringing, dialogue, cohabitation, culture

Младен Алексић
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
mldnlksc@yahoo.com

УДК: 272-484.7(8)''19/20''
272-67:304.2(8)''19/20''
Оригинални научни рад
Примљено: 8.10.2018.

ТЕОЛОГИЈА ОСЛОБОЂЕЊА И СУКОБ СА ВАТИКАНОМ

Резиме

Рад има за циљ представљање развоја „теологије ослобођења“, њен утицај и сукоб са званичним ставом Римокатоличке цркве. Да ли је ова идеја поражена, сузбијена или доведена у ред, зависи од начина на који се посматра њен развој и утицај. Какав одговор „теологија ослобођења“ даје на питање о њеним сиромашних слојевима? У првом делу рада, приказали смо основне поставке социјалног учења Римокатоличке цркве дато кроз одређене енциклике. У другом делу, представили смо рађање, развој и садржај „теологије ослобођења“, као и њене методе и главне представнике. У трећем делу, приказан је сукоб са Светом Столицом који се завршио поразом латиноамеричке теологије. Акцент је усмерен на однос између идеје „теологије ослобођења“ и званичног учења Римокатоличке цркве кроз призму односа представника латиноамеричке теологије и званичника Свете Столице.

Кључне речи: *Ватикан, социологија, Латинска Америка, Римокатоличка црква*

Увод

У времену након Другог светског рата, када је човечанство крочило на Месец, осетило страх Хладног рата, Кубанску кризу, Вијетнамски рат, али и открило први персонални компјутер, измислило електронску пошту, покренуло сексуалну револуцију, хипи-покрет, уочило раст блискоисточне кризе и исламску револуцију, Католичка црква се суочила са тешкоћама савременог доба. Она је доживела и ширење колонијализма, империјализма, капитализма, комунизма, национализма и у духу времена и актуелне атмосфере се постављала према новонасталим ситуацијама и односима. Овде нам није намера да се бавимо узрочно-последичним везама католичанства и савременог доба, већ да се фокусирамо на један аспект црквено-друштвене прилике у клими католичанства Латинске Америке. Наиме, на тлу Јужне Америке, у миљеу Католичке цркве, развила се једна посебна теологија, названа „теологија ослобођења“, која је покушала на практичан и активан начин да допринесе решавању проблема сиромаштва, угњетавања, искоришћава-

ња радне снаге и која је тежила да реши све већи јаз између богатих и сиромашних у свету.

Папа Јован XXIII је изјавио како „Цркву треба проветрити“ и у Риму је 1962. отворио најважнији црквени (католички) догађај у новијој историји – Други ватикански концил, који се бавио питањем лаика у Цркви, богослужењем, верским слободама, односима са другим хришћанима, међуверског дијалога. И док су глобализам и секуларизам узели маха, геополитика постала важан фактор међународних односа, свет егзистирао биполарно (између Истока и Запада), а Сједињене Америчке Државе се бориле против комунистичке идеологије (и многе оптуживала да сарађују са СССР и комунистима), сиромашни у Јужној Америци су комунизам и социјализам користили за своју борбу против диктатура. И управо у тој борби им се прикључила Католичка црква у Јужној Америци, делимично индивидуално (свештенство, верни), делимично институционално (Бискупска конференција). Тој борби је, свакако, помогла званична социјална доктрина Католичке цркве, која се активно развијала од краја 19. века.

Овде ћемо изнети основне поставке теологије ослобођења, њене методе и циљеве, актере, последице и реаговање Ватикана, као и њен статус данас, у новим црквено-геополитичким приликама.

1. Социјална доктрина Католичке цркве

На почетку морамо приказати основе социјалног учења Католичке цркве. Принципи социјалног учења Цркве (католичке) су потврђени Јеванђељем. Хришћанска љубав нас наводи да осудимо неправду, да радимо на стварању и остварењу културних и друштвених програма, да будемо јаки на делу, тако да свакога коме је судбина човека искрено на срцу подстакнемо да да свој лични допринос.¹ Социјално учење се темељи на разматрању „*Ordo socialis*“ (друштвени поредак) поретку друштвене заједнице и живота. Ово учење Католичке цркве током историје је давало смернице вернима за свакодневни живот. Она жели да примени Јеванђеље у друштвеним односима. Брига Цркве је, свакако, спасење човека, али како је он део друштва, неопходно је говорити и о тој релацији, управо због тога се Црква сусрела са социјалним питањима. Социјално учење је евангелизација Цркве које громко одјекује међу људима у садашњем времену, реч која ослобађа².

1 Основе социјалног учења Католичке цркве, стр.3.

2 Исто, стр. 33.

Основни принципи социјалног учења Католичке цркве су: принцип достојанства људске личности (на којем се заснивају сви остали принципи и садржај социјалног учења), принцип општег добра, супсидијарности и солидарности. Они представљају израз истине о друштву, имају морално значење јер упућују на уређење друштвеног живота.

Свакако да се принцип достојанства људске личности заснива на основама хришћанске антропологије, учењу о човеку као икони Божијој, јер Црква у сваком човеку види икону Живог Бога. Црква, такође, позива да све људе сматрамо браћом и сестрама, јер имамо истог Оца Небеског, јер се за све нас жртвовао Господ Исус Христос. Људска личност не сме бити схваћена као апсолутна индивидуалност, сачињена од себе саме и утемељена на себи, са особинама које не зависе ни од кога другог до од ње саме. Исто тако, не може бити сагледана само као једна ћелија у телу где јој се, у најбољем случају, признаје функционалност у оквиру система.³ „Друштвени поредак, дакле, и његов развитак, увек за циљ морају постављати добробит људи јер ствари треба да буду подређене људима, а не обратно.“⁴ Основа људског достојанства је његово достојанство пред Богом. Принцип општег добра говори да су сви одговорни за опште добро, јер оно припада свима заједно и сваком појединачно. Опште добро се схвата као друштвена и колективна димензија моралног добра, кроз морално деловање и чињење добрих дела појединаца у друштву. Супсидијарност је начело према коме одлучивање о заједничким питањима мора бити пренесено на нижи степен друштвене организације. Помиње се у чувеној енциклици *Regum novarum* (1891) а у енциклици *Quadragesimo anno* (1931) је назначен као важан принцип социјалне филозофије. На основу овог принципа, сва друштва вишег реда морају да зауму помоћни став (*subsidium*) према нижим друштвима која подразумевају помоћ, подршку, развој. Принцип солидарности се управо бори против све веће међузависности, огромне неједнакости између развијених земаља и сиромашних. Солидарност је један од основних друштвених принципа и морална врлина.

Док је човек окружен разним социјалним, културним, верским, политичким приликама, ови принципи социјалног учења Католичке цркве, службе као путоказ ради остварења бољег и моралнијег живота, као једне од основне вредности људског бића које, према учењу Цркве, тежи вечној заједници са Богом.

3 Исто, стр. 65.

4 *Gaudium et spes*, 26.

1.2. Социјално учење у енцикликама

Главни ступови социјалног учења Католичке цркве јесу папске енциклике, које се темеље на примени теолошких начела. Таквих енциклика је поприличан број у историји Католичке цркве. Поред њих, важни су и други документи, говори папа, бискупа. Ми ћемо овде изнети само обресе најважнијих папских енциклика које се баве социјалним питањима на директан начин, како бисмо стекли увид на који начин се Римска Курија борила са истим оним проблемима са којим се теологија ослобођења суочила у другој половини 20. века.

Под утицајем урбанизације, индустријске револуције и политичких дешавања у Европи средином 19. века, папа Лав XIII (понтификат 1878-1903) је донео енциклику *Reum novarum* (О новим стварима, 1891), актуелну и данас, кад је социјално учење у питању. Он је, заправо, ушао у дијалог са савременим светом, приближавајући Цркву, али не одустајући од основних хришћанских начела. Управо због енциклике *Reum novarum* папа Лав XIII је назван „раднички папа“. Ова, веома значајна, енциклика бави се питањем радника, односу између капитала и људске делатности, државе и грађана. Она подржава приватно власништво, синдикално удруживање а одбацује социјализам, капитализам као и либералистичко начело „лесе-фер“ (*laisser faire – laisser passer*) и сматра да прва чинилац помоћи треба бити Црква а други држава. На самом почетку је и речено да „људима са најнижег сталежа мора се помоћи брзо и прикладно, јер је управо њихов положај, без њихове кривице, највећим делом бедан и невољан.“⁵

Ова енциклика се сматра темељем социјалног учења Католичке цркве, наравно уз јеванђељски стих „Дајте Богу Божије, цару царев“.

У периоду велике кризе двадесетих и тридесетих година 20. века („Велика депресија“, „Црни петак“ 1929), Католичка црква је изнедрила још једну важну социјалну енциклику – *Quadragesimo anno* (Обнова друштвеног поретка, 1931), коју је папа Пије XI донео тачно на четрдесетогодишњицу енциклике *Reum novarum*. Ова енцилика не залаже се само на општем апелу за морал, добробит већ захтева општу институционалну реформу. Она, даље, говори и о гомилању богатства те и борби око истог, како у самој држави, тако и међу државама и упозорава на такво погубно стање. „Треба, да-како, часна браћо, жалити да је било људи и да их, штовише, има још и сада, који се признају католицима, али су готово заборавили онај узвишени закон

5 *Reum novarum*, 2

правде и љубави који нас веже да не само враћамо свакоме што је његово, него и да сиромашној браћи помажемо као самоме Христу Господу. Још је горе да има таквих који се не боје изабљивати раднике у своју користи.“⁶

Важне су и енциклике папе Јована XXIII, „Mater et Magistra“ (Хришћанство и друштвени напредак, 1961) и „Pacem in terris“ (Мир на Земљи, 1963). „Mater et Magistra“ је увела тему социјализације и посматра опште добро у светским размерама. Не чини уступке ни либералном капитализму ни социјалистичко-марксистичком идејном саставу. У њој понавља своје речи из говора 1960, „сви смо ми, до једног, одговорни за неисхрањене народе“⁷, као и „како је Црква увек озбиљно упозоравала, ред је да католици осете као посебну дужност помагати сиромасима и бедницима јер су удови Мистичног Христовог Тела“.⁸ Две године касније, енциклика „Pacem in terris“ позива на светски мир, на свет без подела и блокова, у јеку кубанске кризе и заоштравања хладноратовских односа Истока и Запада (Ватикан је овде одиграо медијаторску улогу, обраћајући се директно Совјетском Савезу, што је свакако био преседан за једног папу). У њој се, између осталог, каже: „напредније, дакле, државе, док на много начина прискачу у помоћ потребитијма, треба да до краја поштују посебна значења сваког народа и друштвене уредбе баштињене од предака и једнако се тако клоне сваке помисли господња.“⁹

Највећу прекретницу у Католичкој цркви савременог доба представља Други ватикански концил (1962-1965), а који је сазвао управо папа Јован XXIII. И дан-данас се говори о великом значају овог црквеног догађаја, а у прилог томе иде и чињеница да многи теолози говори о периоду пре и после „Ватикана 2“, како се популарно и скраћено назива овај Концил. Два документа Другог концила су важна за социјално питање: декларација „Dignitatis humanae“ и Пасторална конституција о Цркви у савременом свету „Gaudium et spes“. „Dignitatis humanae“ наводи да је слобода вероисповести темељно људско право. Индивидуална слобода и достојанство човека је полазна тачка. „У ширењу вере и увођењу верских обичаја треба се увек уздржавати од сваког начина деловања за који би се могло чинити да одише притиском или нечасним или мање поштеним наговарањем, особито кад се ради о неукима или сиромашнима.“¹⁰

6 Quadragesimo anno 125.

7 Види Социјални документи Цркве – Сто година Католичког социјалног наука, стр. 141

8 Mater et Magistra, 159.

9 Pacem in terris, 125.

10 Dignitatis humanae, 4.

Конституција „*Gaudium et spes*“ на самом почетку каже „радост и нада, жалост и тескоба људи нашег времена, особито сиромашних и свих који трпе јесу радост и нада, жалост и тескоба такође Христових ученика“¹¹ и позива на поштовање људске особе, поштовање човека „Концил жели нагласити поштовање човека. Свако мора сматрати свога ближњег као другог самог себе у првом реду водећи бригу о његовом животу и осредствима која су му потребна за достојан живот, да не наслеђује оног богаташа који није водио никакве бриге о сиромашном Лазару.“¹² Генерално, ова конституција говори о економији, сиромаштву, социјалној правди, култури, науци, технологији, екуменизму. Наравно, документ недвосмислено упозорава на опасности велике разлике између богатих и сиромашних, који и живе у једној држави, било да је она развијена или не. Концил сматра да се решење треба тражити у светлу достојанства човека, да се економија и сви аспекти друштва оријентишу ка човеку, а не обрнуто.

Овде ћемо застати ради хронологије, јер се теологија ослобођења јавила управо након Другог ватиканског концила. Само ћемо хронолошки навести даља документа која се баве социјалним учењем, у већој или мањој мери. То су: од папе Павла VI - енциклика „*Populorum Progressio*“ (1967), апостолско писмо „*Octogesima Adveniens*“ (1971), говори Павла VI пред Генералном скупштином УН (1965), говор у Женеви (1969), поруке Синоде бискупа (1971, 1974), затом од папе Јована Павла II – говори пред Генералном скупштином УН (1979), енциклике „*Redemptor hominis*“ (1979), „*Laborem exercens*“ (1981), „*Dives in misericordia*“ (1980), „*Sollicitudo rei socialis*“ (1987), „*Centesimus annus*“ (1991); од папе Бенедикта XVI - „*Deus caritas est*“ (2006), „*Caritas in Veritate*“ (2009); од папе Фрање – „*Evangelii gaudium*“ (2013).

2. Католичка црква у Латинској Америци

Латинска Америка је, за нашу тему, централно место дешавања, јер је управо то поднебље где се родила теологија ослобођења. Свакако да је више разлога за то. На почетку, треба рећи да Латинска Америка представља територијалну и социокултурну целину, обухватајући државе Јужне и Централне Америке. Хришћанство је овде дошло у време колонијалног освајања, шпанске колонизације у 16. веку, мисионарећи међу домородачким ста-

11 *Gaudium et spes*, 1

12 *Gaudium et spes*, 27.

новништвом. Управо Латинска Америка важи за „најкатоличнији“ континент (условно речено „континент“ јер смо мало пре рекли да он обухвата и Јужну и Централну Америку).

Пре него што покажемо католичност овог поднебља, треба рећи који су били главни проблеми са којима су се суочавали становници овог дела света. Овај део света је назван „Трећим светом“, а то су земље које су економски неразвијене али у развоју¹³. Оне су постале део Покрета несврстаних, трећег блока у биполарном хладноратовском окружењу. У периоду после Другог светског рата, порасла је производња у земљама Латинске Америке, јавио се велики раст становништва, али располагањем тим богатством је имало привилегију само мањи слој људи. Сматрало се да је тада трећина становништва живело у крајњој беди, на ивици егзистенције. Такође, урбанизација је захватила и овај део света, када су људи одлазили у веће градове. Присутан је био и проблем повреде људских права, са великим бројем политичких затвореника, а све у идеолошком окружењу капиталистичког либерализма и месијанског марксизма. Уз све то, овај део света је постао важна геополитичка тачка око које су се „бориле“ све важне светске силе, јер је Јужни Атлански океан постао важно морско чвориште, услед открића рудних богатстава на Антарктику.

Са свим овим проблемима морало је да се суочи становништво које је претежно католичко. Наиме, из приложених табела видимо да на територији Латинске Америке, католици чине већину становништва, око 70%. Некада је та бројка била много већа. На почетку 20. века, проценат католика по појединачним латиноамеричким земљама је био углавном 90-95%, да би та цифра данас пала за нешто више од 20%. Заправо, смањење у период од 1910. до 1970. је било незнатно (углавном је по земљама опадао број католика за пар процената), док је тај пад већ драстичан за период од 1970-2014.¹⁴ Титулу „најкатоличнијег“ континента ова област има захваљујући статистици, јер на територији Латинске Америке живи око 40% светске католичке популације.¹⁵

13 Трећи свет – то су углавном земље Централне и Јужне Америке, Африке, Јужне Азије.

14 Према Pew Research Center.

15 Процењује се да на свету живи око 1.2 милијарде католика.

Табела 1. Католичко становништво Латинске Америке¹⁶

ЗЕМЉА	Бр. становника	Бр. католика	Процент католика
Аргентина	41.660.000	29.820.000	71
Боливија	10.500.000	7.980.000	76
Бразил	205.000.000	125.000.000.	61
Чиле	18.000.000	9.900.000	55
Колумбија	48.000.000	36.000.000	75
Костарика	4.770.000	3.000.000	62
Куба	11.163.000	5.790.000	51
Доминик. република	10.400.000	6.000.000	58
Еквадор	15.223.000	11.265.000	74
Ел Салвадор	6.700.000	3.000.000	46
Франц. Гвајана	/	/	/
Гвадалупе	/	/	/
Гватемала	15.773.000	7.413.000	47
Хаити	10.000.000	5.470.000	54
Хондурас	8.800.000	4.048.000	46
Мартиник			
Мексико	122.000.000	98.820.000	81
Никарагва	6.000.000	3.000.000	50
Панама	3.339.000	2.400.000	70
Парагвај	6.800.000	5.984.000	88
Перу	31.150.000	23.674.000	76
Сент.Бартоломеј	/	/	/
Уругвај	3.415.000	1.609.000	41
Венецуела	30.400.000	22.192.000	73
УКУПНО	609.093.000	412.365.000	68

¹⁶ Види Pew Research Center - <http://www.pewforum.org/2011/12/19/table-christian-population-as-percentages-of-total-population-by-country/>

Такође, постоје и подаци ЦИА <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-fact-book/fields/2122.html>

**Табела 2 – проценат католичког становништва
Латинске Америке 1910-2014.¹⁷**

	1910	1950	1970	2014	1910- 1970 Diff.	1970- 2014 Diff.
Argentina	97	95	91	71	-6	-20
Brazil	95	93	92	61	-3	-31
Bolivia	94	94	89	77	-5	-12
Chile	96	89	76	64	-20	-12
Colombia	80	91	95	79	+15	-16
Costa Rica	99	98	93	62	-6	-31
Dominican Republic	98	96	94	57	-4	-37
Ecuador	88	98	95	79	+7	-16
El Salvador	98	99	93	50	-5	-43
Guatemala	99	99	91	50	-8	-41
Honduras	97	96	94	46	-3	-47
Mexico	99	96	96	81	-3	-15
Nicaragua	96	96	93	50	-4	-43
Panama	84	87	87	70	+3	-17
Paraguay	97	96	95	90	-2	-5
Peru	95	95	95	76	0	-19
Puerto Rico	100	94	87	56	-13	-31
Uruguay	61	62	63	42	+2	-21
Venezuela	93	91	93	73	0	-20

Процене из 1910, 1950 и 1970. године су из Светске базе података о религији и бразилских и мексичких пописа. Погледајте методологију овог извештаја за више информација о томе како су израчунате процене становништва.

¹⁷ Види Pew Research Center - <http://www.pewforum.org/2014/11/13/religion-in-latin-america/>

Додатну „тежину“ одговорности латиноамеричких католика даје и чињеница да је Че Гевара, аргентински марксистички револуционар, рекао да ће латиноамеричка револуција бити непобедива када хришћани буду храбри да пруже интегрално револуционарно сведочанство.¹⁸ Ово је и територија са веома израженом разликом између богатих и сиромашних, где богати слој становништва, који процентуално чини мањину, поседује највећи део богатства. У 20. веку су социјални и политички процеси снажно захватили цркву и религију. Хришћани Латинске Америке постају свесни свог достојанства и желе учествовати у друштвеном, политичком и црквеном животу. Том освешћивању допринела је Црква.¹⁹ Највећу улогу у томе одиграла је Бискупска конференција земаља Латинске Америке (CELAM)²⁰ која је и формирана 1955. у Бразилу (Рио де Жанеиро), а папа Пије XII одредио Колумбију за седиште Конференције. Управо је она одиграла важну улогу у припреми Другог ватиканског концила и давању интегритета теологији ослобођења својим седницама.

Католичка црква је желела активно да учествује у свакодневном животу и да да свој допринос друштвеном, економском, политичком, социјалном, културном преображају Латинске Америке. Стога, ако је Црква желела да задржи људе за себе, морала се прилагодити потребама тих људи, који су живели, углавном, у великој беди, сиромаштву. Црква је осећала потребу да се тим људима приближи не само својим догмама, него и друштвеном-економским решењима. Католички латиноамерички покрет је био нејединствен, разједињен, у смислу социјалне и политичке организације, те су хришћани чинили лепезу политичких опредељења – од деснице до левице. Додуше, такви су били и други покрети (као нпр. студентски, интелектуални, раднички). У то време, основано је удружење Црквене темељне заједнице²¹ у Бразилу (1956), које се, касније, није слагало са званичним социјалним учењем Католичке цркве након Другог ватиканског концила.

У начелу, постојале су четири струје у Цркви²²: присталице традиционалног католичког конзерватизма, неоконзервативна струја, социјално хришћанство и социјалистичка оријентација. И док су прве две струје углавном биле против било какве друштвене промене, јер су у томе виделе комунистичку жељу, последње две струје су биле за корените промене, пре свега

18 Мливончић Ивица, Црква у Латинској Америци, стр. 158.

19 Види Весели Ема, Црква у Латинској Америци, стр. 419.

20 Consejo Episcopal Latinoamericano – CELAM.

21 Comunidades Eclesiais de Base - CEB

22 Мливончић Ивица, Црква у Латинској Америци, стр. 18.

социјалне, а Други ватикански концил им је дао „ветар у леђа“ својим документима. Управо Концилска конституција „*Gaudium et spes*“, енциклика Јована XXIII „*Mater et magistra*“ и Павла VI „*Populorum progressio*“ се залажу за развој недовољно развијених земаља, а развоја нема без мира. У овој четвртој струји је постојала подела, на једне који су се залагали за ненасилну револуцију, социјални преображај мирним путем, као што је то био Дон Хелдер Камера, и друге, који су били за насилну револуцију и прихватили кубански модел (међу герилцима је било и католичких свештеника).

Све те политичке идеје су долазиле из Европе, преко интелектуалних кругова који су школовани у Европи. Католичка црква у Латинској Америци је утицала посредно и непосредно. Непосредни начин црквеног утицаја је био преко разних црквених организација, политичких покрета католичке инспирације. Примера ради, постојала је Католичка акција, организација католичких лаика настала ради духовне обнове и прожимања јавног живота хришћанским начелима, а све у сарадњи са црквеном јерархијом. Управо је *Regum novarum* подстакао оснивање разних католичких покрета, као што су Католички омладински покрет, Католичка универзитетска омладина, Католичка сељачка омладина, Католичка демохришћанска омладина, Католичка радничка омладина, и неке од ових организација су због своје борбе дошле у сукоб са властима.²³ Посредан начин утицаја је био преко политичких партија хришћанске демократије и синдиката.

Све ове организације, покрети, удружења, формалне и неформалне заједнице, настале су почетком 20. века, највише под утицајем енциклике „*Regum novarum*“.

3. Идеја, настанак, развој и представници теологије ослобођења

3.1. Корени теологије ослобођења и историја настанка

Данас се корени теологије ослобођења траже у периоду пре Другог ватиканског концила. Међутим, за пионира ове теологије неки сматрају Бартоломеја де ла Касаса (1484-1566), шпанског доминиканца који је мисионарио на територији Средње Америке, борећи се за права домородаца, који су били махом насилно покрштавани, као и против ропства и колонизаторског

²³ Примера ради, у Бразилу је 1970. године ухапшено 3 члана Католичке радничке омладине и због тога су многи протествовали: Светска федерација католичке омладине, бискупи Бразила, надбискуп Париза и др.

насиља. Сматрао је да се не може ширити јеванђељска реч тамо где су људи лишени сваког достојанства.

Када говоримо о историји развоја овог покрета, можемо приметити фазе:

а) Зачетак и рађање (1962-1971)

У радио-поруци 11.9.1962, пред отварање Другог ватиканског концила, папа Јован XXIII употребљава појам „Црква сиромашних“, и то речима: „у односу на неразвијене земље, Црква се показује онаква каква јесте и каква жели да буде, као Црква свих, посебно као Црква сиромашних.“²⁴ Ово је фаза када се, званично, рађа теологија ослобођења, под утицајем Концила, социјалног учења Католичке цркве, латиноамеричких конференција.

Конкретно, у Меделину (Колумбија) је 1968. одржана Друга главна конференција латиноамеричких бискупа, коју је отворио папа Павле VI, а која представља важну прекретницу у историји теологије ослобођења. На овој конференцији се говорило о империјализму, зависности сиромашних од богатих, неправди, угњетавању, о слободи коју Бог даје човеку. Посебна пажња се посветила сиромаштву и ослобођењу. Ни једна друга конференција континента није одиграла толико важну улогу као ова. На овој конференцији, бискупи су се сложили да се треба окренути сиромашнима („брига за сиромашне“), формирали су хришћанске базичне заједнице. Управо на овој конференцији, Црква се определила за сиромашне и за ослобођење. Економски и политички проблеми, постали су теолошки. На том заседању, Црква је позвана да служи свим људима, посебно најсиромашнијима, да буде ангажована и сиромашна Црква, квасац и зачетник настојања око успостављања друштвене правде, по којој ће се народи Латинске Америке ослободити ситуација греха и насиља, који коче њихов целовити развој.“²⁵ Како говори Гутиерез, нова присутност цркве у Латинској Америци се огледала у томе да она преузме улогу разобличавања неправди, јер је дужност бискупа „да разобличи све што угрожава праведност и разара мир“, да она представља захтев за освешћивањем и да оствари своје послање у сиромаштву и прогоњењу.²⁶

24 Балобан Стјепан, Црква сиромашних од папе Јована XXIII до папе Фрање, 482.

25 Весели Ема, Црква у Латинској Америци, 423.

26 Гутиерез Густаво, Теологија ослобођења, 133.

Након Концила, Медељина, дошла је најутицајнија књига – „Теологија ослобођења“ (1971) од Густава Гутиереза, која се сматра неком врстом манифеста међу припадницима ове теологије. Између осталог, овај доминикански свештеник у књизи пише да „бити у свету а не бити од света, за латиноамеричку цркву значи, конкретно, и увек све више, бити у систему а не припадати систему.“²⁷ Управо је он први употребио израз „теологија ослобођења“, уместо дотадашњег термина „развоја“

б) Ширење и раст (1972-1979)

Након конференције у Медељину, уследила је Трећа генерална конференција латиноамеричких бискупа у Пуебли (Мексико, 1979), коју је отворио папа Јован Павле II. На њој су бискупи расправљали о учињеном раду од Медељина, потврдили су „бригу за сиромашне“ као важан део црквене мисије. Међутим, теологија ослобођења је имала велику опозицију у традиционалном делу Католичке цркве, посебно у Римској Курији. Један од њих је био кардинал Медељина, Алфонсо Лопез Трухило, који је и сазвао ову конференцију. Заправо, Пуебла је била критички осврт на ширење овог теолошког покрета и она није, експлицитно, осудила теологију ослобођења, већ је утемељила социјално учење Католичке цркве уз одређена прихватања и усмеравања нове црквено-социјалне ситуације у Латинској Америци. Томе је допринело и присуство самог поглавара. Конференција је упозорила на опасност од либерализма, марксизма. Речено је да Црква жели бити слободна од система, како би увек била оријентисана на човека, икону Божију. Међутим, концепт ослобођења не жели да задржи само у друштвено-политичком контексту, већ потврђује догматски печат сотирологије. Узрок зла није само друштвена и политичка неправда, већ, пре свега, људски грех, човеково отуђење од Бога, и то, управо, и треба да буде полазна тачка у решавању свих проблема. Свакако да се ослобођење остварује у историји, али не сме на томе да се задржи, јер знамо да Црква није од овога света, иако је у њему.

3.2. Ослобођење

Ослобођење је овде најважнији појам и његово тумачење. Управо ће овај појам бити важан у односу између званичног става Римске Цркве и припадника теологије ослобођења. Прототип ослобођења представља ста-

²⁷ Исто, 148.

розаветни догађај када Бог Мојсију заповеда да ослободи народ из ропства. Ту се види Божије активно деловање. Како је већ речено, о. Гутиерез је „крстио“ овај теолошки покрет, назвавши га „теологијом ослобођења“, замењујући термин „развој“, који је до тада био актуелан. Тада се у свету говорило о земљама у развоју, као и о развијеним и неразвијеним државама. Нпр, и у економији, политици, социјализму, постојала је теорија о концентричним круговима, односно о неуједначености између „центра“ и „периферије“, где је „центар“ најразвијенији, за разлику од „периферије“ која није развијена. Ова теорија је играла важну улогу у националистичким теоријама. Гутиерез примећује да су латиноамеричка друштва зависна, и да је то последица шпанске колонизације; као и то да постоји неједнак развој у Л. Америци. Друштвена револуција се појављује као једини излаз из потешкоћа, док човек не тежи само ослобођењу споља, на социјалном плану, већ и изнутра. Након Медељина, део латиноамеричке цркве је желео да се активно прикључи тој новој друштвеној револуцији, која би ослободила народе ропства. Управо је то место где је претила опасност да овај теолошки покрет склизне на неку другу страну и због чека је имао велику опозицију у врху Католичке цркве. Како се схвата ослобођење и ропство?

Наиме, овај латиноамерички теолошки покрет разликује три ступња ослобођења:

– политичко ослобођење – од потлачености и маргинализације, а то подразумева борбу против доминације богатих земаља;²⁸

– историјско ослобођење – од разних препрека које стоје на путу личног остваривања, схватање историје као процеса ослобођења, где људи траже начин да искажу своје људско достојанство;

– ослобођење од греха, јер нас он удаљава од Бога; овде је појам апсолутно теолошки.

Гутиерез каже да без историјских ослободитељских догађаја, нема ни раста Цркве, зато је важно разумевање односа између раста Царства Божијег и процеса ослобођења. Поставити се у перспективи Царства, значи учествовати у борби за ослобођење потлачених људи.

„Бити слободан за друге. Ослобођење је релација између људи. Само у овој релацији са другим, ја сам слободан. Спасење је дато у овој слободној релацији.“²⁹

²⁸ Овде се испољава теорија о „центру“ и „периферији“, јер „центар“ увек намеће свој утицај „периферији“.

²⁹ James F. Conway, *Marx and Jesus: Liberation Theology in Latin America*, стр.152 (мој превод).

3.3. Садржај

Садржај теологије ослобођења:

- сиромаштво
- расизам
- положај националних и културних мањина
- маргинализација Трећег света
- Библијски однос према сиромаштву
- положај жена у Трећем свету³⁰
- дијалог између различитих теологија

Треба рећи и да је ово први теолошки покрет који је настао ван европског тла, прва неевропска теологија.

Као што смо видели горе, ослобођење није схваћено само политички. А да би термин био наглашенији у теолошком смислу, теолози су искористили методе анализе друштва, посебно марксизам, и управо је ту и настао главни проблем око сукоба са званичном Римском црквом.

3.4. Метода Теологије ослобођења

За разлику од самог садржаја, теолози су више наглашавали методологију, која је теологију ослобођења дефинисала као теолошку парадигму.³¹ Овде се узима методологија коју је предложио један од представника, Леонардо Боф, а која гласи „посматрати – просудити – деловати.“ Први корак (посматрати) је социјално-аналитички, други (просудити) је херменеутички, а трећи (деловати) је практични.

Због своје методологије, теолози су имали проблем са званичним ставом Цркве, због повезаности са марксизмом. Овде морамо поново нагласити да сама теологија ослобођења, као теолошки покрет, није јединствена теолошка идеја. По неким питањима, представници ове теологије се слажу, док се по другим питањима разилазе. Зато су, нпр, неки представници ове теологије трпели последице од Рима, док други нису. Што се марксизма тиче, теолози су се позивали на Маркса и његове „Тезе о Фојербаху“, где се каже да философи (теолози) не треба само да тумаче свет, већ и да га мењају. Дакле, захтева се активна улога теолога и користи се марксистичка анализа класа,

30 Постоји и феминистичка теологија, као део теологије Трећег света, где се убраја и теологија ослобођења.

31 Види Elina Vuola, Limits of liberation. Praxis as Method in Latin American Liberation Theology and Feminist Theology

где постоје тлачитељи и потлачени. Када се говори о марксизму у контексту теологије ослобођења, заправо, полазна одредница је пракса (*praxis*), као слободна и креативна активност човека да ствара и мења историјски свет и себе. Гутиерез управо говори да је теологија критичка рефлексија *praxis*-а у светлу Речи Божије. Практика је свесно људско деловање окарактерисано као политичка активност.

Хуго Асман, један од представника теологије ослобођења, говорио је о моделу EXODUS³², где су стварање и ослобођење, заправо, ослободилачки актови. Бог који је ослободио Израил је Бог Ослободитељ. У овом контексту, хришћанско спасење је еквивалент марксистичком спасењу.

Као што је напоменуто, теологија ослобођења је имала проблема са званичним ставом Ватикана (детаљније о томе ћемо у даљем раду) управо због својих релација са марксизмом. Теолози су кривили религију која је стајала на страну тлачитељске класе, али су увек говорили о есхатолошкој димензији, јер Христос доноси Ослобођење. Они јесу користили марксистичку мисао као средство за друштвену мисао, не као идеологију и философски поглед на свет. Марксистичко сагледавање друштва користи сте онолико колико може да буде средство анализе стварности и колико може да протумачи питања која се налазе пред данашњим хришћанима.³³

Када се говори о методологији теологије ослобођења, мора се поменути и име Паола Фреира³⁴, бразилског педагога и теоретичара образовања, чије име се везује, пре свега, за критичку педагогију. Његову методу критичке педагогије су прихватиле многе земље Латинске Америке, као део свог националног програма. Управо је и његово учење утицало на метод теологије ослобођења. Он говори о педагогоји потлачених, праксису, неопходном искуству.

3.5. Представници теологије ослобођења

Густав Гутиерез (1928, Лима), Перуанац, један од првих и најважнијих заговорника теологије ослобођења. Најважнија дела: Теологија ослобођења (1971), Историјска моћ сиромашних (1979), Бог живота (1982), Пити

³² Exodus – Излазак, мисли се на избављење Јевреја из египатског ропства под вођством Мојсија.

³³ Кошутић Радмило, Ка теологији ослобођења, 30.

³⁴ Паоло Фреир (1921-1997), један од најистакнутијих теоретичара неформалног и популарног образовања. Његова дела Одгој као практично деловање слободе (1967) и Педагогија потлачених (1971), дала су јасна методолошка упутства теологији ослобођења.

с властитог извора (1983). На критику марксизма, Гутиерез је одговарао да је у питању приближавање теологије и друштвених наука, а не марксизма као таквог.

Леонардо Боф (1938, Конкордиа), Бразилац, професор теологије. Дела: Исус Христос – ослободилац, Црква у настанку, Црква-харизма-моћ. Имао је проблема са Црквом, био је под забраном да предаје и пише годину дана, због својих критика институције Цркве и ставова око теологије ослобођења. Л. Боф углавном говори о Христу Ослободитељу и сматра да прави проблем није марксизам, већ страх од промене или у цркви или у друштву. Такође, говорио је и о реорганизовању цркве у институционалном смислу, критиковао је саму институцију Цркве. Из тог разлога је и реаговао званично Рим.

Клодивос Боф (1944, Конкордиа), Леонардов брат. Браћа Боф су једно време живела у бразилским Темeljним заједницама (Christian base communities), које су одраз практичног деловања ове теологије. То су била подручја где је недостајало свештенство, па су заједнице предводили лаици, са благословом бискупа, ради описмењавања, читања библијских текстова и сл.

Енрико Дусел (1934, Аргентина), историчар, докторирао философију и историју, почасни доктор теологије. Један од оснивача екуменског удружења теолога трећег света (EATWOT).

Џон Собрино (1938, Билбао), Шпанац, језуита, професор теологије и философије. За њега, теологија ослобођења је продор сиромаша на позорницу једног хришћанског континента.³⁵

Хуго Асман (1933) Бразилац, радикалнији је од Гутиереза, пракса има примат над теоријом.

Фернандо Кастиљо (1943, Сантијаго), Чилеанац, професор на Римокатоличком универзитету у Чилеу.

Дон Хелдер Камара (1909-1999), надбискуп у Бразилу, залагао се за ненасилну револуцију. Упоредивали су га са Гандијем. Био је динамичан, ангажован, гоњен, називан „дрвеним бискупом“, учествовао на Другом ватиканском концилу. Веома скроман, боравио је међу сиромасима по бразилским фавеллама, јер се иселио из бискупског двора, поделио имање бискупије сиромашнима. Био је антиколонијално оријентисан, као и антиимперијално. Чувена је његова изјава: „када сиромашнима дајем храну, називају

35 Кошутин Радмило, Ка теологији ослобођења, 34.

ме свецем, а када питам зашто сиромашни немају храну, називају ме комунистом.“

Камило Торес Рестрепо (1929-1966), колумбијски свештеник, социјалиста, пионир теологије ослобођења, герилац који је погинуо у борби. Док се Х. Камара залагао за ненасилну револуцију, Торес је био за насилну акцију.

Оскар Ромеро (1917-1980), бискуп Сан Салвадора, бискуп сиромашних. Залагао се за сиромашне, дружио се са њима, одбацио је сјај и раскош. Живео је у соби болнице, где су се лечили оболели од рака, делећи са њима најтеже дане. Прекинуо је, чак, изградњу катедрале у Сан Салвадору: „Кад престану убијања и гладни буду насићени, тада можемо наставити с градњом катедрале.“³⁶ Говорио је против угњетавања, убијања недужних. Често је и добијао претње због деловања. На крају, убијен је у Сан Салвадору, док је служио мису. На његовој сахрани је било око 250.000 људи. Године 2015, Ватикан је беатифковао Ромера, и тиме ушао у процес канонизације овог мученика.

4. Брига за сиромашне

Гутиерез први изнео детаљније објашњење сиромаштва, и то у контексту теологије ослобођења, почевши од библијских схватања. Овде се разликују три типа сиромаштва: материјално, духовно и сиромаштво као ангажман. Наиме, материјално сиромаштво је недостатак економских добара неопходних за достојан живот. Гутиерез овде говори да је сиромаштво смрт, недостатак љубави. Оно је плод неправде, греха људског. Духовно сиромаштво је отвореност ка Богу, а трећи тип је солидаран. Због тога, „сиромашна Црква“ мора да разобличује неправедно стицање богатства, живи духовно сиромашно и сама се ангажује у материјалном сиромаштву.

Оно што је важно одредити, јесте фокусираност латиноамеричке цркве на сиромашни део становништва, њихово прихватање под окриље Цркве, борба за њихова основна, људска права, која су у државама Л. Америке угрожена. Представници теологије ослобођења су увидели да се Црква, институционално, увек сврставала на страну оних који су на власти, што је кроз историју знало бити погубно за њу. Најпознатији пример је свакако средњи век и ренесанса. Међутим, у савременом свету, где је секуларизација постала основни образац односа цркве и државе, теолози ослобођења су

36 Кошутић Радмило, Ка теологији ослобођења, 38.

увидели могућност да се и у таквом, секуларизованом свету, може сведочити Христове Речи, пре свега задобијањем и прихватањем оних који су одбачени, којима је ослобођење и овоземаљско, итекако потребно. Они су се залагали за тумачење хришћанске догме управо из перспективе потлачених, за хришћанство кроз искуство сиромашних.

5. Сукоб са Светом Столицом

Теологија ослобођења је имала великих проблема са званичним ставом Св. Столице. На самом почетку рађања овог покрета, Рим је био делимично резервисан али је активно пратио рађање и развијање овог теолошког покрета на латиноамеричком тлу. Подсетимо, на две важне конференције бискупа Л. Америке (Медељин и Пуебла) били су присутни поглавари Римске цркве (Павле VI и Јован Павле II), што је дало додатну тежину на важности самој теологији на самом почетку. Чинило се да је званични Рим прећутно подржавао циљеве теологије ослобођења, пре свега због стављања акцента на сиромаштво, на угњетаване, маргинализоване. Чак и папа Јован Павле II у једном говору истиче да је теологија ослобођења пожељна, али се временом дистанцира. Међутим, највећи проблем је представљала марксистичка анализа коју је ова теологија прихватила. И данас се расправља на који начин је Рим одредио даљу будућност ове теологије. Да ли је то сузбијање, осуда, исправљање? Проучавајући поступке Св. Столице, свакако да можемо рећи да је Рим сузбио активности ове теологије, али не смемо заборавити чињеницу да, идеолошки, теологија ослобођења није била толико јединствена. Тако, имамо примере где су неки теолози били санкционисани, неки удаљени из Цркве, а неки се и даље налазе под окриље Цркве вршећи свештеничку службу.

Такође, јавио се одређени бунт против институционалне цркве у делу „Црква, харизма, власт“ бразилског теолога Леонарда Бофа (1982). Хронолошки, можемо рећи да је тада почео отворен сукоб Св. Столице са представницима теологије ослобођења. Највећу и најактивнију улогу је одиграо кардинал Рацингер (папа Бенедикт XVI), који је у то време био префект Конгрегације за доктрину вере. Управо је једна од његових првих активности као префекта била интервенција у веома теологије ослобођења. Наиме, марта 1983. Конгрегација позива перуанске бискупе да се одреде према десет теза Густава Гутиереза. Тада је и Рацингер оптужио Гутиереза за политичку интерпретацију Библије и марксистички утицај. Године 1984. Рацин-

гер је позвао Л. Бофа на разговор. У том периоду су размењена мишљења између кард. Рацингера и перуанских бискупа када је и настао Извештај о теологији ослобођења, који је презентован папи. Овај Извештај, као радни документ за „Упутство о неким аспектима теологије ослобођења“, замери теологији ослобођења управо херменеутику хришћанске вере, класну борбу, критику црквене хијерархије. Ипак, признаје јој привлачну снагу, идеал правде, борбу за сиромашне и угњетаване.

Свакако да је најважнији документ Упутство који ову теологију увек ставља под знаке наводе. Ово Упутство има тачно одређену сврху: да пажњу пастира, теолога и верника скрене ка опасности које су погубне за веру и хришћански живот, а које садржи теологија ослобођења која се користи некритичким појмовима преузетим из различитих токова марксистичке мисли.³⁷ Одмах на почетку каже да је ослобођење, заправо, ослобођење од основног ропства греху и захтева ослобођење од различитих робовања културне, економске, друштвене и политичке природе, а које извире из греха.³⁸ Конгрегација у првом делу овог документа замера теологији ослобођења што тему изласка из Египта користи као парадигму ослобођења уопште, јер је то, по учењу Цркве, политичко ослобођење. Такође, замера јој што зло ставља у економски, социјални и политички оквир, јер је корен зла у човеку. Затим, брани Римокатоличку цркву од напада да није довољно учинила за сиромашне у Трећем свету. Црква се заложила за сиромашне у свише својих енциклика, писмима. Међутим, критичари додају, не и у пракси.

Други део овог документа, од 6. до 10. поглавља, износи критике теологије ослобођења на рачун марксизма. Теологија ослобођења, користећи марксистичку анализу, довела је до појаве новог тумачења хришћанства које Римокатоличка црква не може да прихвати, јер је преузето из марксистичке идеологије и библијске херменеутике помешаних са рационализмом.³⁹ Упорозорава се да је у центру марксистичког схватања атеизам и негирање човечке личности, слободе и права као и то да је последњи и одлучујући критеријум истине – теолошки критеријум. Затим, критикује се теологија ослобођења због свог погледа на историју, која је профана и која не сме да се поистовети са историјом спасења. Управо је марксистичка анализа довела до учења о класној борби, као основном закону историје, те стога овај закон укључује у себе истину да друштво почива на насиљу. На насиље треба од-

37 Упутство о неким аспектима теологије ослобођења, 6.

38 Исто, 5.

39 Исто, 24.

говорити револуционарним контранасиљем. Класна борба је нужан закон, према марксистичкој анализи, коју заступа теологија ослобођења. Све ово је у супротности са учењем Цркве.

У последњем поглављу, „Смернице“ дају се упутства свештенству, теолозима, вернима како да се опходе према теологији ослобођења и како да се односе према појму сиромаштва, према сиромасима и угњетаванима. Ово Упутство није никог именом осудило, већ само упозорава да постоје застрањивања у теологији ослобођења. Борба за човека мора се наставити, посебно тамо где има сиромаша, али само у духу достојанства људског бића, поучавајући да је човек слика Бога. Заправо, ова теологија је сиромаше Библије поистоветила са пролетаријатом К. Маркса, те је борба за права сиромашних постала класна борба. Насиље се, наравно, одбацује. Документ подстиче бискупе да не буду пасивни пред неправдама и од свих тражи преображај, љубав према Богу и ближњем, ревност за правду и мир, јеванђељски осећај за сиромашне. Такође, напомиње се да социјално учење цркве није никад „закључено“, затворено.

Вредан помена је и случај Леонарда Бофа, који је био позван на разговор у Рим, како смо рекли горе. Након испитивања, Конгрегација је донела 1985. године „Изјаву о књизи Црква: харизма и власт“ у којој су осуђене неке ауторове тезе, а забрана се односила на „тишину“ односно ћутање Бофа на годину дана. Тада му је било забрањено да поучава, даје било какве изјаве, већ да размишља о својим поступцима у молитвеној тишини. Други „напад“ на Бофа је био 1992. када су покушали да га спрече да учествује на „Самиту Земље“ УН Конференције о животној средини и развоју (Рио де Жанеиро). Након тога, Боф је напустио свештенство.⁴⁰

6. Нови односи теологије ослобођења и Ватикана

Данас можемо говорити о почетку новог односа између теологије ослобођења и Св.Столице. Свакако да је најважнија институција Католичке цркве управо њен поглавар, папа, који је епископ Рима, намесник Исуса Христа, кнез апостола, намесник Светога Петра, врховни свештеник свеопште Цркве, примус Италије, архиепископ и митрополит Римске покрајине, суверен државе Града Ватикана и слуга слугу Божјих⁴¹ и чија непогреши-

⁴⁰ Леонардо Боф (1938) је данас бразилски теолог, писац, професор етике, философије, религије, екологије у Рио де Жанеиру.

⁴¹ Званична титула поглавара Католичке цркве.

ност *ex cathedra* по питањима догме и морала је проглашена на Првом ватиканском концилу (1869-1870). Друга најважнија институција и улога у Католичкој цркви припада префекту Конгрегације за доктрину вере. То је некадашња Инквизиција (Врховна Света Конгрегација Римске и Универзалне Инквизиције) која има за циљ да чува догматско учење Цркве од јеретичких застрањивања и нападања. Наравно да је папа овде био главни (био је префект) али није узимао активно учешће у раду овог тела, већ је постављао инквизиторе-судије да председавају седницама, све до Другог концила. Управо тада, након овог историјског сабора за Католичку цркву, када је она доживела велике промене и реформе, председавајући ове Конгрегације је добио титулу префекта и њихова улога је била да недвосмислено бдију над поучавањем, да истраже и сузбију јерес.

У време рађања и развијања теологије ослобођења, на челу Конгрегације имамо префекте који представљају конзервативни глас Св. Столице, као што је то био, нпр, Алфредо Отавијани (1959-1968), Јозеф Рацингер (1981-2005) или Вилијам Левада (2005-2012). Наравно да је у другој половини 20. века највећи утицао остварио управо кард. Ј. Рацингер, односно папа Бенедикт XVI. Он је био на челу ове Конгрегације у време понтификата папе Јована Павла II, који је био велики борац против комунизма. Управо овај тандем Рацингер-Војтила је водио Католичку цркву у пост-концилском периоду, ка сусрету са савременим светом. За време њиховог владања, Св. Столица се сукобила са теологијом ослобођења. Међутим, долази до развијања нових међусобних односа 2012, односно 2013. Наиме, након што је кардиналу Вилијему Левади истекао мандат префекта Конгрегације (навршио 75 година живота), 2. јула 2012. године тадашњи папа Бенедикт XVI на ову важну функцију поставља немачког надбискупа (Регенсбурга) Герхарда Милера, који је био познат и по томе што је пријатељ са „оцем теологије ослобођења“, Густавом Гутиерезом. Заправо, Милер је био Гутиерезов ученик, путовао је често у Перу и посећивао његове семинаре⁴² а заједно су издали књигу „На страни сиромашних – теологија ослобођења“ (2004). Када му је Понтификални Универзитет у Перуу новембра 2008. доделио титулу почасног доктора, он је одржао конференцију под називом „Моја искуства са теологијом и ослобођењем“ где је рекао и то да је „теологија ослобођења исправна и учи нас исправном путу у вери.“⁴³ Истог месеца када је постао

42 Vatican insider - http://www.bishop-accountability.org/news2011/09_10/2011_10_16_Ludwig_ALiberation.htm

43 Исто.

префект Конгрегације, Милер је за ватикански лист *L'Osservatore Romano* дао интервју⁴⁴ када је одбацио марксистичке тенденције ове теологије али је признао њен значај на пољу бриге за сиромашне, питајући се како можемо данас говорити о милосрђу упркос страдању људи, недостатку хуманости, кршењу људских права. Одговор је, по њему, само у прихватању свих људи као искрену браће и сестре.

Други важан корак у приближавању ове латиноамеричке теологије и Рима је избор аргентинског кардинала, надбискупа Буенос Ајреса, Хорхе Марија Бергоља за поглавару Католичке цркве – папа Фрање (13.март 2013), првог папе са територије Трећег света, чији кардиналски мото је гласио „*Miserando atque eligendo*“ (бедан али изабран). Након што је изабран за папу, рекао је да је изабрао име по Св. Фрањи Асишком који је био једноставан и сиромашан човек, какву бисмо и цркву желели, сиромашну и за сиромашне.⁴⁵

Папа је у Ватикану примио Гутиереза само шест месеци после избора за понтифа (септембар 2013), а ватикански лист *L'Osservatore Romano* је тада објавио опширне текстове о кризи за сиромашне од Гутиереза и кард. Милера.⁴⁶ Према речима професора Роберта Боске,⁴⁷ Бергољо је прихватио одређене премисе теологије ослобођења, иако су га многи сврставали у противнике ове теологије јер је био језуита, који су били против марксистичких и атеистичких тенденција. Те премисе теологије ослобођења се односе на бригу за сиромашне, али никако у идеолошком смислу.

Папа Фрања је многобројним гестовима, речима, деловањем, ставио до знања да жели да промени Цркву, да жели да се посвети сиромашнима. Иако је тек три године поглавар, изазвао је велику пажњу управо својим изјавама, где се често ставља на страну маргинализованих људи. У свом апостолском писму *Evangelii gaudium* (Радост Јеванђеља, 2013) један део је посветио и овој теми, сиромашнима, где каже да жели сиромашну Цркву за сиромаше, који нас могу много тога научити. Осим што учествују у *sensus fidei* они такође преко властитих патњи познају Христа Који пати и наглашава да

44 <https://zenit.org/articles/archbishop-muller-on-faith-the-curia-and-his-own-upbringing/>

45 <http://edition.cnn.com/2013/03/16/world/europe/vatican-new-pope/>

46 http://www.traditioninaction.org/ProgressivistDoc/A_166_TL-OR-1.html

http://www.traditioninaction.org/ProgressivistDoc/A_167_TL-OR-2.html

47 Роберто Боска професор на Универзитету у Буенос Ајресу, у априлу 2013. је био саговорник новинару Џону Алону (John L. Allen Jr), који је радио на чланку о новом папи за *National Catholic Reporter* <https://www.ncronline.org/blogs/all-things-catholic/hard-questions-about-francis-argentina-and-lesson-chile>

је брига за сиромашне више теолошка него културна, социолошка, политичка или философска категорија (EG 198).⁴⁸

Закључак

И данас се воде полемике око теологије ослобођења, о њеној важности, утицају, сукобу са званичним ставом Католичке цркве. Теоријска и политичка борба ове две стране се завршила поразом латиноамеричке црквене идеје против угњетавања. Барем посматрано институционално, читајући реакције Ватикана и последице његових одлука. Да ли је теологија ослобођења поражена и побеђена или сузбијена или доведена у ред, зависи од начина на који се посматра њен развој и утицај. Суштина је да је она покушала да одговори на једно, веома интригантно питање – како је Бог Љубав ако толики број људи (да ли је битан квантитет?) у свету пати, прогоњен је, страда у својој беди и свом сиромаштву? Како сиромашнима, који свакодневно умиру од глади, и чији се број из године у годину повећава, дати одговор на питање да ли их Исус Христос воли? Није ли овде, заправо, оно основно егзистенцијалистичко питање о постојању зла и греха у свету? Како то да постоји и Бог и зло? Ово је питање које се поставља од почетка света. И на које Црква даје јасан и конкретан одговор, не људско-харизматичне природе, већ одговор христолошко-есхатолошког карактера. Још је Св. Ап. Павле рекао да „ја више не живим, него у мени живи Христос“ (Гал 2. 20). Христос је својим страдањем, смрћу и васкрсењем победио смрт, победио једину границу коју смртни човек није способан сам да превазиђе.

Међутим, сведоци смо да и поред јеванђељске мисије Цркве, током ових 2000 година, сиромашни и даље остају сиромашни, страдали и даље страдају. Управо због те чињенице, на латиноамеричком тлу, јавио се теолошки покрет, који је одређене аспекте црквене мисије сместио у друштвено-политички контекст, покушавајући да пружи савремени одговор на питање сиромаштва, угњетавања, страдања. Латинска Америка је била погодно тло за развој таквог покрета, с обзиром да је католичко становништва тамо била већина, а управо је Католичка црква ушла у нови период, тзв. постконцилски, где се суочавала са савременим светом, и тло где се развијао марксизам и социјализам, као антитежа империјалистичком капитализму.

⁴⁸ http://w2.vatican.va/content/francesco/en/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html#II.%E2%80%82The_inclusion_of_the_poor_in_society

Наше није да изаберемо страну у овом друштвено-црквеном „сукобу“ (теологија ослобођења-Ватикан), јер, као што је речено горе, теологија ослобођења није била јединствени покрет; то није ни институционални ни харизматични покрет покрет појединаца, нити новина у људској цивилизацији. Теологија ослобођења је, заправо, нови израз у (католичком) хришћанству, нови језик којим је хришћанство проговорило у ери хладног рата, заоштравања сукоба. Проучавајући ставове које су заступали теолози овог покрета, закључујемо да постоје размимоилажења у решавању неких друштвених проблема. Најпознатији је пример је различита методологија дон Хелдер Камаре и Камила Тореса. Док је Камара био за ненасилну револуцију (Гандијев принцип), Торес је био за насилну револуцију. Са друге стране, анализирајући однос теологије ослобођења и Ватикана, и сагледавајући тај однос у контексту конкретног времена, можемо наћи разумевања како за једне, тако и за друге. Ако искрено, без било каквих политичких претензија, посматрамо бунт и крик теолога ослобођења, можемо људски разумети њихову ситуацију, која је била егзистенцијално угрожена, с обзиром да је управо Латинска Америка била територија где је био изражен велики јаз богатих и сиромашних и где су се непрестано дешавале народне револуције, улични сукоби, војне хунте, прогонства, диктатуре. У таквом једном хаосу, човек неминовно тежи правди, и потреби за људски живот достојан живљења. Методолошки, тај хаос су покушали да „реше“ позајмљујући марксистичке елементе; елементе идеологије која је била (и јесте) стигматизована као атеистичка, чији оснивач је рекао да је религија опијум за народ. У овом „сукобу“ није нападнута Црква, већ је та иста Црква, локалног карактера, увидела да је неопходно да стане уз свој страдални народ, по цену свог живота. Најдрастичнији пример је горепоменути свештеник Камило Торес, свештеник који је погинуо са пушком у руци приликом герилске борбе, и касније био инспирација многима (из црквених заједница) да се приклоне насилном начину револуције. Ако знамо да је институција и хијерархија Цркве нападнута од стране теолога Леонарда Бофа, онда не чуди зашто се баш тада Св. Столица одлучује на драстичан корак, позив на суд, цензуру, „ућуткавање“.⁴⁹

Када анализирамо одговор Конгрегације у вези теологије ослобођења, не можемо а да се не сложимо са констатацијом да право ослобођење је ослобођења од ропства греху, и да свака неправда долази од људске грешности. Основна парадигма таквог учења лежи управо у хришћанској антропо-

⁴⁹ Конкретне мере, Ватикан предузима тек након објављивања књиге Л. Бофа „Црква: харизма и власт“.

лигији, у схватању човека као иконе Божије, али и човека слободног да буде подложен греху.

Стога, можемо рећи да теологија ослобођења, поред својих мана и врлина, доноси, односно освежава стање ума свакодневног човека о етичком згражавању над (нељудским) стањем. И теолози ослобођења имају право када кажу да свака теологија није теологија ако се не живи у овом тренутку, а Гутиерез упозорава да не смемо безусловно да прихватимо за готово да је људски сукоб у историји – друштвена чињеница.

Не производећи теорије завере, не сврставајући се ни на чијој страни, не тражећи победника или губитника, наше је да се као људи непрестано присећамо Господњих речи: „Јер огладнех и дадoste ми да једем; ожеднех, и напојисте ме; странац бејах, и примисте ме; наг бејах, и оденусте ме; болестан бејах, и посетисте ме; у тамници бејах, и дођосте ми... Заиста вам кажем: кад учинисте једноме од ове моје најмање браће, мени учинисте.“⁵⁰

Литература

- Кошутић Радмило, Ка теологији ослобођења, приступљено 10.7.2016.
https://www.academia.edu/14448654/Toward_Theology_of_Liberation_in_serbian
 Милошевић Зоран, Теологија ослобођења и тржиште: Корени теологије ослобођења и дефиниција, у: Теолошки погледи, 30 (1998) 1-4, 117-139.
 Baloban Stjepan, Crkva siromašnih od pape Ivana XXIII do pape Franje, u: Bogoslovska smotra, 84 (2014) 3, 479-503.
 Bulat Nikola, Teologija oslobođenja i Kristovo otkupljenje, u: Crkva u svijetu, 19 (1984) 4, 337-355.
 Boff Leonardo, Crkva, karizma i vlast, Stvarnost, Zagreb, 1987.
 Conway James F, Marx and Jesus: Liberation Theology in Latin America, Carlton Press, New York, 1973.
 Dussel Enrique, Marxism and the Theology of Liberation, u: Socialism in the World, 30 (1990), 125-137.
 Gibellini Rosino, Teološke perspektive za XXI. stoljeće, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006.
 Gibellini Rosino, Teologija dvadesetoga stoljeća, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.
 Grbac Josip, Teologija oslobođenja i opredeljenje za siromašne, u: Bogoslovska smotra, 84 (2014) 3, 537-558.
 Grenz J. Stanley, Olson E. Roger, 20-century theology: God and the World in a Transitional Age, InterVarsity Press, Downers Gove, Illinois, 1992.
 Gutierrez Gustavo, Teologija oslobođenja: povijest, politika, spasenje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989.

⁵⁰ МТ 25, 35-40.

- Hewitt-Drakulić Marsha, Karl Marx and Juan Luis Segundo: The impact of Marx on the Theology of Liberation, u: *Synthesis philosophica*, 3 (1988) 2, 407-423.
- Kongregacija za nauk vere, Uputa o nekim aspektima teologije oslobođenja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985.
- Mlivončić Ivica, Crkva u Latinskoj Americi, Školske novine, Zagreb, 1988.
- Osnove socijalnog učenja Katoličke crkve, Fondacija Konrad Adenauer, Beogradska nadbiskupija, Beograd, 2012.
- Oršolić Marko, Teologija oslobođenja i marksizam, u: *Filozofska istraživanja*, 10 (1990) 1, 57-64.
- Sekulić Branko, Novo prisuće: siromaštvo u Gutierrezovoj teologiji oslobođenja, u: *Novi prisutnost*, 9 (2011) 1, 109-135.
- Sto godina katoličkoga socijalnog nauka, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.
- Tischner Jozef, Teologija oslobođenja i etika Solidarnosti, u: *Kulturni radnik*, 43 (1990) 3, 77-88.
- Valković Marijan, Spasenje i oslobođenje, u: *Bogoslovska smotra*, 52 (1983) 4, 536-555.
- Vesely Ema, Crkva u Latinskoj Americi, u: *Obnovljeni život*, 34 (1979) 5, 404-443.
- Vesely Ema, Teologija oslobođenja-postanak, razvoj, dvojbe, hrcak.srce.hr/file/82203
Приступљено 05.07.2016.
- Vuola Elina, *Limits of liberation. Praxis as Method in Latin American Liberation Theology and Feminist Theology*, Suomalainen tiedeakatemia, Helsinki 1997.

Интернет извори

akademia.edu

CIA - www.cia.gov

CNN - www.cnn.com

Google projekat knjige - books.google.com

hrcak.srce.hr

liberationtheology.org

National Catholic Reporter - www.ncronline.org

Pew Research Center - www.pewresearch.org

Službena stranica Vatikana - w2.vatican.va

Vatican Insider - www.lastampa.it/vaticaninsider/eng

Mladen Aleksić

University of Belgrade

Orthodox Theological Faculty

mldnlksc@yahoo.com

THEOLOGY OF LIBERATION AND CONFLICT WITH THE VATICAN

Summary

The paper aims to present the development of the „theology of liberation”, its influence and the conflict with the official position of the Roman Catholic Church. Whether this idea is defeated or suppressed or brought into line, depends on the way in which its development and influence is observed. What kind of answer does the „theology of liberation” put to the question of the suffering of the poor layers? In the first part of the paper, we presented the basic settings of the social learning of the Roman Catholic Church given through certain encyclicals. In the second part, we presented the birth, development and content of the „theology of liberation”, as well as its methods and main representatives. In the third part, a conflict with Holy Stolz was shown, which ended with the defeat of Latin American theology. The emphasis is on the relationship between the idea of „theology of liberation” and the official study of the Roman Catholic Church through the prism of relations between the representatives of Latin American theology and the officials of the Holy See.

Key words: *Vatican, sociology, Latin America, Roman Catholic Church*

Андрејана Максимовић
Државни универзитет
у Новом Пазару
andrijanam0809@yahoo.com

УДК: 316.74:2(497.11)
316.644:2(497.11)
Оригинални научни рад
Примљено: 11.6.2018.

РЕЛИГИЈСКО ВЕРОВАЊЕ КОД ГРАЂАНА СРБИЈЕ

Резиме

Религијско веровање представља интелектуалну димензију религиозности. Ову димензију религиозности водимо од конвенционалну религиозности. Религијско веровање се операционализовало посредством следећих индикатора : да ли верујете у Бога, у животи после смрти, у њакао, рај и пакл. Религијско веровање се мерило у односу на образовање, пол/род, село/град и припадности религијским конфесијама. Основне хипотезе од којих смо пошли биле су да се очекује да се са повећањем нивоа образовања смањује степен религијског веровања, да су жене религиозније од мушкараца, да је на селу већи степен религијског веровања у односу на град и да је код припадника исламске вероисповести степен религијског веровања већи у односу на православце, католике и протестанте. Резултати истраживања показују да су потврђене наше теоријске претпоставке.

Кључне речи: религијско веровање, операционално мерење, образовање, пол/род, село/град, религијске конфесије.

Истраживање конвенционалне религиозности би било непотпуно без укључивања индикатора који се односе на веру у Бога. Ови индикатори се сматрају веома битним и често се изједначавају са самом религиозношћу. Неки аутори сматрају да се поменута димензија религиозности често погрешно своди на познавање теолошке доктрине као система знања, јер питање веровања се најчешће проучава у контексту низа питања која испитују познавање религијских истина или садржаја вере (Зриншчак, Чрпић, Кушар, 2000).

Када се говори о религијском веровању, треба рећи да се ради о димензији прихватања или неприхватања неких темељних верских истина, независно од тога да ли је веровање пропраћено основним познавањем верског учења и да ли се то темељно веровање манифестује у свакодневном понашању. Управо зато је важно нагласити да веровање чини прву и темељну димензију религиозног односа. Не може се замислити религиозност неког појединца или групе без веровања у Бога. Дакле, интелектуална димен-

зија религиозности се исказује кроз религијско веровање. Нека истраживања су показала да се обновљена традиционална религиозност није повукла, већ је, напротив, дошло до стабилизације религијске ситуације, која се огледа кроз висок ниво веровања у основну догму хришћанства, у Бога, и велико поверење у цркву (Ћипаризовић-Радисављевић, 2002). Људи често верују и траже Бога у време ратова, несрећа, немаштине, када осећају страх, патњу, бол. Веровање у загробни живот јесте једна од основних религијских догми и имало је компезаторску функцију – од понашања на овом свету зависио је положај на оном свету. У том смислу, теолог Биговић (2000) истиче да „црква нема готове рецепте за нагомилане проблеме света, али има радосну и непомућену визију и перспективу живота достојну човека“. „Црква није скуп светих, праведних и безгрешних људи, већ заједница слабих и грешних, који су свесни својих слабости и недостатака, па вапе за Богом да им помогне како би их се ослободили“ (Биговић, 2000).

Религијско веровање смо операционализовали посредством следећих индикатора : да ли верујете у Бога, у живот после смрти, у пакао, рај и грех (Бешић, 2014).

У Табели 1.1. приказане су вредности мерења религијског концепта веровања по следећим индикаторима – веровање у Бога, у живот после смрти, пакао, рај и грех.

Табела 1.1. Процент оних који верују/не верују у (N-1512):

	Бога	Живот после смрти	Пакао	Рај	Грех
Да	84.5	29.1	25.4	32.1	33.4
Не	7.7	55.1	58.5	51.9	54.6
Без одговора	3.6	3.8	4.4	4.3	4.3
Не зна	4.2	12.0	11.8	11.8	7.8

Од 1512 испитаника 84.5% верује у Бога, у рај 32.1%, у живот после смрти 29.1%, а најмање је оних који верују у пакао – 25.4%. Приближно исти број је оних који су без одговора на питање да ли верују у Бога и живот после смрти (3.6% – 3.8%) и оних који нису дали одговор на питање да ли верују у пакао и рај (4.4%, 4.3%). Исти проценат испитаника је на питање да ли верује у пакао и у рај одговорио да не зна (11.8%), у живот после смрти (12.0%) и одговор не зна забележен је код 4.2% испитаника на питање да ли верује у Бога.

Такође, испитали смо да ли постоји међузависност између веровања у Бога, у живот после смрти, у пакао и у рај (Табела 1.2).

Табела 1.2 Корелациона матрица ајтема веровања

Веровање у:		Веровање у Бога	Веровање у живот после смрти	Веровање у пакао	Веровање у рај
Бога	Пирсонова корелација	1	.201**	.223**	.262**
Живот после смрти	Пирсонова корелација		1	.635**	.661**
Пакао	Пирсонова корелација			1	.842**
Рај	Пирсонова корелација				1

Највиши степен корелације је утврђен између веровања у рај и веровања у пакао ($r(1198) = .842, p < 0.01$), а најнижи је између веровања у живот после смрти и веровања у Бога ($r(1198) = .201, p < 0.01$). Овако ниска корелација између веровања у Бога и живот после смрти показује да религија нуди слабо дистанцирање од света и не отвара перспективу трансценденције, што иначе јака повезаност између ова два ајтема значи (Зриншчак, Чрпић, Кушар, 2000).

Да бисмо повећали првобитну вредност Cronbach's Alpha коефицијента (4 items, $\alpha = .801$) избацили смо скор веровање у Бога и повећали вредност Cronbach's Alpha коефицијента на .881 (3 items, $\alpha = .881$). Консеквентно, на основу ове три варијабле формиран је скор који називамо „веровањем”. Скор је формиран факторском анализом (анализа базичних компоненти). Резултати факторске анализе на основу које је формиран скор представљени су у табелама 1.3 до 1.5.

Табела 1.3 Иницијална екстракција ајтема

	Иницијал	Екстракција
Веровање у живот после смрти	1.000	.707
Веровање у пакао	1.000	.852
Веровање у рај	1.000	.870

Табела 1.4 Компоненте и проценат објашњене варијансе

Компоненте	Иницијалне ејген вредности			Екстраховане ејген вредности		
	Укупно	% Варијансе	Кумулатив %	Укупно	% Варијансе	Кумулатив %
1	2.430	80.989	80.989	2.430	80.989	80.989

Табела 1.5 Факторска оптерећења

Веровање у живот после смрти	.841
Веровање у пакао	.923
Веровање у рај	.933

Од фактора који су се издвојили, вредност преко 1 има фактор који је заједнички за све три варијабле (веровање у живот после смрти, веровање у пакао и веровање у рај). Закључујемо да постоји висока корелација између ових варијабли.

У Табели 1.6 приказана је дистрибуција добијеног факторског скорa који је формиран као регресиони скор.

Табела 1.6 Статистичке вредности дистрибуције скорa религијског веровања

N	Валидно	1188
	Недостаје	324
Аритметичка средина		.000
Стандардна грешка АС		.029
Медијана		-.787
Модус		-.787
Стандардна девијација		1.000
Варијанса		1.000
Скјунис		.693
Куртозис		-1.297
Опсег		2.357
Минимум		-.787
Максимум		1.57
Перцентили	25	-.787
	50	-.787
	75	.839

Религијско веровање у односу на образовање

X¹ Очекује се да ће се са већим нивоом образовања смањивати степен религијског веровања.

Као што смо навели, ова хипотеза проистиче из теорије секуларизације. Наиме, образовање је нека врста проксија за индивидуализацију, а претпоставља се да са вишим нивоом индивидуализације ниво религиозности негативно корелира. Како истичу неки аутори, процес индивидуализације утиче на смањење укупног утицаја религије у друштву, али и религиозности појединаца који у том друштву живе (Dobbelaere, 1985; Vrcan, 1986).

У Табели 1.7 прилажемо резултате мерења религијског веровања у односу на образовање. Процент испитаника са незавршеном основном школом или без образовања који верују у Бога износи 93.1%. Међу испитаницима са основном школом 97.1% верује у Бога. Код испитаника са средњом школом трећег степена 96% верује у Бога. Испитаници са средњом четворогодишњом школом 90.9% верују у Бога. Међу испитаницима са вишом школом и факултетом њих 87.2% верује у Бога. Приметно је да је највећи степен веровања у Бога код оних грађана Србије који су завршили основну школу, а да је највише оних који не верују у Бога присутно међу грађанима са вишом школом и факултетом. Хи квадрат тест потврђује да у испитиваном узорку постоје значајне разлике у погледу веровања у Бога код испитаника различитог нивоа образовања ($\chi^2(4)=16.396$, $p<0.1$). Испитаници са незавршеном основном школом или без образовања у живот после смрти верују са 57.3%. Међу испитаницима са основном школом 44.9% верује у живот после смрти. Испитаници са средњом школом трећег степена у живот после смрти верују са 43.1%. Код испитаника са средњом школом четвртог степена 29.8% верује у живот после смрти. Испитаници са вишом школом и факултетом верују у живот после смрти са 30.7%. Дакле, у живот после смрти највише верују грађани без образовања и са незавршеном основном школом. Највише оних који не верују у живот после смрти има међу грађанима са средњом школом четвртог степена, па онда код оних са вишом школом и факултетом. Хи квадрат тест потврђује да постоје значајне разлике у нивоима образовања када је у питању веровање у живот после смрти ($\chi^2(4)=35.606$, $p<0.1$). Испитаници са незавршеном основном школом или без образовања у пакао верују са 52.2%. Међу испитаницима са основном школом у пакао верује 39.1%. Испитаници са средњом школом трећег степена верују у пакао са 39.2%. Међу испитаницима са средњом школом четвртог степена, у

пакао верује 26.7%. Испитаници са вишом школом и факултетом у пакао верују са 24.8%. Како се показује, у пакао највише верују грађани са незавшеним основном школом или без образовања, а најмање они са вишом школом и факултетом. Хи квадрат тест потврђује да постоје значајне разлике у веровању у пакао код испитаника различитих нивоа образовања ($\chi^2(4) = 33.000$, $p < 0.1$). Испитаници са незавршеном основном или без образовања у рај верују са 60.9%. Код испитаника са основном школом 51.6% њих верује у рај. Испитаници са средњом школом трећег степена у рај верују са 49.7%. Код испитаника средње школе четвртог степена 34.6% верује у рај. Код оних са вишом школом и факултетом 28.9% верује у рај. У рај, дакле, највише верују грађани са незавршеном основном школом или без образовања, а најмање верују они са вишом школом и факултетом. Хи квадрат тест потврђује да постоје значајне разлике у веровању у рај код испитаника различитих нивоа образовања ($\chi^2(4) = 14.464$, $p < 0.1$).

Табела 1.7 Религијско веровање у односу на образовање

Верују у:	Бога	Живот после смрти	Пакао	Рај
Незавршена основна или без образовања	93.1	57.3	52.2	60.9
Основна школа	97.1	44.9	39.1	51.6
Средња школа III степен	96.0	43.1	39.2	49.7
Средња школа IV степен	90.9	29.8	26.7	34.6
Виша и факултет	87.2	30.7	24.8	28.9
χ^2 (df=4)	16.396 $p < 0.1$	35.606 $p < 0.1$	33.000 $p < 0.1$	14.464 $p < 0.1$

Дакле, резултати показују да са вишим нивоом образовања опада веровање по свим ајтемима религијског веровања. Што је виши ниво образовања, мањи је степен религијског веровања, чиме је потврђена наша теоријска хипотеза.

Такође, у служби тестирања исте хипотеза у Табели 1.8 дајемо приказ просечних вредности скорa религијског веровања по свим нивоима образовања.

Табела 1.8 Средње вредности религијског веровања у односу на ниво образовања

	N	АС	СД	F-тест
Незавршена основна или без образовања	66	.60	1.07	F (4, 1165) = 11.239 p<0.1
Основна школа	81	.19	1.03	
Средња школа III степен	168	.21	1.08	
Средња школа IV степен	619	-.09	.95	
Виша и факултет	236	-.14	.95	

Уочавамо да највише вредности религијског веровања имају испитаници са незавршеном основном школом или без образовања, а најниже они са вишом школом и факултетом. Резултати ф-теста потврђују да постоје статистички значајне разлике између испитаника различитих нивоа образовања у погледу религијског веровања ($F(4, 1165) = 11.239, p < 0.1$). Дакле, веровање у Бога, живот после смрти, пакао, рај и грех је у обрнуто пропорционалном односу са вишим нивоом образованости, иако не значи да су они са вишим нивоом образовања нерелигиозни.

Религијско веровање у односу на пол/род

X² Очекује се да је код жена виши степен религијског веровања него код мушкараца.

Према нашој другој хипотези, религиозност зависи од пола/рода испитаника, односно жене су религиозније од мушкараца. Разлоге за то смо нашли у социјалној улози коју жена има у друштву. Она је окренута према породици, а таква улога је компатибилна са религиозношћу. Део истраживача на религиозност гледа као на један од предиктора брачне стабилности (Hunt, King, 1978; Call, Heaton, 1997; Wilson, Musick, 1996; Williams, Lawler, 2001; Curtis, Ellison, 2002). Резултати унакрсних табела којима смо иницијално тестирали ову хипотезу могу се видети у Табели 1.9.

У Бога верује 95.4% жена; мушкарци верују у Бога са 87.4%. Хи квадрат тест потврђује да постоје значајне разлике између мушкараца и жена ка-

да је у питању веровање у Бога ($\chi^2(1)= 29.057$, $p < 0.05$). У живот после смрти жене верују са 38.2%; код мушкараца 30.6% верује у живот после смрти. Хи квадрат тест показује да постоје значајне разлике у погледу веровања у живот после смрти између мушкараца и жена ($\chi^2(1)= 8.140$, $p < 0.05$). У пакао верује 33.1% од укупног броја жена; код мушкараца 27.2% верује у пакао. Између мушкараца и жена постоје статистички значајне разлике када је у питању веровање у пакао ($\chi^2(1)= 5.218$, $p < 0.05$). Жене верују у рај са укупно 41.4%; од укупног броја мушкараца 35.0% верује у рај. Постоји статистички значајна разлика између мушкараца и жена у погледу веровања у рај ($\chi^2(1)= 5.604$, $p < 0.05$). У грех верује 66.3% од укупног броја жена; код мушкараца тај проценат износи 57.3%. У погледу веровања у грех, постоје статистички значајне разлике између мушкараца и жена ($\chi^2(1)= 11.385$, $p < 0.05$).

Табела 1.9 Религијско веровање у односу на пол/род

Верују у:	Бога	Живот после смрти	Пакао	Рај	Грех
Жене	95.4	38.2	33.1	41.4	66.3
Мушкарци	87.4	30.6	27.2	35.0	57.3
χ^2 (df=1)	29.05 $p < 0.05$	8.140 $p < 0.05$	5.218 $p < 0.05$	5.604 $p < 0.05$	11.385 $p < 0.05$

Статистичке разлике између мушкараца и жена су значајне мерено кроз све индикаторе религијског веровања. Дакле, евидентно је да су жене религиозније од мушкараца, чиме смо потврдили нашу теоријску хипотезу.

Разлике између мушкараца и жена, када је о религијском веровању реч, такође смо мерили упоређујући средње вредности на скали религијског веровања (Табела 1.10).

Табела 1.10 Средње вредности религијског веровања у односу на полну/родну припадност

	N	АС	СД	F
Жене	608	.078	1.024	F=7.586
Мушкарци	581	-.081	.968	df=1, 1186 $p < 0.05$

Дакле, уочавамо више вредности религијског веровања код жена, с тим што су разлике статистички значајне ($F(1, 1186)=7.586$, $p < 0.05$).

Религијско веровање у односу на град/село

X³ Очекује се да ће сīейен релиијској веровања биїи виши на селу неіо у іраду

Као чувар традиције, село је, у односу на град, било мање изложено утицају социјалистичке идеологије. Познато је да је у земљама бившег реалног социјализма религиозност била угрожена од стране социјалистичке идеологије. Религија је карактерисана као опијум за народ или као средство владајуће класе уз помоћ којег се обезбеђује послушност експлоатисаних класа. У таквом контексту, јавно исказивање религиозности било је потпуно замагљено. Такође, како потврђују теоријски и емпиријски налази, утицај религије је снажнији у мањим срединама. У мањим местима социјална динамика је интензивнија, па је и притисак групе за прихватање или неприхватање одређеног понашања израженији. Међусобно познавање чланова заједнице доводи до интензивнијег прихватања неког понашања, па и религиозног, у односу на градску средину. Осим тога, начин живота на селу је обележен традицијом, што је у сагласју са религиозношћу, док је градска средина подложнија променама, већи је проток информација и мањи је социјални притисак због одбацивања традиционалних вредности. Највећи број истраживача је кроз своја истраживања потврдио тезу да је село религиозније у односу на град (Ћимић, 1966; Бахтијаревић, 1975; Мариновић Јеролимов, 2000б; Цифрић, 2000).

Од испитаника који живе на селу 93.4% верује у Бога; од укупног броја оних који живе у граду 88.8% верује у Бога. Између села и града постоје статистички значајне разлике када је у питању веровање у Бога ($\chi^2(1)=8.377$, $p<0.1$). У живот после смрти верује 32.7% градског становништва, а 36.6% оних који живе на селу. У погледу веровања у живот после смрти нема статистички значајних разлика између села и града ($\chi^2(1)=1.990$, $p>0.1$). Они који живе у граду у пакао верују са 26.1%, док је код оних који живе на селу тај проценат 33.9%. Хи квадрат тест потврђује да постоје статистички значајне разлике између села и града у погледу веровања у пакао ($\chi^2(1)=8.327$, $p<0.1$). Од укупног броја испитаника који живе у граду, 34.3% верује у рај; код испитаника који живе на селу 41.8% верује у рај. Између села и града постоје статистички значајне разлике када је у питању веровање у рај ($\chi^2(1)=6.900$, $p<0.1$). У грех верује 62.2% испитаника који живе у граду и 62.6% оних који живе на селу. Дакле, не постоје статистички значајне разлике између села и града када је у питању веровање у грех ($\chi^2(1)=0.23$, $p>0.1$).

Табела 1.11 Религијско веровање у односу на село/град

Верују у:	Бога	Живот после смрти	Пакао	Рај	Грех
Село	93.4	36.6	33.9	41.8	62.6
Град	88.8	32.7	26.1	34.3	62.2
X ² (df=1)	8.377 p<0.1	1.990 p>0.1	8.327 p<0.1	6.900 p<0.1	0.23 p>0.1

Као што можемо да приметимо, када су у питању веровање у живот после смрти и веровање у грех, разлике између села и града нису статистички значајне, док по осталим ајтемима религијског веровања уочавамо статистички значајне разлике.

Разлике између села и града у погледу религијског веровања мерили смо тако што смо упоредили средње вредности на скали религијског веровања (Табела 1.12).

Табела 1.12 Средње вредности религијског веровања у односу на село/град

	N	АС	СД	F-тест
Село	566	.073	1.029	F = 6.732 df=1,1085 p<0.1
Град	522	-.083	.960	

Дакле, село показује више вредности религијског веровања у односу на град и резултати ф-теста указују да постоје статистички значајне разлике између села и града у погледу религијског веровања ($F(1,1085)=6.732$, $p<0.1$), што је у складу са очекивањима.

Религијско веровање у односу на припадност религијским конфесијама

X⁴ Очекује се да ће сљедећи религијски веровања бити виши код припадника исламске вероисповести него код православца, католика и протестаната.

Муслимани и католици су у периоду социјализма исказивали виши ниво религиозности у односу на православце, па је очекивано да ће тако би-

ти и после више од две деценије након распада СФРЈ. Најнижи ниво религиозности је увек мерен код православаца, док је највиши, како наводи Бешић, до краја 70-их мерен код католика. Тада долази и до наглог јачања религиозности код муслимана (Бешић, 2000). Такође, ову хипотезу заснивамо и на основу сагледавања глобалних трендова у религиозности, који указују да ће муслимани бити религиознији у односу на католике, протестанте и православце. Осим тога, снажније традиционалне институције припадника ислама, као и већа испреплетеност њихових духовних и световних институција, указује на виши ниво религиозности.

Православци у Бога верују са 97.4%, католици 93.2, муслимани 100% и протестанти 91.3%. Између православаца, католика, муслимана и протестаната не постоје статистички значајне разлике у погледу веровања у Бога на нивоу 95% ($\chi^2(3) = 7.658$, $p = 0.054$). У живот после смрти православци верују са 37.9%, католици 50.7%, муслимани 70.8% и протестанти 23.5%. Између религијских конфесија постоји статистички значајна разлика у погледу веровања у живот после смрти ($\chi^2(3) = 16.248$, $p < 0.05$). У пакао највише верују муслимани (62.5%), затим католици (46.1%), православци (34.3%) и протестанти (18.8%). Између ових религијских конфесија постоји статистички значајна разлика када је у питању веровање у пакао ($\chi^2(3) = 13.666$, $p < 0.05$). У рај највише верују муслимани (75.0%), затим католици (48.0%), па протестанти (44.4%) и православци (43.8%). Постоји статистички значајна разлика између ових религијских конфесија када је у питању веровање у рај ($\chi^2(3) = 9.408$, $p < 0.05$). У грех највише верују муслимани (72.0%), нешто мало мање католици (69.3%) и православци (68.0%), а најмање протестанти (59.1%). Између православаца, католика, муслимана и протестаната не постоји статистички значајна разлика када је у питању веровање у грех ($\chi^2(3) = 1.047$, $p > 0.05$).

Табела 1.13 Религијско веровање у односу на религијске конфесије

Верују у:	Бога	Живот после смрти	Пакао	Рај	Грех
Православци	97.4	37.9	34.3	43.8	68.0
Католици	93.2	50.7	46.1	48.0	69.3
Муслимани	100	70.8	62.5	75.0	72.0
Протестанти	91.3	23.5	18.8	44.4	59.1
χ^2 (df=3)	7.658 $p = 0.054$	16.248 $p < 0.05$	13.666 $p < 0.05$	9.408 $p < 0.05$	1.047 $p > 0.05$

Дакле, разлике између религијских конфесија када је у питању веровање у Бога и веровање у грех, нису статистички значајне на нивоу 95%, а по свим осталим димензијама разлике су статистички значајне. Ова веза између веровање у Бога и грех само показује разумевање религије у смислу да она може давати људима правила за деловање и поступање на личном и друштвеном плану (Зриншчак, Чрпић, Кушар, 2000).

Разлике између религијских конфесија у погледу религијског веровања приказане су и поређењем просечних вредности на скали религијског веровања (Табела 1.14).

Табела 1.14 Средње вредности религијског веровања у односу на религијске конфесије

	N	АС	СД	F-тест
Православци	704	.107	1.031	F = 5.290, df = 3, 809 p < 0.1
Католици	72	.367	1.119	
Муслимани	24	.835	1.037	
Протестанти	14	-.132	.939	

Из Табеле можемо закључити да постоје статистички значајне разлике између религијских конфесија у погледу религијског веровања ($F(3,809)=5.290$, $p<0.1$). Највише вредности религијског веровања меримо код муслимана, што је у складу са очекивањима.

Закључак

Религијско веровање смо анализирали и мерили на основу следећих индикатора: веровање у Бога, у живот после смрти, пакао, рај и грех. Кључне хипотезе у овом делу су биле да се са повећањем нивоа образовања смањује степен религијског веровања, да су жене религиозније у односу на мушкарце, да је виши степен религијског веровања у селу у односу на град и да је виши степен религијског веровања код муслимана у односу на православце, католике и протестанте. На основу резултата наведених у претходном поглављу, у погледу религијског веровања можемо потврдити теоријску хипотезу да се са повећањем нивоа образовања смањује степен религијског веровања. Резултати нашег истраживања потврђују ову хипотезу кроз све

ајтеме религијског веровања. Они су показали да, и када поредимо просечне вредности скоро религијског веровања по свим нивоима образовања, највише вредности уочавамо код људи са најнижим нивоом образовања. Ако посматрамо разлике између мушкараца и жена, видимо да су по свим ајтема религијског веровања разлике значајне и да више вредности религијског веровања уочавамо код жена, чиме смо потврдили нашу теоријску хипотезу. Резултати истраживања показују и да су, када су у питању село и град, гледано кроз све ајтеме религијског веровања, разлике значајне ако је реч о веровању у Бога, пакао и рај, а нису значајне ако је реч о веровању у живот после смрти и веровању у грех. Поређењем просечних вредности, такође, можемо рећи да више вредности религијског веровања запажамо у сеоским срединама, чиме је потврђена наша теоријска хипотеза. Ако погледамо резултате религијског веровања код припадника различитих конфесија, закључујемо да, када су у питању веровање у Бога и веровање у грех, нема статистички значајних разлика између православаца, католика, муслимана и протестаната, а да су разлике значајне када је у питању веровање у живот после смрти, пакао и рај. Међутим, поређењем просечних вредности долазимо до закључка да су највише вредности религијског веровања код муслимана, чиме је потврђена наша теоријска хипотеза.

Литература

- Бахтијаревић, Ш., 1975, Религијско припадање у увјетима секуларизације друштва, Загреб, Народно свеучилиште града Загреба: Центар за актуални политички студиј.
- Бешић, М., Ђукановић, Б., Богови и људи. Религиозност у Црној Гори, 2000, Подгорица, ЦИД.
- Бешић, М., 2014, Транзиционе трауме и промене вредносних оријентација – генерацијски приступ : компаративна емпиријска студија вредности у земљама бивше Југославије, Београд, Факултет политичких наука.
- Биговић, Р., 2000, Црква и друштво, Београд.
- Call, V., Heaton, T., 1997, Religious influence on marital stability, Journal for the scientific study of religion 36, 382-393.
- Цифрић, И., 2000, Перцепција неких односа цркве и државе и улоге цркве и религије у друштву, Социологија села, 1-2, 227-269.
- Curtis, K., Ellison, C., 2002, Religious heterogamy and marital conflict: Findings from the national survey of families and households, Journal of family issues, 23, 551-577.
- Dobbelaere, K., 1985, Secularization theories and sociological paradigms : a reformulation of the private – public dichotomy and the problem of societal integration, Sociological analysis, 46.

- Тимић, Е., 1966, Социјалистичко друштво и религија, Сарајево, Свјетлост.
- Типаризовић-Радисављевић, Д., 2002, Религија и свакодневни живот: Везаност људи за религију и цркву у Србији крајем деведесетих, у: Србија крајем миленијума, : Разарање друштва, промене и свакодневни живот, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд.
- Hunt, R., King, M., 1978, Religiosity and marriage, Journal of the scientific study of religion, 17, 399-406.
- Мариновић Јеролимов, Д., 2000б, Религијске промене у транзицијским увјетима у Хрватској: промене у димензијама религијске идентификације и праксе, Социологија села, 38, 43-80.
- Врцан, С., 1986, Од кризе религије к религији кризе, Загреб, Школска књига.
- Williams, Lee M., Lawler, Michael G., 2001, Religious heterogamy and religiosity: A comparison of interchurch and same-church individuals, Journal for the scientific study of religion, Blackwell Publishers, Malden-Oxford, 40, 465-479.
- Wilson, J., Musick, M., 1996, Religion and marital dependency, Journal for the scientific study of religion, Blackwell Publishers, Malden-Oxford, 35, 30-41.
- Зриншчак, С., Чрпић, Г., Кушар, С., 2000, Веровање и религиозност, БС 70, бр. 2.

Adrijana Maksimović

Državni univerzitet u Novom Pazaru
andrijanam0809@yahoo.com

RELIGIOUS BELIEF IN SERBIAN CITIZENS

Summary

Religious belief is the intellectual dimension of religiosity. This dimension of religiosity subsumed under conventional religiosity. Religious belief we operationalized through the following indicators: do you believe in God, in life after death, hell, heaven and sin. Religious beliefs were measured with respect to education, gender, rural / urban and belonging to religious confessions. The basic hypothesis from which we started was to be expected that with increasing levels of education reduces the degree of religious beliefs that women are more religious than men, it is in the countryside greater degree of religious beliefs in relation to the city and that of members of Islamic religion degree of religious beliefs higher than the Orthodox, Catholics and Protestants. The results show that confirmed our theoretical assumptions.

Key words: *religious belief, operational measurement, education, gender, rural / urban, religious confessions.*

др Радмило В. Кошуткић
Осма београдска гимназија
radmilo.kosutic@yahoo.com

УДК: 001.94:27-1
001.94:1
Оригинални научни рад
Примљено: 20.2.2019.

ФЕНОМЕН ВАНЗЕМАЉАЦА ИЗ БОГОСЛОВСКО- ФИЛОЗОФСКЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

Резиме

Одувек је постојање о мношћу светих, постојање ванземаљских интелектуалних центара и НЛО-а инспирирало људску мисао. Кроз векове овим феноменом бавили су се многи научници, астрономи, филозофи, богослови, социолози, уфолози, историчари религија, па и стручњаци за паранормалне активности. Многи од њих су сматрали да је постојање о постојању живога ван Земље, богословки, филозофски и научно утемељено, док други, ипак, сматрају да се ради о научној фантазији или квази науци и да се овом проблему не може озбиљно приступити, тим пре, ако се постојећем доказује да хришћанско богословље све ово са изређењем одбацује и сувошепно доказује. У овом чланку су хронолошки представљена мишљења и теорије великана из области филозофије, астрономије и богословља са циљем да се укаже како су ове расправе најрежим науке још увек актуелне.

Кључне речи: астрономија, богословље, ванземаљци, НЛО, религија, филозофија

Расправе о постојању Бога и ванземаљским цивилизацијама су по много чему сличне. У оба случаја није сасвим јасно шта је предмет дискусија било да је реч о постојању Бога или постојању интелигентних бића у свемиру. Проблем је, пре свега, наћи поуздане и необориве доказе, како за једно тако и за друго, јер све што се данас могло сазнати и спознати не може да доведе до дефинитивне потврде како за постојање Бога тако и ванземаљских цивилизација, јер се све, дакле, заснива на веровању. На основу свега овога можемо и веровати али и порицати постојање Бога и ванземаљских цивилизација. Многи људи су, ипак, чврсто убеђени да су се у животу сусрели с Богом или ванземаљцима, тако да су како они сматрају, њихови докази неоспорни. С обзиром на овако супротстављене ставове, нису изненађујуће ватрене расправе о Божијем постојању или постојању ванземаљаца. У прилог тврдњи да нисмо сами у свемиру, износе се многобројни и различити аргументи. На почетку модерног доба, преовлађујуће тумачење се

заснивало на споју и прожимању богословских и космолошких претпоставки, о постојању небеског Творца и открићу бескраја свемира. Дошло се до закључка да постоји много насељених планета, а с обзиром да Бог не ствара ништа случајно и без одређеног циља, безброј небеских тела у свемиру, логично је, не може постојати без одређене сврхе. У међувремену су се ствари промениле, барем у тумачењима науке. Многи природни феномени и појаве, у прошлости приписивани Божијем деловању, временом и развојем науке су објашњени. Наиме, по научној теорији, до интелигентног живота земљи дошло се еволуцијом. Физички и хемијски докази о еволуцији живота на земљи данас су прилично чврсти и поуздани иако се све ово још увек не може поуздано и детаљно реконструисати. И астробиологија, научна дисциплина настала спојем астрофизике и биологије бави се питањима: да ли услови који су омогућили настанак живота на земљи могу да постоје и на другим планетама? Што се тиче планета сунчевог система, мала је вероватноћа за постојање услова за настанак живота, али у мноштву планета које круже око других звезда постоје физички и хемијски процеси, слични онима на земљи, који би лако могли да омогуће настанак разних облика живота.

Жеља да се винемо ван света у коме живимо није постојала само у науци већ и у осталим областима културе. Тако, на пример, књижевност је крајем 19. и почетком XX века изнедрила такозвану научну фантастику, чији су темељ поставили још Плутарх и Лукијан из Самостате. Прве успехе, научна фантастика је доживела Волтеровом кратком причом Микромегас, Гуливеровим путовањима Џонатана Свифта, Верновим и Велсовим делима, па све до разних Бредберијевих, Асимових и Амисових дела, као и осталих, дакле много раније, пре но што је пилот Кенет Арнолд тврдио да је 24. јуна 1947. године угледао чак девет летећих тањира (*flying saucers*) на небу државе Вашингтон (Ravasi, 2010:135). И од тада су НЛО (*UFO - unidentified flying objects*) такође продрли у народну побожност понекад и на основу популарног тумачења библијских текстова. То је управо случај са покретом Раелијанаца који су у јеврејском изразу бог, богови, *elohim*¹ (који понекад у Библији има генеричку вредност трансцендентних

1 Израз елохим се јавља око 2500 пута у Староме завету. Елохим је било једно од три најчешћа генеричка имена Божанства у Староме завету. Израз је у множини, изворно означава богове као и трансцендентна бића (анђеле) али се овде користи да би означио Јединог Бога, односно множину Божије узвишености. За разлику од израза אֱלֹהִים (Ел – Бог), Елохим се не налази у другом семитским језицима и првобитно има политистичке асоцијације. Јеврејски богослови су преиначили смисао израза и користили за јединог Бога. Иначе, овај израз је коришћен у већини традиција, периода и религија, њему су нарочито били наклоњени у северном Израелу (Ракић, 2004: 359).

бића, попут анђела) нашли синоним за ванземаљце и по њима митолошки пасус из Књиге Постања (6,1-4) недвосмислено указује на долазак дивова, односно ванземаљских интелигентних бића, на земљу. Постоје групе или секте која своја веровања темеље на слободним и маштовитим нагађањима: Нисмо сами, Нови суживот, и Унариус – Наука живота, Космичка за друга и друге које су ишчезле после мрачних афера и судских процеса, као на пример Телсен Сао, чијим се припадницима судило за убиство бибиситерке (Ravasi, 2010:135). У основи ове збуњујуће и често бизарне езотерије, постоје трансцендентне, месијанске и миленаристичке жудње помешане са технолошким и катастрофичним елементима, увек у напетом ишчекивању ка „новом открићењу“. Ако оставимо по страни ове живописне и разуђене феномене особа који тврде да су имали блиски сусрет са ванземаљцима, и вратимо се нашем централном питању, морамо бити трезвенији и суздржанији.

Данас је већ уврежено мишљење, да свети списи не пружају веродостојно тумачење многих научних феномена, као што је пре свега хипотеза о постојању живих бића у свемиру. Библија се бави човечанством, његовим антрополошким, духовним и моралним идентитетом као и коначном судбином човечанства. Ово наравно не ускраћује могућност да се човек пита постоје ли друге цивилизације ослањајући се темељну богословску истину, коју деле све религије, да је Бог створитељ свега. Остају отворена два главна питања да се истраже. Са једне стране, антрополошко, које тумачи многобројне цивилизацијске културне разлике и сличности у животу људи на земљи. Али с обзиром да је увек реч о човеку, постоје одређене кључне претпоставке заједничке свим људима као што су неминовност краја живота, односно свест о сопственој смртности, тежња ка слободи и морални принципи. Са друге стране, за хришћанство је такође важно и питање христологије. Сада ако смо верни главној поруци из Новог завета, одговор нам је већ понуђен: у неколико наврата се понавља да Христова улога није усмерена само на искупљење човечанства већ и да има космичку димензију спасења. Тако, на пример, апостол Павле на почетку чувене химне у посланици Ефесцима казује о Божијој намери: „да се све састави у Христу што је на небесима и на земљи“ (Еф, 1, 10), док у посланици Колошанима, апостол потврђује: „Јер кроз Њега би саздано све што је на небу и што је на земљи, што се види и што се не види, били престоли или господства или поглаварства, или власти: све се кроза Њ и за Њ сазда“. (Кол 1, 16).

Филозофско-астрономска промишљања

„Тим путем скритим, ја и вођа сена и кренусмо чило пут сунчана света, и успесмо се, не стајућ ни трена, један за другим, месту где вид срета дивотне ствари које небом језде, кроз отвор кружан ми, лакога крета, избисмо, опет да видимо звезде“² (Алигијери, 1977:204). Овим чувеним стихом Данте завршава Божанствену комедију како би објаснио значај и улогу астрономије. После Коперникове револуције у астрономији, у XVI веку наметнуло се схватање по ком су Сунце и Земља једне од многих звезда и планета. Према томе, природно је било питати се, да ли је Земља једина насељена планета сунчевог система и да ли су подједнако насељене планете које се окрећу око безбројних звезда? Од тада се стално размишљало о постојању ванземаљаца. Након ових промишљања, могућност постојања ванземаљских интелигенција постала је мање-више очигледна чињеница за многе мислиоце који су се бавили овом темом (Oliver, 2007:1).

Почетком модерног доба, замисао о постојању мноштва светова није представљао никакву новину јер корени оваквог размишљања воде порекло још од антике. Полазећи од препоставки о бесконачности материје, атомисти су одбранили тезу о могућности постојања мноштва бесконачних светова, где се термин свет, као што се то мисли данас, не односи само на једно небеско тело већ на читав систем небеских тела. За Епикура и Лукреција постоје небеса, земље, мора и још сунца, Месеци и остале појаве..., не у коначном већ у бесконачном броју (Kreiner, 2012:37).

Под „осталим појавама“ спадају такође и облици живота. Атомистичко схватање о постојању безбројних светова, логичка је последица веровања у бесконачни простор као и у безбројност атома. Код таквог начина размишљања, није било потребе ни за једним божанским планом да би се објаснио настанак уређених светова из хаоса у којима се ковитлају атоми. У бескрајном свемиру, светови су могли случајно настати, без икаквог претходног плана. Два фактора условила су појаву идеје о мноштву светова. Као прво, треба истаћи да је очигледно атомизам представљао материјалистичко виђење света по коме Бог или богови или нису постојали или нису играли никакву улогу. Са друге стране, противник атомизма није био нико други до Аристотел који је одлучно бранио идеју о постојању само једног и јединственог света. Из ових разлога идеја о мноштву светова тешко немогуће је и данас доказати. Изузетак представља Никола Кузански који је још пре ко-

2 Сва три дела Божанствене комедије, завршавају се речју „звезде“.

перниканске револуције у астрономији заступао тезу бесконачног универзума. У извесном смислу, Кузански је био чак савременији од Коперника јер је задржавао идеју о подручју непокретних звезда. За Кузанског, ни Земља ни Сунце нису у средишту универзума већ Бог. Због тога, Кузански са сигурношћу тврди да су сви делови бескрајног универзума насељени. Ипак, његове научне претпоставке о природи облика живота других небеских тела остају нејасне и двосмислене. Ти облици живота могли би бити потпуно другачији од земаљских. У сваком случају Кузански не жели да напусти идеју да је привилегована планета Земља, односно сунчев систем. Чак и ако се не зна ништа о становницима других планета, Кузански није подржавао идеју да изван сунчевог система постоје духовно савршенија и племенитија бића. Унутар сунчевог система, становници Сунца су можда интелигентнији и просветљенији него они са Месеца, и вероватно су продуховљенији од Земљана који су грубљи и склони материјализму (Cusano, 1988:171).

Међутим, треба напоменути да је после коперниканске револуције у науци, пре свега Ђордано Бруно, био поборник идеје бесконачности светова и мноштва насељених небеских тела. Коперникова револуција није била толико одлучна као атомистичко наслеђе које се брзо ослободило своје атеистичке позадине. Позивајући се на Кузанског, Бруно је развио аргумент о мноштву светова: ограничени и коначни универзум био би недостојан свемогућег бића попут Бога. У овом контексту Христово постојање не игра никакву улогу. Наиме, Бруно одбацује идеју хришћанске мисије на другим планетама. Човечанству није потребно да духовним бићима преноси знање о Божијем постојању, јер свако биће може пронаћи Бога у себи. „Нема потребе да тражимо божанство у бескрајним даљинама, јер је божанско ближе нама него што смо сами себи блиски. На исти начин, мало је вероватно да ће становници других светова тражити божанство у нама јер и га они га носе у себи“ (Bruno, 1955: 182).

Учења и сазнања Ђордана Бруна о бесконачности универзума, супротстављена су, по природи ствари, геоцентризму и христоцентризму. Ако планета Земља није у средишту универзума, самим тим ни Христова појава није централни догађај тог универзума. Међутим, нису сви коперниканци подржавали идеју о постојању многобројних насељених светова у свемиру. На пример, Галилеј је био против ове идеје без навођења разлога. Међутим, са друге стране, Кеплер је ватрени заступник идеје о другим насељеним планетама у васиони. Обзиром да постоји Месец планете Јупитер, Кеплер закључује, да Јупитер свакако мора бити насељен као и Месец који се

око њега окреће. Кеплеров аргумент одјекује: Бог ништа узалуд не чини! На основу сличног аргумента установљава се мишљење да светлост непокретних звезда мора обасјавати планете које се окрећу око њих као и бића која на њима живе. Да је Бог ове звезде створио само за људе, њихова светлост била би преслаба. Питања зашто постоје небеска тела или за кога, довело је до телеолошког размишљања које је обележило вековну расправу. Чињеница је, да је идеју о мноштву светова заступао атомизам, који је понекад сумњичен и за атеизам, није спречила овај правац да иде својим током.

У XVII веку, Хенри Мор покушао је да разреши дилеме његових савременика по питању атомизма. Мор је ниподаштавао епикурејске секте због њихових недоличних обичаја али није желео да одбаци оно што је заправо било учење епикурејаца. Међутим, идеја о бесконачности универзума са мноштвом насељених планета, управо је чинила део њихових учења (More, 1646:20). Крајем XVII века, појавиће се два дела која заступају ову идеју. Године 1686. Бернард Бови де Фонтенел објавио је есеј Разговори о мноштву светова. Хелиоцентрични систем заједно са Декартовом теоријом о етеричним вртлозима, чине оквир, унутар којег се уклапа веровање у мноштво светова. И овде се питање коначног циља и сврхе поставља као најзначајније: зашто би уопште био створен бескрајни звездани простор ако не би био насељен интелигентним бићима? (Fontenelle, 1945:161) У неколико наредних година, Фонтенелово дело је преведено на све европске језике. Сличан успех постигла је књига *Kosmotheoros*, Кристиана Хајгенса из 1698. године. По први пут један од највећих научника свога времена посвећује читаву књигу на тему о ванземаљцима (Crowe, 2008:86). Други велики научни ауторитет овог периода, Исак Њутн, је остао прилично занемарен по овом питању иако је његова теорија о мноштву светова у XVIII веку била широко прихваћена.

Управо учење Божијој свеprisутности временом постаје најјачи аргумент идеје о постојању мноштва насељених светова, где се под појмом свет данас подразумева небеско тело насељено интелигентним бићима. Хипотезе су углавном односе на Месец и планете сунчевог система. У својим проповедима о побијању атеизма, Ричард Бентли је нагласио да нема разлога да се намере Творца универзума ограниче искључиво и једино на човека као и на услове који владају на Земљи. Као што је Земља створена за људе тако су и остала небеска тела створена за друга разумна бића која такође обожавају Творца и сведоче о Његовој узвишености и величанствености (Bentley, 2010:8). Међу највећим присталицама ове идеје треба издвојити Имануела

Канта и његово дело Општу историју природе и теорију неба, прекретницу астрономије. Позивајући се на Њутнову механику, Кант развија теорију о настанку сунчевог система и млечног пута, која барем, у својим основним цртама, важи и данас, где Кант, у звезданим маглинама види порекло сунчевог система. У прилогу овог дела налази се одбрана идеја по којој је насељена већина планета. Још једном, Кант, поново преузима аргументе својих претходника: величанственост универзума, богатство творевине и беспочетност Творца изгледали би као бесмислице, односно, то би било негирање идеје да је већина планета насељена (Kant, 2009:170). Кант се интересовао, пре свега, за духовне и моралне способности становника планета, које су зависиле од тога колико су оне биле удаљене од сунца. Ако би те планете биле удаљеније и способности њихових становника биле би мање. Према томе, становници земље су заузимали средње место по питању духовних и моралних способности (Kant, 2009:175). Становници Меркура и Венере били су супериорнији за разлику од оних са Јупитера и Сатурна. Са овим ставом, Кант се удаљава од последњих антрополошких ставова по којима је Земља у средишту универзума јер људи не само да би били далеко од средишта свемира, већ не би могли да представљају најпобожнија бића. Августа 1835. године, часопис Њујоршко Сунце, објавио је чланке о узбудљивим открићима астронома Џона Хершела. Овај научник је пронашао нови тип телескопа који је сведочио о облицима живота на Месецу, а у чланцима су, детаљно описани биљни и животињски свет на Месецу. Врхунац свега је представљала илустрација облика живота, сличних људском, са крилима слепог миша, који воде мирољубив и срећан живот. Широм света је постојало интересовање за ове чланке. Један амерички свештеник почео је са сакупљањем добровољних прилога у својој заједници како би снабдео Библијама становнике Месеца, а мисионарско друштво из Спрингфилда планирало је да пошаље проповеднике. Након кратког времена, открило се да је питању једна од највећих новинарских превара у историји. Чињеница која највише изненађује у овом скандалу, није био одјек широм света, већ податак, да веродостојност датих описа коју научници никада нису довели у питање (Crowe, 2008: 272-296). Идеја о постојању мноштва светова, која је првобитно била саставни део атеистичког концепта, временом је постала његова супротност, јер је та идеја била у складу са вером у беспочетног божанског Творца. Међутим, хришћански аутори су се нужно питали зашто Библија, ако постоје насељени светови, их не спомиње или чак искључује могућност њиховог постојања. Међутим, по сведочанству Библије, Бог је по свом

обличју створио један космос и једно човечанство и разумна бића са других планета нису се уклапала у овакво виђење. Ипак, недостатак библијских референци није се зауставио у хришћанским круговима и потврдио идеју о плуралности светова. За овакво схватање заслужан је био развој „природне теологије“ у XVII и XVIII веку. Полазна тачка, већ присутна у предању, изражена је била кроз идеју да се Бог не открива само у Библији већ и у природи. Кључни богословски проблем је догађај везан за Христа. Божије оваплоћење у Исусу Христу је чин спасења човечанства палог у грех коме је потребно искупљење. У многим деловима Новог завета налазимо сведочења да овај догађај истовремено и јединствен и од свеопштег космичког и универзалног значаја. Бог се у свој својој пуноћи настанио у Исусу Христу и желео да се са Христом измири и сједини не само човечанство већ да се „све састави у Христу што је на небесима и на земљи“ (1 Кол 1,19; Еф 9,28). Ово искупитељско дело се само једном (Јев 9,28) и заувек догодило (Јев 9,12). На први поглед сличне изјаве је тешко помирити са постојањем становника других планета. Једно је подржати мишљења која се не налазе у Библији, а друго је противречити убеђењима која се налазе у Библији. Још пре почетка расправе, Меланхтон је тврдио да вера у Христа заувек искључује атомистичку идеју о безбројним световима *Unus est Filius Dei*. Постоји само један Син Божији, који је једном дошао на свет, пострадао и васкрсао (Melantone, 2009:165). Проблеми који одатле проситичу, директно се супротстављају хришћанском учењу. Традиционално схватање је да човекова потреба за искупљењем потиче од исконског греха првих људи. Ако ванземаљци постоје, они не потичу од Адама и Еве, али у сваком случају, ако би ванземаљцима било потребно искупљење од греха, то је доказ јединствености и универзалности Христове мисије. Одатле води порекло идеја о многострукости оваплоћења Сина Божијег и на свакој насељеној планети требало би да се догоди сличан искупитељски чин. На овај начин, оваплоћење Бога у Исусу Христу, не би више било центар и врхунац спасења, већ један од многих спасоносних догађаја. Алтернатива овој идеји било би учинити спасење ванземаљских бића зависним од догађаја на земљи, што би изазвало сличне проблеме у сфери богословља као што се десило открићем ваневропских религија. Паралелно са развојем науке и астрономије, са открићем бесконачности свемира, мења се и богословско виђење. Како се могу спасити људи који ништа о Христу нису могли чути ни знати или зашто су рођени пре Христа и зашто су живели ван хришћанског утицаја? Идеја о безбројним насељеним световима, у суштини не мења овај проблем, већ га погоршава. За-

право, идеја о мисијама на безбројним планетама изгледа проблематична као и она о „планетарном скакајућем спасиоцу“ који летећи посећује планету, једну за другом, како би искупио њихове становнике (Dick, 1982:89). Све ове дилеме постају израженије крајем периода просветитељства када је било скоро немогуће помирити хришћанске догме и научна рационална тумачења света. Током читавог XVIII и XIX века, филозофи просветитељи су непрекидно покушавали да протумаче хришћанску традицију и предање, и да нађу савршени склад између хришћанства и рационалног мишљења, односно нових научних сазнања. Томас Пејн припада кругу аутора који су сматрали да ови покушаји нису имали успеха. За Пејна, хришћанство није религија разума већ израз чисте ирационалности. У свом антихришћанском спису „Доба разума“, износи сурову критику и управо постојање ванземаљаца је најјачи доказ и аргумент за обарање хришћанске догме. Иако ниједан свети спис изричито не тврди да је планета Земља коју човек настањује једини постојећи насељени свет, ипак хришћанско предање о стварању света, о прародитељима човечанства, о Адаму и Еви, о првородном греху и о страдању Сина Божијег прилично недвосмислено указују на јединственост постојања живота на Земљи. На основу свега овога, веровање да је свемогући Бог створио мноштво светова учинило би хришћанску веру смешном и неозбиљном а мислећем човеку она би изгледала потпуно недоследна (Raine, 2008). Мање радикалан од Пејна је Ралф Валдо Емерсон, али и он износи недвосмислено негативно мишљење према хришћанском виђењу о стварању света. За разлику од Пејна, Емерсон сматра да циљ хришћанства није потпуно изгубљен и његова намера није да се удаљи од хришћанства, већ да га прати у светлу астрономских открића и духа јединства. Од тренутка када су богословље и космологија у међусобном складу, револуција научне слике света захтева одговарајућу револуцију традиционалних богословских схватања. За Емерсона то значи да хришћанско предање о оваплоћењу и искупљењу постаје крајње непоуздано. За Емерсона је неприхватљиво да је Земља на неки начин, омиљено место и центар божанског стварања у односу на безбројне насељене светове. Ипак, Емерсон не жели да умањи значај Христовог учења, јер пре га свега, посматра као беспрекорну моралну поуку. Исус нас искупљује од греха, пре цвега, научивши нас како да се искупимо. Ако бисмо једног дана морали понети примерке Новог завета становницима других планета, морали би оставити иза себе традиционална тумачења апостола Петра, Павла, Аполоса или реформатора Лутера и Фауста Социна. Уместо ових тумачења требали бисмо да објавимо морални закон,

правду и милосрђе који су у домовима на свакој планети која је настањена живим бићима (Crowe, 2008:235-237). Утисак да Пејнов приговор није неоснован, такође је подстакао Вилијама Вуела да размотри своја виђења по питању ванземаљаца. У почетку Вуел је прихватио њихово постојање али је у свом делу *О мноштву светова* из 1853. године променио мишљење. Вуел упозорава хришћане свога времена да олако и без недоумица прихватају идеју по постојању ванземаљаца, што је три века раније сматрано за јерес. Наспрам безбројности светова, идеја да је Бог своју посебну пажњу усмерио на човечанство, да се уплео у световне ствари и разговарао са појединим људима, изледа „необично и непоуздано“ (Whewell, 2009: 36). Сам Христов долазак показује да се Бог на посебан начин брине о људима. Ко прихвати хришћанство не може да стави земљу, коју је Бог одабрао за место свог откровења и искупљења, у исти план са другим местима у универзуму. Планета Земља је позорница великог догађаја Божије милости и искупљења човечанства. То је светилиште универзума, света Земља творевине, барем на одређено време, станиште вечног цара. Ако ово централно место припада планети Земљи, како можемо прихватити убеђења астронома, по којима је Земља само једна од милиона планета од којих се ни у чему не разликује осим чињенице да је мања од већине? Ако верујемо астрономима, да ли ће нас то натерати да посумњамо у велики хришћански план спасења (Whewell, 2009: 64)? У Вуеловој перспективи, вера у ванземаљце је постала догма природног боголсовља тога времена која је у супротности са библијском поруком. Вуел зна да се овој догми не може приступити без расправе о Библији и предању. Природно богословље заснива се на разуму и науци. Вуел доводи у питање аргументе својих савременика о постојању ванземаљског живота и савремена астрономска открића, која се тичу непостојања живота у сунчевом систему, показују да је у праву. Међу свим другим планетама само се Земља налази у области у којој је живот могућ и на којој је могуће настанити се. У то време, Вуелов есеј изазвао је жестоке спорове у којима су се сударили космолошки и богословски аргументи али је мало људи следило његов став. Истина је да су неки делили утисак да би учење о безбројности светова уздрмало темеље хришћанске вере али у случају да може да се бира између Библије и науке, Библија би извукла дебљи крај (Crowe, 2008:350). Пејнов приговор, промена Вуеловог виђења и Емерсоново богословље донели су на светло елемент који се појавио коперниканском револуцијом у науци. Идеја о безбројности небеских тела лако се уклапа са вером у Бога творца али не и тако лако са искључиво хришћанском доктрином. Постоја-

ње идеје о мноштву настањених светова је права Пандорина кутија која угрожава темеље хришћанског учења и за последицу има или одрицање од хришћанства или његову корениту ревизију. Западно хришћанство радо је прихватило разматрање идеје о мноштву светова не водећи рачуна о могућим последицама. На тај начин поставља се питање поузданости трагова који указују на постојање насељених планета. Атомистичка теорија о безброју светова у основи је заснована на идеји о бесконачности материје и простора. Међутим, бесконачност простора противречи важећој научној претпоставци о настанку свемира из великог праска и његовом постепеном и непрекидном ширењу али не и његовој бесконачности. У савременој епохи идеја о бесконачном свемиру надовезала се на веровање у Божију бесконачност и свеприсутност, тако да телеолошки аргументи постају кључни. Има смисла питати се зашто и за кога постоје безбројни светови, само када се пође од претпоставке да је неко створио оно што постоји за одређену сврху. Независно од својих телеолошких премиса, питање зашто постоје звезде и за кога светле, једноставно постаје бесмислено, јер су временом телеолошки аргументи изгубили на значају и уверљивости, иако су поједини телеолошки ставови и даље чврсто укоревани и заступљени. Тако Пол Дејвис признаје да је тешко прихватити идеју да смо сами у свемиру и пита се за коју сврху постоји све ово ако то само може видети хомо сапиенс. Одговори његових колега који не прихватају ову телеолошку и филозофску дилему је: све што постоји једноставно постоји било да има одређену сврху или не. Идеја да свемир има своју сврху само је последица старих уврежених религијских ставова и веровања. Полазећи од коперниканске револуције, телеолошко учење значајно је обележило расправу о постојању ванземаљских цивилизација. Временом, оваквом учењу, опао је значај и кредибилитет, нарочито у научним круговима, после прихватања Дарвинове и Валасове теорије еволуције. Теорија еволуције је дала нову слику настанка света која се не заснива на религијском учењу о свемогућем небеском творцу (Kreiner, 2012: 51).

Оно што је сигурно, Коперник је доказао да је Сунце само једна обична звезда међу милиона звезда и да је Земља само једна планета међу милиона планета. Свакако да времена и простора има на претек универзуму, али човечанство још увек не може да утврди постоје ли и друге насељене планете, барем што се тиче емпиријских или научно потврђених чињеница. Дакле, чврста уверења о постојању ванземаљских цивилизација, која налази-

мо од Ђордана Бруна до Имануела Канта показују се исхитреним и превише оптимистичним.

Додир

Тек што се проширило веровање у ванземаљце, неки су тврдили да су се срели и разговарали са њима. Средином XVIII века, шведски мистик Емануел Сведенборг је међу онима који су убеђени у постојање у безбројних насељених планета. На основу старог телеолошког аргумента, за Сведенборга је очигледна чињеница да неизмеран број планета има смисла само ако на њима има живота, за који Сведенборг тврди, да се не разликује од оног на Земљи. Слично веровање није уопште необично за његове савременике али његова особеност лежи у чињеници да тврди како је поруке и сазнања о тајнама ванземаљског живота добио у контакту са духовима и анђелима. Полазећи од ових тврдњи, Сведенборг формулише своје езотеријско-хришћанско учење, као и односе између земаљског, видљивог света, небеског света и пакла, односно, на све оно што људе чека после смрти. Човек постаје анђеоло или ђаво у загробном животу у зависности какав је живот водио на земљи. Неколико пута је Сведенборг тврдио да је био отет или тачније речено, да је његов његов дух био отет и однесен на друга места, понекад на земљу, а понекад на друге планете сунчевог и других система, где је имао прилику да комуницира са тамошњим духовима или анђелима (Svedenborg 1988:226). Његове приче, подједнако су чудновате колико и оне у његовим разговорима са анђелима и духовима са других планета. У XVIII веку фантастична путовања на друге планете, унутар земље, у свемир или будућност, била су тема многих романа (Melton, 1995:3). Међутим, све ово Сведенборг не представља као књижевну фикцију већ као сведочење очевица. Код Сведенборга нема много описа облика живота на другим планетама. Сведенборг не придаје толику пажњу предметима, пределима, грађевинама и облицима живота на другим планетама колико религијским веровањима људи са тих планета, а та веровања прихвата само уколико се поклапају са његовим, у супротном, извргава их руглу. Богословске расправе које води са ванземаљским бићима истоветне су онима које води са својим савременицима на земљи. Хришћанско учење о Светој Тројици, је увек предмет Сведенборгове критике. Тако, на једној планети, Сведенборг се среће са духом једног монаха испосника који је након своје смрти пребачен на ту планету, покушавајући да својом католичком јереси обмане тамошње становнике (Melton, 1995:172). Сведен-

борговова сведочења као очевица не служе само као илустрација, већ и као потврда његових учења. У Сведенборговим учењима, такође се испољавао покушај да се са телеолошког становишта разради убеђење о постојању ван-Земљаца које је тада било веома раширено. Са једне стране, Сведенборг се држао традиционалног учења по ком се Христос оваплотио само на Земљи и без њега се није могуће спасти. Са друге, Сведенборг је свестан да већина становника са других планета није могла ништа да сазна о Христовом оваплоћењу. На јасан начин Сведенборг препознаје и паралелу између проблема ванземаљаца и проблема пагана на Земљи. С обзиром да ништа не знају о Христу, поставља се проблем да ли се они могу спасити или не. Сведенборг даје позитиван одговор: сигурно спасење долази од Бога али нису сви дужни да буду свесни тога током живота. Ово важи за ванземаљце као и за пагане, или муслимане, на пример (Svedenborg 1988: 166-170).

Чињеница да се усудио да муслиманима понуди могућност спасења коштала је Сведенборга велике мржње од стране правоверних хришћана тога доба. Порука Сведенборговог учења, је да кључну улогу за спасење човека има праведан живот по Божијем закону, а не правилно исповедање вере и да ће то у коначном исходу значити ограничавање свемоћи цркве као институције. Ко води живот у духу истине и љубави иде на небо и тамо бива упућен у тајне хришћанства. Сведенборг је сигуран да ће слична порука бити прихваћена без мржње. На неким местима, он наговештава чињеницу да се на другим планетама Божанство поштовало у људском облику. Од тада сведочења и приче о путовањима на друге планете и директним контактима са ванземаљцима остају уобичајене (Melton, 1995:1-8).

Средином XIX века, Елен Вајт, једна од оснивача Адвентистичке цркве сведочи о другим планетама. И Вајтова развија богословска размишљања о ванземаљцима, међутим на друкчији начин од Сведенборга. Вајтова обдарена крилима и праћена анђелом, одлази на Јупитер и Сатурн где је преплављена радошћу и љубазношћу тамошњих становника. На питање зашто постоје потпуно другачији услови живота од оних на земљи, Вајтова одговара да су само становници Земље појели плод са забрањеног дрвета (<http://www.gilead.net/egw/books2/earlywritings/ewindex.html>). Сотонине вештине завођења су, дакле, имале успеха само на Земљи. Због тога, само је човечанство имало потребу за искупљењем греха и на тај начин појава Исуса као спаситеља везана је само за Земљу, чинећи вишеструка оваплоћења на другим планетама непотребним. Упркос томе, за Вајтову, оваплоћење се није догодило само због човечанства и зато она у потпуности не по-

риче универзални карактер Христове појаве. Истина је да је због греха, само човечанство има потребу за искупљењем али је кроз чин искупљења човека, свим интелигентним бићима, постао близак и јасан божански закон. Због овога су „сви“ са интересом пратили велику битку између Бога и Сатане која је свој врхунац достигла на Голготи (https://egwwritings-a.akamaihd.net/pdf/en_PP.pdf).

У XIX веку астрална путовања и додир са ванземаљцима постали су део спиритистичких и теозофских покрета. Оба покрета су преузела Сведенборгово наслеђе. На спиритистичким сеансама медијуми су били кључне личности које су ступале у додир са ванземаљцима. Деловали су као реинкарнирани људи или учитељи који су достигли највиши духовни ниво у односу на човечанство. Крајем XIX века, француска спиритисткиња Елиза Милер под псеудонимом Хелен Смит, посетила је Марс. Писала је и говорила на марсовском, тамо сретала поново рођене људе и са собом понела цртеже тамошње флоре, фауне као и разних грађевина (Flournoy, 1994:98).

Почетком XX века Сара Вајс и Виљард Магун доносе утиске да марсовци имају веома развијену технологију. Убрзо након тога Гај и Една Балард у САД-у оснивају покрет *I am activity*, који надахнут Сведенборговим фантазијама. Вероватно да Балардова учења представљају једну од најбизарнијих мешавина идеја икада створених и заснивају се на: теозофском и спиритистичком наслеђу божанског присутног у човеку, на вечном божанском закону љубави и склада, на духовном владању, на реинкарнацији, затим на веровању у астрална путовања душе, а све то бива прожето америчким национализмом и менталитетом златне грознице као митом о Атлантиди. Наравно да овој смеси свега и свачега није могло да изостане ни веровање у ванземаљце. Балард је 1934. године под псеудонимом Годфреј Реј Кинг, написао књигу Откривене тајне. У својој књизи, Балард приповеда како је у близини митске планине Шаста (Калифорнија), срео особу која му је понудила чудесни напиток и након што је га попио, био је у стању да је препозна. Био је то гроф Сен Жермен (име истоветно са Светим Германом!), познати окултиста XVIII века, који је по Блавацкој постао бесмртни тибетански учитељ. Балард је неколико пута срео грофа који му је открио велике тајне универзума, затим је доживео путовања вантелесног иксутва испод земљине коре, откривајући магични свет пун духовних и технолошких чуда, враћао се у прошле животе древних цивилизација попут Инка, Египта, да би се на крају сусрео са ванземаљцима. Открио је како се у неким пећинама испод националног парка Велики Тетон (Вајоминг) налази скривено благо, као и да се

тамо налазе места за сусрете са духовном браћом. У једном од ових сусрета, Балард је сусрео многе духовне учитеље са Венере, који вођени бескрајном љубављу, желе да помогну човечанству у духовном уздицању као и да спасу Земљу од надлазеће катастрофе. Кроз једно огледало, Балард је могао да види сцене из живота становника Венере и био је у стању да добије идеју о њиховим изумима (King, 2011:168). Међутим, друге детаље није откривао. Заједно са супругом и сином, Балард обилази САД обећавајући својим следбеницима не само постизање високог степена духовног развоја већ и вечну младост и богатство. Нико се од његових следбеника није обогатио сем њега. Године 1938, је отишао тако далеко да усудио да изјави да ће се догодити сукоб светских размера и да ће захватити многе земље. Овај сукоб је поистоветио са звери из Откровења Јовановог, али захваљујући деловању учитеља Жермена та звер ће бити побеђена тако што ће захватити само Европу док ће Америка бити спасена (Bryan, 1940: 151-155). Утицај на његове следбенике био је огроман и већ следеће године, избио је Други светски рат. Балард је исте године умро а његови следбеници су га уврстили у велике духовне учитеље. Његове списи су широко распрострањени захваљујући задужбини Сен Жермен. По правилу, већина сведочења о контактима са ванземаљцима се не подудара Балардовим причом. Обично се прича о астралним путовањима у којима душа или свест напуштају тело, или о виђењима која се догађају током спиритистичких сеанси. Омиљена одредишта оваквих путовања су Марс, Венера, Јупитер, Сатурн и Месец. Поруке које се добијају из ових астралних путовања, крећу се у оквиру сазнања која су са временом на време, већ широко доступна човечанству. До данас се ни у једном случају не помињу непознате планете. Комуникација са ванземаљцима искључиво се одвија путем телепатије. Пренесене поруке, поред података о облицима живота ванземаљаца, садрже, пре свега морална, метафизичка и духовна упутства. Као и у Сведенборговом случају, приче служе као потврде сопственог виђења света. Често се испољава покушај да се постојање становника других планета уклопи у религијско или хришћанско виђење света. Ванземаљци делују као духовне вође одређеним људима који постају њихови посредници и пророци на земљи. Наводне контакте са ванземаљцима не треба озбиљно схватити као доказе за њихово постојање. Очигледно је да овакви сусрети не доносе никаква нова астрономска сазнања већ одражавају стечено знање. У многим случајевима уопште се не ради о ванземаљцима. Главна сврха наводних контаката је да задиви обичне људе и да се покаже интелектуална и морална супериорност особа, то јест медијума који твр-

де да су наводно имали блиске сусрете са ванземаљцима. Реакције већине Сведенборгових савременика, у суштини су исте као и оне касније. Сведенборгове приче углавном су служиле за подсмех, осим тога, сумњало се да се ради претенциозном преваранту или по Кантовом мишљењу, о менталном болеснику (Kreiner, 2012:59).

Слична судбина је задесила све оне који су након Сведенборга тврдили да су се срели са ванземаљцима или да су посећивали друге планете. Ко говори становницима Марса, Венере или Месеца, како би боље проширио своју поруку међу људима и како би му они веровали, ризикује да једног дана буде жестоко демантован развојем цивилизације и научних сазнања. У међувремену је установљено, да на другим планетама сунчевог система не може постојати ниједан супериорнији облик живота. Због тога је постало јасно да такозвани сусрети са ванземаљцима нису ништа друго до плод фантазије. Подршка о веровању у ванземаљце која долази од астрофизике у овом случају равна је нули и читава ствар прелази у домен психологије и психијатрије. Можда је данашње веровање у постојање ванземаљаца нека врста замене за древна веровања у духове, анђеле и митолошка божанства. На тај начин се небеска божанства сведе на ниво суперинтелигентних ванземаљских бића. Истовремено, на овај начин човек избегава непријатно сазнање да је сам и напуштен у свемир. Сви људи који су напустили традиционална религијска веровања, на овај начин добијају могућност да буду „духовно модерни“, и да имају површни утисак склада са посткоперниканским научним и духовним погледом на свет. Чињеница да званична наука све ово одбацује као апсурд, нема много утицаја на веровања људи као што наука нема утицаја ни на вернике традиционалних религија. Уосталом, човек се увек може утешити чињеницом да у шта год да неко верује, увек се нађе неко ко све то сматра сматра бесмисленим (Wilson-Baber, 1983:351).

После Другог светског рата, сведочења о контактима са НЛО постају масовна док истовремено астрална путовања излазе из моде, јер их данас ванземаљци обављају у својим моћним свемирским бродовима. Када се ради о савременој уфологији, свакако треба истаћи да је први сусрет са ванземаљцима доживео поменути Кенет Арнолд 1947. године у близини планине Рејнир у држави Вашингтон. Тог поподнева, Арнолд је из свога аута уочио формацију неколико непознатих летећих објеката чији су покрети били потпуно нејасни. Арнолд је рекао да су ови објекти били српастог облика и њихове покрете је упоредио са дисковима који поскакују по воденој површини. Његове изјаве прихватили су медији говорећи како је Арнолд те објек-

те упоредио са тањирима. Овај неспоразум је узрок израза који је свеопште прихваћен као „летећи тањир“ (Thompson, 1993:16). Од тада, су се у целом свету појавиле приче о бесконачним виђењима чудних летећих објеката. Скоро свакога дана, објављују се нова сведочења о виђењима НЛО-а из чега се закључује да је број непријављених случајева много већи. Очевидци су разни; појединци или веће групе а понекад „професионални“ уфолози који долазе на места где су већ били пријављени случајеви виђења НЛО-а. Најчешће је реч о необичним и нејасним светлосним феноменима на ноћном небу. Понекад се виде летећи објекти који се одједном појаве и нестану и чији положај у лету карактерише огромна брзина и способност изненадне промене курса. У појединим случајевима се ради о свемирским бродовима чији је облик сличан диску, цилиндру, сфери, пирамиди, троуглу, крушки, јајету или цигари. Постоје сведочанства и о спуштању НЛО-а на земљу или о јасним траговима који су остали на терену или пак о физичким повредама које су претрпели очевидци или чак о смртним случајевима. У неким случајевима препознали би путнике летилица. У историји виђења НЛО-а су класични случајеви који се увек понављају. Символичан случај одиграо се ноћу, 30. марта 1990. године када је брачни пар Ренкин је угледао необично јаку светлосну тачку чије се боје непрестано мењају. Тачка се кретала кружно као и унапред-уназад. Војна авијација је била обаваштена и радаром је у означеном ваздушном простору локализовала објекат који се ка западу кретао 25 километара на час. У међувремену виђења су се умножила. Првобитној светлосној тачки су се придружиле и остале тачке које су формирале троугао. И други радар је локализовао ове објекте. Недуго после поноћи, полетела су два ловца Ф-16, са задатком да објекте пресретну. Пилоти су успели да аутоматски открију те објекте али сваки пут, они би мењали путању. Када се један авион приближио непознатом објекту на раздаљину око 10 километара, објекат је повећао брзину са 150 на 970 чворова. У исто време, висина лета објекта се кретала од 9000 до 5000 стопа, па затим поново до 11.000, да би се коначно спустила на ниво тла. Пошто су неколико пута све ово поновили, ови објекти су ишчезли око један сат по поноћи (Hesemann, 1994:23-27). До данас није сасвим јасно шта се догодило те ноћи на небу изнад Белгије.

Један од најспектакуларнијих случајева односи се на мисију Апола 11, чију су посаду чинили Нил Армстронг, Мајкл Колинс и Едвин Баз Олдрин. Већ су се прошириле гласине о томе да су астронаути видели НЛО. У једној документарној емисији из 2009. године на Каналу 5, један од чланова

посаде, Олдрин је потврдио да је екипа имала прилику да види летећи објекат у облику колибе који се по његовим речима „довољно приближио капсули да би могао да буде виђен“. То не мора бити први случај таквих епизода, иако је НАСА увек негирала сродне гласине. То је дало подстрек постојећим теоријама прикривања и завере. Један од заговорника таквих теорија је астронаут Едгар Мичел који био део мисије Аполо 14. Мичел је тражио од америчке владе да најзад обавести становништво о постојању ванземаљаца. За њега се зна да је најдуже ходао по површини Месеца, девет сати и седамнаест минута. У интервијуу који је дао 2008. године, тврдио је да америчка влада крије да ванземаљци посећују нашу планету. Мичел каже да НАСА већ неколико пута остварује контакт са ванземаљцима, али да то заташкавају. Он тврди да су ванземаљци бића малих тела, велике главе, великих очију, са невероватном технологијом. „Веома су добронамерни, јер би у супротном људи већ нестали“, тврди Мичел. НАСА је негирала ове тврдње, што се и очекивало. Мичел је одрастао у граду Розвел (Нови Мексико) где се 1947. године наводно срушио НЛО. Локални фармер Вилијам Бразел је пронашао остатке свемирског брода и обавестио шерифа. Шериф је алармирао војску. После оваквог догађаја, Брејзела је осам дана држала војска у кућном притвору, онемогућен му је био контакт са другим људима а и подвргнут је психијатриском испитивању. Војска је предузела дотад невиђене мере обезбеђења: наоружани војници опколили су целу област, а касније је још један прстен војника постављен ради спречавања приступа на ширу територију. Снајперисти су постављени на сва оближња брда, а војна полиција запосела је све путеве у околини. Сенатор Новог Мексика Денис Чејвс телефонирао је у „Радио Розвел“ и забранио да се емитује, преслушава или копира тонски снимак интервјуа са Меком Брејзелом, који је већ био припремљен за емитовање. Само неколико минута касније, снимак је запленила војска. Убрзо су позвани сви сведоци да дају изјаве, и одмах им је забрањено да исту изјаву дају било коме. Уместо ње наређено им је да науче нову изјаву смеју да шире, а која ни по чему не личи на њихову првобитну причу. Остатке летилице, сакупио је и однео у оближњу базу мајор Џес Марцел. У почетку остаци су идентификовани као делови НЛО-а да би након тога било издато саопштење да се радило о деловима метеоролошког балона. После свега, генерал Рејми одржао је конференцију за штампу, којом је умирио духове и распршио све сумње. Тако је случај мировао преко тридесет година након што је Марцел, ипак објавио да се ипак радило о НЛО летици (<https://www.religija.me/okultizam/Vanzemaljci-Novo-doba.pdf>). Све-

дочио је како је влада застрашивала сведоке. Пре десетак година се у случају инцидента у граду Рузвелу по први пут говорило о томе да нису само пронађени остаци летилице већ и остаци тела пилота. Свакако да догађај који се одиграо у Рузвелу није једини али је најпознатији када се ради о наводном паду летилице и проналаску делова тела. Прва сведочанства о НЛО-у пала су у други план током Хладног рата (Kreiner, 2012:66). Због тога је америчка влада основала разне комисије. Кружиле су приче по којима сви ти летећи објекти нису били ванземаљске летилице већ непријатељски-шпијунски сателити који би могли да доведу у опасност националну безбедност. Многе ствари нису били јасне, неки су тврдили да су комисије унапред одредиле шта ће бити саопштено а неки су отишли толико далеко говорећи да се ради о заједничкој завери америчке владе и ванземаљаца (Kreiner, 2012:67). За оне који су веровали у ово, то је била теорија завере док је за друге била обична измишљотина.

Приче о додирима са ванземаљцима се непрекидно настављала али са новим искуствима. Уместо астралних путовања сада се приповедало о слетању свемирских бродова као, о могућности уласка у њих и о отмицама. Џорџ Адамски, хипик из Калифорније, бавећи се телепатијом и теозофијом, почео је да фотографише и снима небо у потрази за летећим тањирима. Тада је како каже, новембра 1953, у пустињи Аризоне сусрео Ортона, становника Венере са којим је комуницирао путем телепатије. Адамски га је питао за дозволу да уђе на свемирски брод. Испрва је био одбијен да би му касније био дозвољен улазак. Тако је имао прилику неколико пута да посети унутрашњост брода и да крстарећи њиме упозна друге планете сунчевог система. За разлику од Сведенборга, ванземаљци нису душе упокојених већ људи са високо развијеним могућностима, они су лепши, љубазнији, здравији, дуже живе, интелигентнији, мирољубивији и мудрији од свих становника других планета. Чак и по питању духовности, ванземаљци превазилазе људе. Још од првог сусрета, Адамски је желео да зна, верују ли ванземаљци у Бога? Ортон није разумео реч Бог а Адамски му је путем знакова и телепатије објаснио да се ради о Творцу универзума. Уследио је одговор да човечанство јако мало зна о Творцу, не поштујући ни његове законе ни вољу, и својевољно живи што је узрок многих зала на земљи. Сврха ванземаљске посете је да помогне човечанству како би их упозорили на могућу опасност од атомског уништења као и да представе свој виши духовни и морални развој. Затим ванземаљци сматрају да ове важне поруку могу бити откривене само одабараним људима попут Адам-

ског. Сва ова искуства, Адамски је описао у својој књизи Унутар свемирских бродова (Adamski, 1955). Крајем педесетих година, доживео је врхунац каријере. На европској турнеји, примио га је холандски краљ чак и папа Јован XXIII, два дана уочи смрти. Умирућем папи, нису могли никако помоћи ни ванземаљци, који су, како је Адамски тврдио, били присутни поред његове постеље. И Џон Кенеди је наводно, посетио свемирски брод. Сличне приче, крајем педесетих, могу се срести код многих који су наводно дошли у додир са свемирским бродовима и од тада су настали религијски НЛО покрети који и данас постоје. Џорџ Ван Тасел је тврдио да га је ванземаљац Аштар упозорио на чињеницу да хидрогенска бомба прети човечанству у будућности јер би, наводно, становници планете Луцифер на сличан начин били уништени (<https://www.ashtarcommandcrew.net/>). У Енглеској, Џорџ Кинг саопштава откривења која је примио од ванземаљског учитеља по имену Етеријус, чије су теозофске поруке о јединству целокупне стварности, објављене свету од стране Етериус друштва (<https://www.aetherius.org/>). Брачни пар Ернест и Рут Норман, прима збрку езотеричких порука од једног ванземаљца са Венере. Оснивају Академију наука Унариус, са сврхом да Земља постане део међупланетарне конфедерације (<https://www.unarius.org/>).

Почетком шездесетих, појавиле су се особе које су тврдиле да су их отели ванземаљци. Први случај отмице забележен је 1961. године у Њу Хемпширу, када је брачни пар Хил путовао ноћу и током вожње приметио светлећи НЛО. Након два часа, Бети и Барни Фил, поново су се нашли у аутомобилу, али хиљаду миља удаљени од места на коме им се указао НЛО-а. Ничега нису могли сетити шта се у међувремену догодило. Међутим, после неколико дана су наступиле ноћне море и страх. Одмах су се обратили неуропсихијатру Бенџамину Симону и под хипнозом испричали да су их ванземаљци подвргли медицинским испитивањима (Fuller, 1966). Исти случај се десио у близини Рио де Жанеира, године 1980, девојку и момка су отели „ванземаљци“ и одвели их у своју базу испод мора. Личили су на пацове. Вршили су експерименте над њима, и узимали узорке косе, крви, пљувачке и мокраће. После су их вратили у аутомобил, а пар се појединости сетио тек после подвргавања хипнози. Те године, поново, у истом граду је око 30 000 становника пратило дивљање ватрених лопти по граду, које нису правиле штету, али су изазвале утисак судњег дана (<https://www.religija.me/okultizam/Vanzemaljci-Novo-doba.pdf>).

Треба истаћи да се отете особе сећају свих догађаја само под хипнозом а не у будном стању. Према њиховим сведочењима, у лебдећем стању су кроз зидове пренесени у свемирске бродове. Ванземаљци су описани на разне начине: као инсекти, гмизавци, пацови, патуљаста бића са великом главом, која подсећају на људе. Ванземаљци су у стању да им читају мисли. На местима која подсећају на операционе сале, отете би свукли, легли на сто и над њима вршили разне експерименте. Многи су показивали ожиљке од наводних хируршких интервенција. У бродовима се налазе и стаклене посуде у којима се налазе ембриони хибридних људи или деце. Све у свему за ова искуства везаних за отмице постоје многа објашњења која су у супротности једна наспрам других. Неке се сматрају аутентичним, неке делом патолошких фантазија па чак и сензационалним покушајима како би медији привулки пажњу.

Савремене приче о ванземаљцима, обојене паранормалним и фантазијом, сличне су оним причама о боговима, демонима, анђелима, вештицама, гоблинима, вилама и вилењацима. У оба случаја постоје сведоци који тврде да су очевици, али оба случаја изазивају велику сумњу без обзира, што се не може тврдити да је све плод бујне маште или фантазије. Јунг је међу првима указао на паралелу између митолошких и уфолошких мотива и сматрао је да сведочења о виђењу НЛО-а садрже сличну архетипску симболчку компоненту као и митолошка веровања. Истовремено, Јунг не искључује реалну физичку димензију самог феномена. Дакле, Јунг закључује, да се, пре свега ради или о опажању духовне енергије или о машти из људске подсвести која се манифестује у свести кроз илузије и халуцинације. У својој књизи *Летећи Тањир*: један модерни мит о стварима виђеним на небу, Јунг је покушао да објасни ову појаву као нешто што има психолошки и религијски смисао. И мада он није покушао да ове феномене прогласи за „објективну стварност“, ипак их је сместио у област људскога знања којој они заиста и припадају. Потоњи истраживачи, који су почињали своја испитивања од „објективне“ стране, а не од психолошке димензије овога питања и сами су увидели да је без, психичке, хипотезе немогуће објаснити овај феномен. Ипак, Јунг је оставио ово питање отвореним (Роуз, 1990:47).

Богословки погледи

Богословски погледи по овом питању се разликују. На пример, извесни евангелистички богослови сматрају да је вера у ванземаљце неприхvatљива јер подразумева признање теорије еволуције. Томе се додаје чињеница да идеја о ванземаљцима мења месијанска ишчекивања. Спасење и искупљење се не преносе вером у Исуса Христа већ се у духовном и технолошком смислу очекују од ванземаља. По евангелистима, демонизацију представљају погрешна тумачења Библије попут чувеног стиха из Постања „да начинимо човека по облику свом“ (Пост 1,26), не говори Бог, Света Троица већ ванземаљци. На тај начин, Бог више није свемоћан и ванземаљцима се приписују Божанска својства, или Јехова је име за једну од ванземаљских цивилизација док је Христос ванземаљац чије вазнесење приказује надмоћну технологију. Неки од протестантских истраживача, су тврдили да су нас у древна времена посећивала анђеоско-ванземаљска бића. По Бари Давнингу, презвитеријанском свештенику и уфологу, доказе за ову хипотезу можемо пронаћи у Библији, у важним догађајима (Downing, 1970:75). На пример: виђење славе Божије које је имао пророк Исаија није ништа друго до свемирски брод (чак су неки „истраживачи“ правили и макету тог брода по опису из Библије); чувена „колона облака“ (Из 13,21) која је омогућила Јеврејима излазак из Египта био је такође свемирски брод који је поседовао млазни мотор; наиме дању се видео дим (издувни гасови и прашина док се пламен не види код млазног мотора, у току дана) а ноћу огањ (код млазног мотора ноћу се јасно види пламен у виду млаза док се, природно, дим и прашина не виде). Затим, ковчег Завета није ништа друго до радио станица (ковчег с плочама није ништа друго до батеријска ћелија док су херувими на заклопцу антене) (Из 25, 12-22), а глас који су Јевреји чули јесте глас ванземаљаца који су издавали упутства (<https://svetosavlje.org/20-pisama-jehovinom-svedoku/>).

Загонетни небески феномени и касније се јављају па се тако пророк Илија вазноси на пламеним кочијама на небо (2 Цар, 2. 11). Пророк Језекиљ је видео „велики облак и огањ који се разгореваше“ (Јез 1,4). У псалмима Давидовим, облаци су представљени као Божије кочије. Бог путује „јашући на олуји“ (Пс 104,3). У Исусовом животу небеска указања играју важну улогу. Приликом Христовог рођења, пастирима се указао анђеоски и „слава Господња“, по Довнинговом тумачењу, је парафраза за колону облака. У Исусовом преображењу, исто се појављују светлосни облаци (Мт 17,

5) као и када се Христос вазнео (Дела 1,9). Довнинг сматра да се сва ова чуда, описана у Библији, догађају и данас. Јудеохришћанска традиција сву своју снагу дугује бићима са другог света. Давнингов циљ је рехабилитација библијског сведочанства које се заснива на претпоставци да се иза разних небеских феномена, налазе свемирски бродови којима управљају анђели и да се по Божијем наређењу уплићу у људске послове (Kreiner, 2012: 116).

Чувени католички богослов и палеонтолог Тејар де Шарден написао је есеј Наставак проблема о пореклу човека: многобројност насељених светова. Указао је на три главна питања која се односе и на учење христологије. Прво гласи: ако је Земља једина насељена планета, онда би сви богословски проблеми били решени, друго, ако је првородни грех настао само у историји човечанства, онда је Христово оваплоћење и искупљење греха човечанства могуће само на земљи, и на крају, треће, супротно питање, да ли је могуће замислити да првородни грех има шири универзални космички значај, али да се сам чин доласка Спаситеља и искупљења греха десио само на Земљи а да сва друга бића у свемиру треба о томе да сазнају од људи. Истовремено док наводи ове три суштинске претпоставке, Шарден лаконски констатује, да није неопходно велико теолошко знање се закључи да ниједна од њих делотворна. Прва претпоставка би била „понижавајућа“ зато што оставља утисак да је за спашавање хришћанке догме, потребно прибећи „непроверљивом“. Друга, би била бесмислена са научне тачке гледишта јер подразумева да би смрт као казна првобитни грех постојала само на земљи, међутим, физички и хемијски услови за живот и смрт владају у целом универзуму, и трећа, би била смешна ако се узму у обзир бескрајне димензије универзума (Chardin, 1993:227).

Англикански богослов Брајан Хеблетвајт стао је на страну прве опције. Он искључује било какво постојање ванземаљаца јер је Христово оваплоћење главни и јединствени догађај, а једино је човек разумно биће у универзуму. Остаје питање: зашто је потребно да Христово рођење, смрт, вазнесење и искупљење буду стожер читаве историје универзума? Хеблетвајтвој одговор гласи: на основу личне самопотрвде Творца и творевине. Приговор да би то било антропоморфно разумевање Бога, не утиче на Хеблетвајта: по хришћанском веровању, Бог постаје човек и у Христовој личности се идентификује са читавом творевином. Сва претходна историја је усмерена на овај догађај, док потоња црпи своје значење из њега. У Христу се све ствари поново враћају Богу (Hebblethwaite, 2011: 169). Друга Шарденова могућ-

ност произлази из претпоставке да је међу свим интелигентним бићима само човечанству потребно искупљење. Филозоф и католикиња Мери Џорџ, узима разумнији и опрезнији став. Она не искључује могућност постојања ванземаљаца али сматра да је то мало вероватно. У сваком случају, по њеном мишљењу, ако би се једног дана доказало да нисмо сами у свемиру, хришћанска вера не тиме била оспорена, а све у зависности од тога имају ли ванземаљци потребу за искупљењем греха. За Џорџову потреба за искупљењем је неодвојива од првородног греха (George, 2005:178). „Веровати да негде у свемиру можда постоји ванземаљски живот није супротно веровању у Бога“ оценио је главни ватикански астроном, Хозе Габријел Финес, директор Ватиканске опсерваторије у интервјуу који је дао за часопис Осерваторе Романо, објављеном у тексту под насловом Ванземаљац је мој брат (http://www.vatican.va/news_services/or/or_quo/interviste/2008/112q08a1.html).

„С обзиром на величину свемира и као што постоји мноштво бића на Земљи, могуће је да постоје чак и друга интелигентна бића, које је Бог створио, што није у супротности са нашом вером, пошто не можемо одредити границе Божије творевине. Као што земаљска бића сматрамо својом „браћом“ и „сестрама“, зашто не бисмо говорили о неком „брату ванземаљцу“? И он би исто тако био део Божјег чина стварања“. У интервјуу је је говорио о односима између вере и науке као и о богословским аспектима евентуалног постојања ванземаљаца. У сваком случају, ти ванземаљци нису спознали Христа, пошто је „његово оваплоћење било јединствени догађај који се не може поновити“, додавши да је сигуран да би и они, на неки начин, могли да уживају Божју милост. Он је, такође, оценио да је теорија о Великом праску најразумније објашњење настанка свемира: „И даље верујем да је Бог створио свемир и да нисмо плод случајности“, истакао је Финес и позвао Цркву и научну заједницу да забораве поделе из времена Галилеја, коме се судило за јерес зато што је тврдио да се Земља окреће око Сунца, док је по учењу тадашње цркве Земља била средиште свемира. Ватиканска опсерваторија је главни заговорник и покретач напора за помирење вере и науке, а њени истраживачи уживају велико поштовање научне заједнице. Вера у Бога спојива је с веровањем у ванземаљце, јер можда негде постоји планета коју настањују бића која нису починила источни грех. Одговарајући на шкакљиво богословско питање о првородном греху које притиска људски род и о нужности искупљења које из тога произлази, Финес сматра да „ако постоје друга разумна бића не значи да им је искупљење потребно. Можда су остали у пуном пријатељству са својим Створитељем“ и нису починили првородни грех, рекао је. У противном, дола-

зак Христа, Божјег сина, на Земљу како би откупио свет вреди и за њих, оценио је, јер је оваплоћење сасвим јединствен догађај (<https://www.religija.me/okultizam/Vanzemaljci-Novo-doba.pdf>).

Међутим став православних богослова по питању постојања ванземаљаца и живота ван земље крајње је негативан. Један од великих православних духовника, грузијски старац Гаврило сматра да „ђаво има ббб мрежа. У време Антихриста људи ће очекивати спасење из космоса. То ће и бити највећа ђаволева замка: човечанство ће тражити помоћ од ванземаљаца, не знајући да су то, заправо, – демони“ (<http://vesti-gazeta.com/pravoslavlje/881-sveti-gavrilo-gruzijski-covecanstvo-ce-iskati-pomoc-od-vanzemaljaca-ne-znajuci-da-su-to-demoni.html>).

И велики православни хришћански светитељи, кроз векове сведоче о демонској прелести. Познати хришћански подвижник из IV века Антоније Велики, сведочи: „Када демони не могу да заведу подвижничково срце очигледно нечастивим жељама, опет нападају, али на други начин, наиме, праве разна виђења да би га застрашили; ради тога се претварају у разне облике и попримају различите ликове - жена, звери, гмизаваца, цинова и мноштва војника...“. Они такође попримају изглед пророка и предсказују шта ће се догодити кроз неколико дана (<https://slavoslovije.files.wordpress.com/2008/12/otac-rodion-petrogradski-ljudi-i-demoni.pdf>).

У житију светог Мартина Турноског из IV века, постоји упечатљив опис како се демонска сила јавља као физичка. Како описује житије, неки младић Анатолије, постао је жртва демонске преваре. Умислио је да може да беседи са анђелима, а као доказ те своје високе светости, тврдио је како су му управо ти анђели, поклонили блиставу хаљину са неба, као знак да да у њему Божија обитава моћ. Једне ноћи, око поноћи, чуо се страشان тутањ и бука око Анатолијевог ћелије која је сијала од светлости. Наступила је тишина а затим се јавио обманути монах, износећи из ћелије своју светлосну одору, док су је сви помно загледали. Била је мека, светлуцава, боје блиставог скерлета, али се није могло утврдити од ког је материјала. После свих испитивања, личила је не хаљину. Сутрадан, Анатолијев духовни отац, повео га је светом Мартину. Када су га довели код светог Мартина, хаљина је нестала. Очевидац овог призора је додао, да ђаво није био у стању, да дуго одржи привид те одоре или да сакрије обману пред духовним очима великог светитеља (Роуз, 1990:55).

Серафим Роуз додаје да су и појаве данашњих летећих тањира у области исте демонске технике, па би на тај начин преварени млади монах, данас

био назван очевицем „треће врсте“. Демонско киднаповање, истоветно са киднаповањем људи, истоветно је описано у житију великог руског светитеља из XV века, Нила Сорског. Приче о демонским нападима, биле су честе у ранијим вековима. Роуз сматра да, истинско вредновање и оцена НЛО доживљаја може добити само на основу хришћанског Откривења. Свакако ни хришћанину вернику није дато да потпуно објасни тајне невидљивог света анђела и демона. Ипак, хришћанин има доста духовног знања како би могао разликовати благотворан или злокобан утицај тих невидљивих бића. Многи НЛО истраживачи су дошли до закључка да су појаве које су они изучавали, истоветне са демонским и да је порука ових појава, заправо, припрема за долазак Антихриста (Роуз, 1990: 56-58).

Литература

- Adamski, George, 1955, *Inside the Spaceships*, G.A.F. International; Revised edition
- Алигијери, Данте, 1977, Пакао, препевао и о свом трошку издао Владета Р.Кошуткић, Београд, Београдски издавачко-графички завод.
- Bentley, Richrad, 2010, *A confutation of atheism from the originle and frame of the world*, Paperback.
- Bruno, Giordano, 1955, *La cena dei ceneri*, Torino, Einaudi.
- Bryan, Gerald . B, 2017, *Psychic Dictatorship in America*, Lulu.com.
- Charden, Pierre Teilhard, 1993, *Un segutio al problema delle origini umane: la pluralità dei mondi abitati in Scritti teologici*, Brescia, Queriniana.
- Crowe, Michael, 2008, *Extraterrestrial Life Debate, Antiquity to 1915: A Source Book*, Notre Dame.
- Cusano, Nicola, 1988, *La dotta ignoranza*, Milano, Rusconi.
- Dick, J. Steven, 1982, *Plurality of Worlds. The Origins of the Extra-Terrestrial Life Debate from Democritu~ to Kant*. Cambridge University Press.
- Downing, Barry, 1970, *The Bible & Flying Saucers*, Avon.
- Flournoy, Theodore, 1994, *From India to the Planet Mars*, Princeton University Press.
- Fontenelle, Bernard le Bovier, 1945, *Conversazioni sulla pluralità dei mondi, Dialoghi dei morti*, Milano, Bompiani.
- Fuller, John. G, 1966, *Interrupted Journey*, New York, Dial Press.
- George, Marie, 2005, *Christianity and Extraterrestrials, A Catholic Perspective*, New York.
- Hebblethwaite, Brian, 2011, Cambridge University Press.
- Hesemann, Michael, 1994, *Geheimsache U.F.O. Die wahre Geschichte der unbekanntenen Flugobjekte*, Augsburg.
- Kant, Immanuel, 2009, *Storia universale della natura e teoria del cielo*, Roma, Bulzoni.
- King, Ray Godfré, 2011, *Unveiled Mysteries*, Eastford, Martino fine books.
- Kreiner, Armin, 2012, *Gesù, gli ufo e gli alieni*, Brescia, Queriniana.
- Melantone, Filippo, 2009, *I libri di fisica (1549-1553)*, Torino, Claudiana.

- Melton, Gordon, 1995, *The Contactees . A Survey. The Gods have landed*, New York State University.
- More Henry, 1646, *Democritus Platonissans, or, an Essay upon the Inginity of Worlds out of Platonic Principles*, Cambrigde.
- Oliver, Ryan, 2007, *Aliens and Atheists. The Plurality of the Worlds and Natural Theology in Seventeenth-Century England*, Texas, University of North Texas.
- Paine, Thomas, 2008, *The Age of Reason*, OUP Oxford.
- Ракић, Радомир, 2004, Библијска енциклопедија, I том, Београд-Србиње.
- Ravasi, Gianfranco, 2010, *Questioni di Fede*, Milano, Mondadori.
- Роуз, Серафим, 1990, Православље и религија будућности, Банатски весник епархије банатске, Београд.
- Thomson, Keith, 1993, *Engel und andere Außerirdische*, Droemer Knaur.
- Svedenborg, Emanuel, 1988, *Nebo i pakao*, Beograd, Sfairos.
- Whewell, William, 2009, *On the Plurality of Worlds*, Cambridge University Press.
- Wilson, S. C., & Barber, T. X. (1982). The fantasy-prone personality: Implications for understanding imagery, hypnosis, and parapsychological phenomena. *PSI Research*, 1(3), 94-116. *Worlds*

Интернет извори:

- <https://www.religija.me/okultizam/Vanzemaljci-Novo-doba.pdf> присптуљено 10.1.2019.
- <https://www.ashtarcommandcrew.net/> присптуљено 1.10. 2019.
- <https://www.aetherius.org/> присптуљено 3.1. 2019.
- <https://www.unarius.org/> присптуљено 3.1. 2019.
- <https://www.religija.me/okultizam/Vanzemaljci-Novo-doba.pdf> присптуљено 2.1.2019.
- <https://svetosavlje.org/20-pisama-jehovinom-svedoku> присптуљено 2.1. 2019.
- http://www.vatican.va/news_services/or/or_quo/interviste/2008/112q08a1.html присптуљено 2.1. 2019.
- <http://www.gilead.net/egw/books2/earlywritings/ewindex.html> присптуљено 10.1.2019.
- https://egwwritings-a.akamaihd.net/pdf/en_PP.pdf присптуљено 10.1.2019.

dr Radmilo V. Košutić

Eighth Belgrade High School

radmilo.kosutic@yahoo.com

PHENOMENON OF ALIENS FROM THEOLOGICAL AND PHILOSOPHICAL PERSPECTIVE

Summary

There has always been a question about a multitude of worlds, the existence of alien intelligences and the UFO has intrigued human thought. Through the centuries this phenomenon has been dealt with by many scientists, astronomers, philosophers, goddesses, sociologists, ufologists, historians of religions, and experts in paranormal activity. Many of them considered that the question of the existence of life outside the earth, the theological, philosophical and scientifically founded, while others consider it to be a science fiction or quasi-science, and that this problem can not be seriously accessed, the sooner, if to this is added the fact that Christian theology rejects all this with contempt and proves otherwise. In this article, the opinions and theories of the giants are chronologically presented in the field of philosophy, astronomy and theology, with the aim to show that these discussions with the advancement of science are still current.

Key words: *astronomy, theology, aliens, UFO, religion, philosophy*

Косана Вићентијевић
Висока пословна школа
струковних студија,
Ваљево
kosana.vicentijevic@vipos.edu.rs

УДК: 378.147::657.6(497.11)
657.6:174
271.222(497.11)-726.2-36:929
Николај Велимировић, свети
Оригинални научни рад
Примљено: 11.4.2019.

УНАПРЕЂЕЊЕ КВАЛИТЕТА РАДА ПРОФЕСОРА РЕВИЗИЈЕ ПРИМЕНОМ ТЕОЛОШКИХ СТАВОВА ДР НИКОЛАЈА ВЕЛИМИРОВИЋА

Резиме

Предмет истраживања у овом раду је неопходности континуиране едукације професора ревизије, који изводе наставу на академским студијама, у складу са професионалном и законском регулативом. У раду се посебно истиче примена мисли и дела др Николаја Велимировића у сврху континуиране едукације професора ревизије. Постављена хипотеза у раду о утицају теолошких мисли др Николаја Велимировића на побољшање квалитета континуиране едукације професора ревизије је и доказана, навођењем његових мисли које подстичу на образовање за професију, са акцентом на образовању карактера личности. На основу силоведних аналитичких метода истраживања у раду, остворене су могућности за даља истраживања, која треба да подстиакну примену мисли из дела, беседа и поука др Николаја на свим нивоима високог образовања.

Кључне речи: др Николај Велимировић, континуирана едукација, ревизија, теологија

Увод

Делатност високог образовања је од посебног значаја за Републику Србију, која је део међународног, а посебно европског, образовног, научног простора и обухвата академско и струковно образовање. Неки од циљева високог образовања су: преношење научних и стручних знања и вештина, развој науке, обезбеђивање научног подмлатка, образовање креативне популације која непрекидно усваја и ствара нова знања. Према одредбама Закону о високом образовању Републике Србије, високо образовање карактеришу академске слободе које подразумевају: слободу научноистраживачког рада, укључујући слободу објављивања и јавног представљања научних резултата, уз поштовање права интелектуалне својине, слободу избора метода интерпретације наставних садржаја.

Оквир за унапређење квалитета у европском простору високог образовања представљају европски стандарди и упутства – Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) који су донети 2005 године и налазе се на сајту European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA). Стандарди и процедуре које спроводи Комисија за акредитацију и проверу квалитета (КАПК) у Републици Србији су у потпуности усаглашени са ESG што је потврђено пријемом КАПК-а у пуноправно чланство ENQA. Високо образовање, истраживачки рад и иновације имају кључну улогу у пружању подршке друштвеној повезаности, економском расту и конкуренцији на глобалном плану. С обзиром на жељу да европска друштва све више буду друштва која се заснивају на знању, високо образовање је основна компонента социо-економског и развоја културе. Савремено образовање би требало да оспособљава младе генерације за решавање нових и изазовних проблема и да им на тај начин омогући конструисање знања и развијање способности потребних за прилагођавање захтевима у свету који се убрзано мења (Trivić i dr. 2018: 51). Сачувани извештаји из надзора др Натошевића над основним школама у Кнежевини Србији обично су структурирани тако да се односе на: а) учење ученика у школама, допринос, односно ометање дечјег интелектуалног и моралног развоја због лоше организоване наставе, б) образовање, рад и услове живота учитеља и в) школско - хигијенска питања, укључујући проблеме изградње адекватних школских зграда (Vujić Živković 2015: 827). Ово упућује да се квалитету образовања од основног до високог посвећивала посебна пажња у циљу унапређења и праћења измена у земљама са добром образовном праксом, да би се пренело на образовне просторе у Републици Србији. И данас се од високошколских установа првенствено захтева одговорност за квалитет запослених професора, асистената и сарадника у настави, и да им обезбеде радно окружење које пружа подршку и које им омогућује да свој посао обављају на адекватан академски начин.

У раду се посвећује пажња изучавању предмета ревизија на академским студијама, са аспекта неопходности континуиране едукације професора. Улога предавача је од највећег значаја код стварања искуства студирања високог квалитета и код омогућавања стицања знања, компетенција и вештина на предмету ревизија. У том контексту се истиче да су професорима поред методичких компетенција потребне и одређене социјалне компетенције (кооперативне вештине – да зна како да ради с неким, да зна како да учи од некога и са неким) и одређене личне компетенције (емоционална ин-

телигенција, оптимизам, способност самопроцене, критичност, спремност на компромис и сл.) (Кораћ 2012: 104-105). Све разноликија студентска популација и већа концентрација на исходе учења захтева учење и преношење знања, које је усмерено на студента, па се тиме и улога професора мења.

Циљ истраживања у овом раду је да се обрати пажња на беседе, мисли и дела др Николаја, које ће подстаћи професоре ревизије, на развијање својих карактерних особина и преношење истих студентима. У раду се полази од следеће хипотезе: теолошке мисли др Николаја Велимировића могу подстаћи квалитет континуиране едукације професора ревизије, утицањем на професоре да кроз образовање студената за професију, пренесу значај образовања карактера њихових личности.

Лако је научити животињу. Лако је научити простака. Али је тешко научити онога, ко је ненаучен већ постао учитељ другима (Владика Николај 2002: 6). Наведене речи др Николаја, указују на потребу да професори ревизије одговоре на разноврсност и на растућа очекивања студената и друштвене заједнице, постављена пред њих у току извођења наставних активности. У раду се издвајају мисли др Николаја које упућују на важност васпитања и образовања младих, јер од Светог Саве до данас, ниједан Србин није оставио за собом тако блистава дела која подржавају образовни процес и важност подстицања карактерних особина младих. Др Николај пре свега је ванђелски човек, прави Христоносац, али и велики духовник, књижевник, филозоф, историчар, песник, беседник, у раду се разматра као личност која говори о неопходности васпитања и образовања деце.

Универзално образована личност др Николаја, којој је било блиско цело човечанство је умео да умрежи у својим делима, савремене европске филозофе и класичне грчке мудрости, које би професори ревизије као стране личности требали из његових дела да прихвате и примене у раду са студентима (Вићентијевић 2018а: 256). Потребно је да професори имају приступ учењу и подучавању који је усмерен на студента, стицање знања и компетенција и изван формалних наставних планова и програма. То упућује професоре на континуирану едукацију, ван наставних садржаја, да прате, усавршавају и преносе студентима искуства са својих континуираних едукација, на шта их обавезује Кодекс професионалне етике, предмета који предају. Звање, образовање, духовни живот и вредности које је поштовао др Николај, треба за професоре ревизије да буду вредности које им служе као могућности за позитивно морално одређење у раду са студентима (Вићентијевић 2018б: 398).

На основу прегледа стручне литературе и званичних докумената из области образовања различито се дефинишу компетенције професора. Компетенције професора се дефинишу као динамичка комбинација знања, вештина, ставова и вредности које треба активно применити у одређеној ситуацији и професији. Не постоје радови који истражују утицај увек применљивих мисли др Николаја на проширење компетенција професора, што је циљ овог истраживања и његов научни допринос.

Компетенције професора ревизије

На академском интегритету заснивају се: очување достојанства професије ревизије, унапређивање моралних вредности, заштита вредности знања и подизање свести о одговорности свих чланова академске заједнице и унапређење људских права и слобода. Истовремено, све већа потреба за умећима, вештинама и знањима тражи од професора ревизије на академским студијама да на њих одговоре на нове начине. Шири приступ наставним активностима прилика је за професоре ревизије да искористе све разноврснија појединачна искуства и континуиране едукације. Методе изучавања ревизије постају све разноврсније, преко реализације Силабуса (syllabus) наставног предмета, остваривања сарадње (са ревизорским друштвима), укључујући раст међународних аспеката рада (интернационализација, страних ревизорских друштава), дигитално учење (учење помоћу технологија) и нове облике подучавања. Улога обезбеђења квалитета наставе је од највећег значаја у пружању подршке системима високог образовања и високошколским установама да одговоре на те промене, а да се притом постарају да квалификације које студенти стичу и њихово искуство високог образовања и даље остану у средишту мисија установа. Према др Николају ранг вредности је: прво долази Бог, па човек, па техника, ово треба да имају у виду професори ревизије у савременом окружењу. У наше време се обрнуо ранг вредности како истиче др Николај: техника, па човек, па Бог (Беседа о крајњој победи добра). Професори на овом предмету треба да препознају значај предавања овог предмета, кроз која треба да промовишу професионални развој ревизорске струке, стимулишу научне активности ради јачања везе између образовања и истраживачког рада, као и да стимулишу иновације у методима за предавање и вежбе коришћењем нових технологија, ослањајући се на наведене вредности које истиче др Николај.

Евалуација рада наставника уопште, а нарочито универзитетских, једно је од питања која изазивају највише контроверзи. Болоњска реформа високог образовања у Републици Србији и ширем европском региону, уводи извесне новине везане за процес евалуације рада наставника – обавезност самоевалуације рада наставника и евалуацију рада наставника од стране студената (Јанковић, Јагић 2009: 3). Нагле и брзе промене које се свакодневно збивају у савременом друштву утицале су на потребу промене парадигме у организовању наставног процеса. Савремена концепција образовања захтева усмереност на студента као субјекта образовног процеса, усмереност на вишеструкост и вишестепеност избора садржаја те на поучавање студената методама и стратегијама самосталног усвајања знања као нужне претпоставке целоживотног образовања (Аrbunić, Košćović – Vranješ 2007: 97). До сада је било нормално да на факултетима и универзитетим наставу изводе професори који уопште немају педагошко, психолошко и, што је посебно важно, дидактичко образовање. Тек последњих година почело се с педагошким едукацијом асистената што ће, тек дугорочно довести до промена (Bognar, Kragulj, 2010: 169).

Професори ревизије на основним академским студијама кроз академске слободе треба да искажу: слободу научноистраживачког рада, укључујући слободу објављивања и јавног представљања научних резултата и достигнућа, уз поштовање права интелектуалне својине, слободу избора метода интерпретације наставних садржаја. На академском интегритету заснивају се: очување достојанства ревизорске професије, унапређивање моралних вредности за припаднике ове професије, заштита вредности знања и подизање свести о одговорности свих чланова академске заједнице и унапређење људских права и слобода. Отац наше народне просвете Свети Сава је схватио просвету као знање и вежбање. Превасходно као знање врлина и вежбање у врлинама. Школа није за то да даје многа знања него да одучи омладину од злоупотребе знања. Јер није тако тешко стећи знање као не злоупотребити га наглашава др Николај (Нинковић Ташић, Станковић 2018: 261).

Даровитост и освајање експертизе, у било којој области, остварују се као круна циљем усмереног, напорног и посвећеног рада. У спорту се најчешће говори о тренингу, вежби и дрилу, у музици о вежбању, а у науци о пракси и вежбању (о лекарској пракси, о адвокатској пракси или нпр. о научноистраживачком раду). Реч је о развоју који се одвија кроз учење, у коме се поред специфичности вежбања и праксе у појединим областима, истиче активност и дисциплинована посвећеност појединца у дужем периоду (Кр-

Њаић, 2013: 228). Друштвене околности у којима људи остварују своје животе имају велики утицај на развој креативности. Што је друштво слободније и демократичније то је и креативност присутнија. Чак би се могло рећи да је иновативност једног друштва истовремено и показатељ његове слободе и демократичности (Vognar 2012: 13). Креативност професора ревизије у преношењу стручних и професионалних знања студентима је битна и подразумевана на академским студијама.

Слобода воље професора на настави у учионици, онлајн предавањима, умрежавањем студената са колегама из професије, још за време студија доприносе квалитету студијског програма и реализацији Силабуса предмета ревизија. Појам слободе воље, али и нужности као њене супротности, је присутан у људској култури још од митских времена, јер се тиче самог идентитета човека, његовог места и односа према остатку света и природе, друштву и самоме себи (Грујић, 2016: 904). У компетенције професора ревизије се укључује разматрање, слободе воље професора и креативности на супрот ако се појави отпор код студената за савременим приступом савладавању наставних јединица. Отпор према учењу се појављује у сусрету индивидуе (јединке у развоју) и институционализованог школског учења па можемо претпоставити да ученици свих узраста могу испољавати неки вид отпора (Антић, 2018: 8). До врхунских резултата, експертских овладавања и мајсторских извођења долази се тек после низа година вођене и осмишљене праксе или циљем усмереног увежбавања. Циљем усмерена пракса, односно увежбавање (*deliberate practise* – вежбање, пракса, обука) односи се на дуготрајну, систематски и брижљиво вођену обуку која поступно, корак по корак, води освајању експертизе и остваривању врхунских постигнућа и извођења у различитим областима људског деловања (наука, уметност, спорт и др.) (Крњаић, 2013: 228). Критеријуми којима се одређује професија најчешће су: знање, потврђивање у професији, рад од јавног интереса, дефинисана правила приступа професији и јавно поверење (Andrić i dr. 2012: 26).

Ревизија може да се дефинише као систематичан преглед пословних књига и финансијских извештаја од стране ревизора и експерата са циљем да се изрази компетентно, стручно и независно мишљење о исправности, истинитости и тачности истих (Stanišić 2014: 3). Знање ревизора се стиче на академским студијама, затим у оквиру посебних програма, што значи да постоји теоријска и научна фундираност подручја која су од виталног интереса за ревизоре. На основним и мастер академским студијама професори који изводе наставу на предмету ревизија су дужни да стечена знања без резерве

преносе на студенте. Они треба код млађих колега да развију способност да знање вешто примењују. Услов за стицање знања из ревизорске професије код студената је таленат, који уз програме едукације им омогућује формирање знања, која морају да се проширују како се круг сазнања шири, чиме ће повећавати личну компетенцију. Ревизор је стучно лице које у складу са Кодексом професионалне етике ревизора, обавља послове прегледа пословних књига и друге специјализоване ревизорске активности у функцији давања мишљења о финансијским извештајима, и преузима завршну одговорност за ревизију и резултате ревизије (Stanišić, 2014: 4). Студенти треба да науче да је ревизор личност у којој се преплићу и прожимају таленат, знање, вештина, аналитичност, рационалност и карактерне особине добре личности. На основу беседа др Николаја, професори треба студенте да усмере да буду добри људи а не добри такмичари.

Амбиција, каријера, новац, функције... Колико само људи изгубе душу да би стигли до тога! Колико им само похлепа прекрије све врлине! Из изречених мисли др Николаја произилази да професори треба да развију компетенције преко којих ће студентима ревизије објаснити да је битније бити добар човек него добар студент. Универзитетски професори не могу да остану на почетном дидактичком и методолошком нивоу и да опонашају (имитирају) наставу својих професора. Они у оквиру целоживотног учења треба да прате промене у педагошким наукама и стално модернизују своју наставу. Што се тиче биолошких, социјалних и самоактивних потреба студената, а истовремено и њихових когнитивних, емоционалних и психомоторних интереса, професори помажу студентима да расту и развијају се као појединци, развијају осећај сопствених вредности и способности и спремност да на исти и/или сличан начин (Vognar, Kragulj 2010: 180), имају приступ ревизорској професији. Професори ревизије имају следећи проблем како у обиљу предлога одабрати оне који заиста могу бити од користи приликом реформисања начина образовања, нарочито стога што је тешко одредити шта је то квалитет (Bubić, Hren 2011: 292), односно какав би квалитетан образовни приступ настави на овом предмету уопште требао да буде. Ипак, и у комплексним околностима и садржаја Силабуса ревизија, професори треба да стварају педагошке ситуације које ће подстицати креативност код студената на настави и у ван наставним интересовањима за овај предмет. Пет је принципа који подстичу креативно понашање студената (Torrance, 1974: 46): уважавање њихових необичних питања, уважавање њихових маштовитих и необичних идеја, показати студентима да њихове идеје имају

вредности, обезбедити време које се не вреднује (слободне активности везано за наставну јединицу), спојити евалуацију са узроцима и последицама. Имплементација ових принципа у настави ревизије подразумева филозофију наставе у којој студенти не уче како су сви проблеми решени и само да треба да науче тачне одговоре и да усвоје готова решења. Насупрот томе треба их охрабрити да уочавају проблеме и постављају (често и незгодна) питања, да схвате да још има много посла за младе и образоване људе. То је настава у којој професор не намеће своје мишљење и своја решења него је отворен за различите нове могућности (Vognar, 2012: 16). Ово се може тумачити увиђањем студената да унапређивањем усменог излагања професора на начин који њима више одговарао на плану разумљивости и занимљивости (Радовић, 2013: 368), могу да унапреде своја постигнућа у области креативности и развијању знања и вештина које се захтевају из предмета ревизија. Начин на који знање утиче на националну конкурентност се компликује, како односима између привредних субјеката из различитих делова света, тако и миграцијама радне снаге, која са собом из своје земље односи и знање и таленат (Marković, Mlađan 2017: 1137), амбициозни студенти очекују квалитетна знања из предмета ревизија, која ће потом допринети њиховом материјалном и нематеријалном благостању у савременом свету и да постану добри људи.

Овај део рада о компетенцијама професора ревизије завшавамо изреком др Николаја који у писању о значају образовања младих наглашава „није образован онај који има школе, већ који има образа“. У том правцу и духу, професори ревизије треба да усмере студенте да знање стичу ради самог знања, не због оцена, и да припадници ревизорске професије у пословању, увек треба да се придржавају моралних начела и кодекса етике професионалних ревизора и да остану карактерне личности.

Теолошки ставови др Николаја на континуирану едукацију професора ревизије

Говорити о просвети (образовању и васпитању) немогуће је, а да се не истакну две личности Свети Сава и др Николај Велимировић. Марљивост, труд и љубав према школи и образовању др Николаја, рушили су све препреке пред њим. У овом делу рада се нагласак даје на његово теолошко деловање у области образовања, које се може и данас применити, са акцентом на неопходност континуиране едукације професора ревизије.

Данас се, можда више него икад, пред ревизорску професију постављају високи стандарди квалитета. Наведено је посебно наглашено у условима сложености пословних трансакција, интернационализације пословања, примене нових технолошких решења, а посебно учесталих измена регулативе и законских прописа. Ревизори унапређују квалитет ревизије у сарадњи са свим релевантним стручним и професионалним телима која унапређују питања квалитета ревизорског рада (Vićentijević, 2017: 37). Лица која се баве ревизијом у најширем смислу те речи организована су у професионалне асоцијације. Професионална организација, између осталог, треба својим члановима да обезбеди стицање неопходних знања, потврду достигнутих знања кроз давање професионалних звања, као и да одржава знања (Andrić, Krsmanović, Jakšić, 2012: 44). Следе речи др Николаја које упозоравају професоре ревизије на шта да обрате пажњу код упућивања студената у свет ревизије. Школован је онај човек који је успео да очисти језик од гадних речи и своје срце од смрадних жеља и свој ум од безбожних мисли. Ко није ово успео томе школовање помаже само да једном наученом вештином зарађује себи за хлеб као што школован (на свој начин) медвед зарађује својом вештином играња.

Експертско мишљење у науци односи се на: мишљење експерата, односно експертско мишљење као компетенцију која се развија кроз учење и бављење одређеном научном дисциплином, те промишљање и освајање духа одређене научне дисциплине, знање и начин мишљења одређене науке који су уграђени у ту науку у систем њених појмова и знања, који је чине и одређују (Кrnjaić, 2013). Посебно важно код изражавања мишљења независног ревизора (експерта), чини континуирано праћење промена у регулативи (професионалној и законској) и у трендовима развоја професије ревизије, а изнад свега њихова коректна примена у професионалној пракси. Инвеститорима и другим корисницима извештаја независног ревизора су потребне што релевантније информације (Vićentijević 2018c: 63), које ће им ревизори испоручити ако имају поред стручних и техничких знања и друге квалитете пословних личности: етичност, поштење, добре комуникацијске вештине, друштвено одговорно пословање и др. Др Николај би етичност студентима ревизије пренео на начин који следи. Етика је трајна и непроменљива - наша јеванђељска етика - а техника је променљива. Етика је госпођа, техника је њена слушкиња. Зато етика мора контролисати технику. Непролазне вредности су у области етике а не технике (Земља Недођија).

Међународна федерација рачуновођа (International Federation of Accountants - IFAC) је најпознатија и најзначајнија глобална организација, која има мисију да служи јачању ревизорске (рачуноводствене) професије. У оквиру IFAC-а послује Одбор за међународне стандарде рачуноводствене едукације (International Accounting Education Standards Board – IAESB) који развија стандарде и смернице о предквалификационој едукацији и континуираној професионалној едукацији за све рачуновође. Циљ ових стандарда је да обезбеде да све националне организације чланице уведу систем образовања ревизора који ће резултирати обученошћу ревизора за квалитетно извођење ревизије кроз стицање свих неопходних знања (Andrić, Krsmanović, Jakšić, 2012).

Према основним одредбама Закона о ревизији у Републици Србији, Међународни стандарди едукације за професионалне рачуновође (International Education Standards - IES) су обавезни у примени у професионалном ангажману. Лиценцирани овлашћени ревизор обавезан је да у циљу одржавања и усавршавања нивоа професионалног знања похађа стручне курсеве, семинаре, предавања и сл., у минималном трајању од 120 часова у периоду од 3 године почев од датума издавања, односно продужавања лиценце (KOR, 2014). Да ли је заиста успех то што пише у индексу? Није! Успех је оно што је човек постао кроз све те године! Успех је знање, успех је врлина, а оцене, диплома и функција су безвредне ако су прва два изгубљена у трци за њима! Наведене мисли др Николаја професори треба да приближе студентима које уводе и припремају за друштвено одговоран посао и даљи научни рад у професији.

Професор који изводи наставу на предмету ревизије на основним академским студијама поред научних знања и звања, истраживачко научног рада, треба да поседује знања и вештине, лиценцираног овлашћеног ревизора и да се континуирано усавршава у складу са Програмом континуираног професионалног усавршавања лиценцираних овлашћених ревизора (KOR, 2014) и да током рада са студентима испуни услове из наведеног програма континуиране едукације. Овај захтев не постоји као обавеза у Закону о високом образовању, ни у Закону о ревизији, али професори ревизије припадају професионалној групи из области ревизије, и треба да поштују захтеве професионализма предмета који предају. Вера се ни у ком случају не може одвојити од науке. Вера се мора предавати и пропагирати науком. Верска факта само су полуфакта без науке, као што су опет и научна факта само полуфакта без вере (У хармонији с бескрајним). Наведене су мисли др Нико-

лаја које професори ревизије треба да имају увек на уму током извођења наставног процеса на предмету ревизија.

Потребно је да поштују Етички кодекс за професионалне рачуновође (Code of Ethics for Professional Accountants) (IESBA, 2016), као и остала неписана правила струке и пословне етике који важе у савременом ревизорском окружењу, да би исте вредности пренели на студенте који се образују за стицање компетенција у области ревизорске професије. И ми кад говоримо најслађе речи, људи ће нас назвати ученим људима, но ако само делом покажемо оно што говоримо, људи ће нас назвати Божјим људима (Омилије). Ове мисли су повезане са Етичким кодексом за професионалне рачуновође, да би студенти схватили узвишени значај учених људи, како их описује др Николај, познат по својој светости и човекољубљу.

Креативност професора ревизије снажно доприноси квалитету наставе и чини је неупоредиво ефикаснијом од уобичајене наставе која пати од досаде и да би се уопште одвијала мора да се заснива на страху и разним врстама притисака. Здрава вера не противречи никад правој науци, нити права наука негира здраву веру. Најбоља наука пак стоји у савршеној хармонији с најбољом вером (Изнад греха и смрти). Кад је реч о настави на академским студијама, на којима се оспособљавају будући ревизори, настава мора бити не само теоријска него и практично указивање на важност креативности у васпитно-образовном процесу, (Bognar, 2012: 19) будућих професионалаца у ревизији. Промене које се догађају у пословном окружењу захтевају стално ажурирање знања, а то подразумева и континуирано усавршавање. Сви смо ми у школи од рођења до смрти. Не постоје у свету људи нешколовани (Мисли о добру и злу), наглашавао је др Николај, давних дана о потреби континуираног учења. Концепт целоживотног образовања није резервисан само за одређене професије. Данас је он нужност у свим сегментима људског деловања, а посебно у оним професијама у којима су промене услова пословања честе. Наука је свећњак, који ће ићи пред вама и пут вам осветљавати. А религија је светлост, која ће бити унутра у вама, грејући и осветљујући душу вашу (Изнад греха и смрти). Ревизорска професија је нераскидива од вере, на шта професори морају да ставе посебан акценат код преноса знања и увођења студената у ову професију. Усвајањем таквих правила размишљања, створиће се услови за квалитетан развој ове професије у будућности (Žager i dr. 2016: 392), код студената који формално образовање усмеравању за припреме за полагање испита за овлашћеног ревизора, када испуне практична искуства у ревизорским дру-

штвима. У јединству с Богом лежи и главни услов успеха (У хармонији с бескрајним). Креативни професори који изводе наставу на предмету ревизија су и значајан чинилац друштвеног развоја (Vognar, 2012: 18) и квалитета ревизије финансијских извештаја, за разлику од традиционалних начина преноса знања без подстицања креативности младе генерације, који доводе до урушавања основних начела, принципа и вредности постојања ревизорске професије.

Континуира едукација професора ревизије који изводе наставу на основним академским студијама у интересу је развоја ревизорске професије. Да би ревизори могли квалитетно да одговоре на изазове у пословном окружењу морају бити квалитетно едуковани. Фундаментални услов квалитетног обављања послова ревизије јесте висок степен стручности и компетенција припадника ревизорске професије. Стручност и компетентност лица која учествују у раду ревизорских друштава, посебно лиценцираних овлашћених ревизора, подразумевају формално академско образовање као темељ професије, које треба студентима (касније припадницима ове професије) да пренесе компетенције, знања, вештине и моралне и етичке вредности професије. Уз формално академско образовање ревизори треба да имају способност примене теоријских знања у пракси, да положи испит за овлашћеног ревизора (након практичног искуства), да похађају програме континуиране едукације професије, да би усавршавали знања и вештине потребне за квалитетно обављање послова ревизије које захтева ова професија.

Мисли су непролазне и непропадљиве. Вреди мислити, јер мисао је највећа моћ коју човек поседује. Вреди мислити, јер мисао је истина и пут ка истини, говорио је др Николај (Лакићевић, 2018: 321), што би свакако професори ревизије требало да имају у виду током реализације Силабуса из предмета ревизија, и пренесу студентима значај објективног и независног изражавања ревизорског мишљења. Према речима др Николаја: лакше је саградити једну добру железницу него написати једну добру књигу (У хармонији с бескрајним), што би имплицирано на професоре ревизије значило лако је предавати наставни садржај, тешко је показати карактерне личности које су додатна вредност ове професије. Директно или индиректно ови професори утичу на образовање и развој ревизорске професије на националном нивоу.

Закључак

У турбулентном савременом пословном окружењу, ни високо образовање није ван турбуленције, посебно академске студије на којима се изучава наставни предмет ревизија. Професија ревизије има јавну одговорност, поводом које професионални ревизори имају значајну улогу у привреди и друштву уопште, нарочито изражену у интересима улагача, кредитора, поверилаца, послодаваца, менаџмента, запослених експерата и извршилаца, владиних институција, актуелних и будућих пословних партнера, као и стручне и шире јавности. Наведено значи, да професори ревизије имају посебну одговорност у процесу високог образовања, на студијским програмима, који припремају младе генерације за ревизорску професију. Према др Николају професори би требало да развију код студената особине на основу следећих речи: Свечовек није поносан својом добротом. Он зна да је његова доброта заједничко имање свих, као што је и његово зло заједничко имање свих. Он ужива кад извор доброте жубори и тече (Речи о свечовеку). Професори стечена знања, треба континуирано да надограђују у складу са програмом континуиране едукације који је прописан за лиценциране овлашћене ревизоре и да промовишу карактерне личности припадника ревизорске професије. Иако је квалитет рада у ревизорској професији детерминисан стеченим професионалним компетенцијама, посебна пажња треба да се посвети континуираном усавршавању знања, што не треба да избегавају (или) професори ревизије, поред научног рада на високошколској установи. Континуирана едукација професора ревизије који изводе наставу на академским студијама, не би требао да буде конципирана искључиво на добровољној основи, већ она треба да буде формална и морална обавеза свих професора који предају овај предмет. Академске слободе професори, треба да надограде у раду са студентима, тако што ће подстаћи студентску креативност, развијати им вештине и критичко размишљање, упућивати их на решавање проблема и припремати их за значај континуиране едукацију када уђу у реални свет ревизије. При томе у реалном професионалном свету ревизије треба да се придржавају савета др Николаја: Доброта треба да постане крвоток душе човекове. Знање често осиромашује доброту, доброта увек обогати знање (Речи о свечовеку).

Успех и квалитет извођења наставе на предмету ревизија биће одушевљење студената и професора што деле вредности професионалаца који

припадају ревизорској професији. То ће бити најбоља награда за труд и рад током континуиране едукације професора. Незнање произилази од гордост, када човек помисли да може сам својим умом и умовањем дохватити или пронаћи или појмити Истину без Божјег откривења (Индијска писма). Наведене реченице студенти и професори свакодневно треба да имају у виду, током студија као и касније у каријери.

Квалитетна настава на предмету ревизија на академским студијама, се не може организовати без професора који не поштује етички кодекс, стандарде едукације, што није довољан услов, јер мора да има развијене моралне и етичке вредности, поред научних знања и истраживања које захтева високошколска институција у којој изводи наставу.

Може се закључити да се прихвата полазна хипотеза да теолошке мисли др Николаја Велимировића могу подстаћи квалитет континуиране едукације професора ревизије, утицањем на професоре да кроз образовање студената за професију, пренесу значај образовања карактера њихових личности. Вера је моја једино озбиљно знање моје (Молитве на језеру). Поред примене савремених облика наставних метода, од професора ревизије се очекује константно учење и професионално усавршавање у погледу теоријских знања, стицања практичних вештина и развијања карактерних особина студената.

Овај рад отвара могућности академској јавности за нова истраживања улоге професора ревизије на основним академским студијама, у правцу потреба за развијањем и усавршавањем њихове властите праксе у оквиру професионалног развоја, кроз примену модалитета континуиране едукације у наставни процес.

Литература

- Andrić, M., Krsmanović, B., Jakšić, D. (2012). *Revizija teorija i praksa*, peto izdanje, Subotica, Ekonomski fakultet Subotica, Univerzitet u Novom Sadu.
- Антић, S. (2018). *Otpor prema učenju kao relevantan faktor u obrazovnom procesu*. Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, Godina 50 Broj 1, 7-24. DOI: <https://doi.org/10.2298/ZIP1801007A>
- Arbunić, A., Kostović - Vranješ, V. (2007). *Nastava i izvori znanja*. *Odgojne znanosti*, Vol. 9, br. 2, 86-111.
- Bognar, L. (2012). *Kreativnost u nastavi*. *Napredak*, vol. 153, br. 1, 9-20.
- Bognar, L., Kragulj, S. (2010). *Kvaliteta nastave na fakultetu*. *Život i škola*, LVI (24), 169-182.

- Bubić, A., Hren, D. (2011). Glas nastavnika o glasu studenata: Prihvaćenost i korištenje studentskih procjena o učinkovitosti nastavnika na Sveučilištu u Splitu. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, (4), 291-312.
- ENQA, ESU, EUA, EURASHE, In cooperation with: EI, BUSINESSEUROPE, EQAR: Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Retrived May 12, 2018 from the World Wide Web https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf
- Грујић, S. (2016). Може ли се избрисати филозофска свест? Филозофија и друштво, Vol 27 No 4, 901-919. DOI: 10.2298/FID1604901g
- International Ethics Standards Board for Accountants (IESBA), Handbook of the Code of Ethics for Professional Accountants. Retrived May 12, 2018 from the World Wide Web <https://www.ethicsboard.org/system/files/publications/files/2016-IESBA-Handbook.pdf>
- International Accounting Education Standards Board (IAESB), Handbook of International Education Pronouncements. Retrived May 12, 2018 from the World Wide Web <https://www.iaasb.org/system/files/publications/files/2017-Handbook-of-International-Education-Pronouncements.PDF>
- Janković, A., Jarić I. (2009). Uslovi rada nastavnog osoblja na Univerzitetu u Beogradu: evaluacija rada nastavnika. Filozofija i društvo, Vol 20 No 3, 3-22. DOI:10.2298/FID0903003J
- Komora ovlašćenih revizora (KOR), Program kontinuiranog profesionalnog usavršavanja licenciranih ovalšćenih revizora, Retrived May 12, 2018 from the World Wide Web <https://www.kor.rs/akti/2014/SAJT/Program%20kont%20%20edukacije%20sajt.pdf>
- Korać, I. (2012). Kompetencije nastavnika za realizaciju nastavnih sadržaja. Nastava i vaspitanje (1): 99-109.
- Крњић, Z. (2013). Razvoj ekspertskog mišljenja: uloga ciljem usmerene prakse i uvežbavanja. Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, Godina 45 Broj 2, 227-240. DOI: 10.2298/ZIPI1302227K
- Лакићевић, D. (2018). Misli Vladike Nikolaja, Beograd, Srpska književna zadruga.
- Marković, D., Mlađan, M. (2017). Značaj znanja za blagostanje društva u savrmenom svetu. Filozofija i društvo. Vol 28 No 4, 1136-1159. DOI:<https://doi.org/10.2298/FID1704136M>
- Нинковић Ташић, А., Станковић, Б. (2018). Звонари слободе, Београд: Catena mundi.
- Радовић, V. (2013). Usmeno izlaganje nastavnika iz perspektive učenika. Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, Godina 45 Broj 2, 363-380. DOI: 10.2298/ZIPI1302363R
- Stanišić, M. (2014). Revizija, Beograd, Univerzitet Singidunum.
- Torrance, E.P. (1974). Encouraging Crativity in The Classroom. Dubuque, Iowa: Brown Company Publishers.
- Trivić, D., Milanović, V., Šefer, J. (2018). Postignuća učenika u oblasti hemije prema indikatorima za stvaralaštvo u obrazovnoj paradigmi trolist. Zbornik instituta za pedagoška istraživanja, 50 (1), 50-71. DOI: <https://doi.org/10.2298/ZIPI1801050T>

- Vićentijević K. (2018c). Efekti ključnih pitanja revizije na izveštaj nezavisnog revizora, *Revizor*, Vol. XXI, No.81, Beograd. 63 – 74.
- Vićentijević K. (2017). Nova forma i sadržaj izveštaja nezavisnog revizora, *Revizor*, Vol. XX, No. 77, Beograd. 37-48.
- Вићентијевић, К. (2018б). „Модалитети морала у ревизорској професији са аспекта филозофије Др Николаја Велимировића“, *Теолошки погледи LI (3/2018)*, Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, стр. 397–412.
- Вићентијевић, К. (2018а). „Аспекти филозофских мисли Владике Николаја Велимировића у функцији савремених изазова ревизорске професије“, *Религија и толеранција XVI (30/2018)*, Нови Сад: Центар за емпиријска истраживања религије, стр. 253–263.
- Vladika Nikolaj (2002). *Misli o dobru i zlu*. Biblioteka Teodul, Knjiga VII. Petrovgrad. Novi Sad.
- Владика Николај: „Беседа о крајњој победи добра“: IntRes: <https://www.magicus.info/alternativci-i-korisnici/preporuci-knjigu-tehniku-alternativca/beseda-o-kraj-njoj-pobedi-dobra> (посећено 5.01.2019.)
- Владика Николај: „Од деце треба правити добре људе, а не добре такмичаре“: IntRes: <http://zelenaucionica.com/sv-vladika-nikolaj-od-dece-treba-napraviti-dobre-ljude-a-ne-dobre-takmicare/> (посећено 5.01.2019.)
- Vujisić Živković, N. (2015). Dr Đorđe Natošević u reviziji osnovnih škola u Kneževini Srbiji. *Nastava i vaspitanje*, god. LXIV Broj 4, 823-836.
- Закон о високом образовању, „Службени гласник РС“, бр. 88/2017 и 27/2018 - др. закон.
- Закон о ревизији, „Службени гласник РС“, бр. 62/2013 и 30/2018.
- Žager, K., Sever Mališ, S., Dečman, N. (2016). Certificiranje i licenciranje računovodstvenih i revizijskih zvanja . *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, (Posebno izdanje 2016), 391-420.

Kosana Vicentijevic

Valjevo Business School of Applied Studies

kosana.vicentijevic@vipos.edu.rs

IMPROVING THE QUALITY WORK THE PROFESSOR`S OF AUDIT BY APPLAYING THE THEOLOGICAL VIEWS OF PHD NIKOLAI VELIMIROVICH

Summary

The subject of the research in this paper is the necessity of continuous education of the professor of auditing, who carry out teaching in academic studies, in accordance with professional and legal regulations. The paper especially emphasizes the application of the thought and the work of Phd Nikolai Velimirovich for the purpose of continuous education of the professor of auditing. The hypothesis in the work on the influence of the theological thought of Phd Nikolai Velimirovich on improving the quality of the continuing education of the professor of auditing has been proven by specifying his thoughts that stimulate education for the profession, with an emphasis on personality education. On the basis of implemented analytical methods of research in work, opportunities for further research have been opened, which should stimulate the application of thoughts from the work, word and teaching of Phd Nikolai at all levels of higher education.

Keywords: *Phd Nicolai Velimirovich, continuing education, audit, theology*

Марина Шафер
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
safer.marina@gmail.com

УДК: 811.163.41'367.335
27-246=163.41
Оригинални научни рад
Примљено: 13.8.2018.

РЕАЛНЕ УСЛОВНЕ РЕЧЕНИЦЕ И ПОЈАМ УСЛОВА У ЈЕВАНЂЕЉИМА *НОВОГ ЗАВЈЕТА* У ПРЕВОДУ ВУКА СТЕФАНОВИЋА КАРАЦИЋА (1847)

Резиме

У раду се испитију кондиционалне (условне, поодбене) реченице реалног типа у четири јеванђеља (по Маџеју, Марку, Луки и Јовану) Новог завјета, у преводу Вука Стефановића Караџића (1847). Извршена је статистичка екскерпција грађе, и у сва четири јеванђеља репродуковано је укупно 165 реалних условних реченица. Највећи број реченица изговара Исус Христ, а појам услова најчешће се односи на веру, прашицање, љубав и досезање Краљевства небеског. Издвојено је 10 семантичких група, према појмовима који су у средњем садржају ових реченица, а даље су и основне синтаксичке карактеристике испитиваних реченица. Циљ овог рада јесте утврђивање и кратко разматрање појма услова, онаквог каквог су га приказали јеванђелисти. До условно-последичних веза које су представљене у јеванђељима у виду савета, забрана, изјављивања и сл. (чије 'државање/недржавање' са собом носи одређене позитивне/негативне последице) долази се путем језичке анализе – испитивањем синтаксичке карактеристике кондиционалних реченица као основног језичког средства за исказивање условно-последичних односа. Уједно, долази се до реконструкције реалне условне реченице XIX века, са освртом на евидентне разлике у односу на савремени језик.

Кључне речи: јеванђеља, Нови завјет, Вук Стефановић Караџић, условне (кондиционалне, поодбене) реченице, услов.

Увод¹

Метода и циљ истраживања. У раду су представљене кондиционалне реченице реалног типа екскерпирани из сва четири јеванђеља *Новог за-*

1 Ауторка овога рада у оквиру докторских студија бави се истраживањем кондиционалних конструкција у савременом српском језику. Испитивањем условних реченица на корпусу јеванђеља учињен је осврт на ову појаву у старијем периоду српског језика, чиме се даје допринос даљем раду на докторској дисертацији. Овај рад, у нешто измењеној верзији, написан је и одбрањен у оквиру предмета *Социологија религије са елементима антропологије и психологије религије*, под менторством проф. др Зорице Кубурић, 19.04.2016. године на Филозофском факултету у Новом Саду. Уједно, рад представља резултат рада на пројекту *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка исцртавања* (евиденциони број 178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а чији је ауторка члан, као стипендиста-докторанд Министарства.

(Ivić 1983: 145; Пипер 2005: 813). Са семантичког аспекта, овим реченицама не доводи се у питање однос између узрока и последице, него могућност или вероватноћа наступања узрока.⁵

Милка Ивић полази од претпоставке да је „за условљавање једне ситуације другом нужан одређени увид онога ко говори у ту другу ситуацију“ (1983: 152) и кондиционалне реченице дели у две групе: иреалне (говорник зна у каквој је релацији са стварношћу радња протазног предиката) и реалне (говорник не зна у каквој је релацији са стварношћу радња протазног предиката).⁶ С обзиром на то да је у новозаветним условним реченицама човеку најчешће дато правило, које он може прихватити или одбити, односно износи се узрочно-последични сценарио према коме човек, захваљујући слободној вољи која му је дата, може да се постави како жели, очекивано је да преовлађују реченице реалног услова, те су само оне ушле у анализу овог рада. За ову групу реченица релевантна је оријентисаност ка стварности (Ivić 1983: 151), а услов је актуелан и остварљив (Станојчић, Поповић 2002: 320; Клајн, Пипер 2013: 518). Протазне структуре уводе се везником „ако“ и „уколико“, од којих је само први присутан у испитиваном корпусу,⁷ и речом „ли“, која се такође не појављује у овој улози (изузев унутар везничког склопа „ако ли“). Протазни предикат може се везати за садашњост, прошлост и будућност, и сходно томе добија одговарајуће глаголске облике.

Анализа корпуса

Условне реченице које изговара Исус Христ, а које су свакако најбројније, распоређене су у осам значењских целина: односе се на *веру* (1), *вршење зајовесити и закона* (2), *међусобну љубав* (3), *прашњање и ѿкајање* (4), *одрицање и жртву* (5), на *Сина Божјеј* као таквог (6), потом следе оне које

⁵ Условне реченице у свим граматикама дефинишу се на сличан начин: као врста зависних реченица којима се означава услов реализовања ситуације означене вишом реченицом, а имају функцију одредбе услова (Стевановић 1969: 865; Станојчић, Поповић 2002: 319; Silić, Pranjković 2005: 347; Mrzović 2009: 600). Везници који се наводе су: „ако“ и „уколико“ (прави условни), „кад“ и „да“ (поливалентни). Условна реченица може бити уведена и асиндетски (безвезнички), употребом партикуле „ли“.

⁶ Иреална (говорник зна да протазна радња не постоји): *...јер да су у Согому била чудеса ишћо су у тебе била, остиао би до данашњеј дана.* (Мат 11:23) – **знам** да нису била чудеса; реална (говорник не зна у каквој је релацији са стварношћу протазни предикат): **Ако се само дошћакнем хаљина њејовијех оздрављу.** (Мар 5:28) – **не знам** да ли ћу се дошћати њејових хаљина.

⁷ Везник „уколико“ „обичнији је у научном, административном или публицистичком стилу, мада се среће у другим функционалним стиливима“ (Пипер, Клајн 2013: 518). Исто наводе и Иво Прањковић и Јосип Силић за хрватски стандардни језик (2005: 348).

су испричане у *ипараболама* (7), и *осџале* (8). У преостале две целине место су нашле условне реченице у којима Исуса *искушавају* Сатана и *народ* који га је разапео (9), и оне које изговарају *осџали библијски ликови* (10). Учињена је кратка анализа садржаја наведених група, а унутар сваког поља дат је табеларни приказ распореда глаголских облика у протази и аподози, са кратком анализом појединих синтаксичких специфичности.⁸

О Вери

У првој семантичкој групи приказане су реченице које изговара Христ, а којима се истиче важност и значај појма вере. Уочено је укупно 13 оваквих реченица.⁹

Уколико се испуни услов праве вере, лишене сумње, отварају се многе, чак и наизглед неиспуњиве, ‘немогуће’ могућности. Тако ће ономе ко верује у Бога и Сина Господњег све бити могуће, што је експлицирано следећим примерима:

- 10 Имајте вјеру Божију; јер вам заиста кажем: ако ко рече гори овој: дигни се и баци се у море, и не посумња у срцу својему, него узвјерује да ће бити као што говори: биће му штогод рече. (Мар 11:23) 11
Јер вам кажем заиста: ако имате вјере колико зрно горушично, 12 рећи ћете гори овој: пријеђи одавде тамо, и пријеђи ће, и ништа неће вам бити немогуће. (Мат 17:20)

А Исус рекне му: **Ако можеш вјеровати: све је могуће** ономе који вјерује. (Мар 9:23)¹³

Обраћајући се Марти, Лазаревој сестри, Христ обећава видљивост славе Божје, опет под условом постојања вере, што и доказује чудом – бу-

8 Поједине реченице појавиће се у врло сличном или чак истом облику у више од једног јеванђеља, али ће све варијанте бити наведене.

9 У овом раду број реченица односи се на број условних реченица, заправо број протаза, пошто су оне у средишту истраживања. У неким случајевима јавља се више аподозних предиката, али се они везују за једну условну реченицу (за клаузу).

10 На овај начин (►), ради лакшег сналажења у раду, биће обележени они примери који се описују у другом делу сваког поглавља, у синтаксичкој анализи.

11 У свим наведеним примерима у овом раду протазни предикат биће обележен косим словима, а аподозни предикат подвлачењем.

12 *Горушица* ж 2. а. бот. род једногодишњих заљастих биљака жутога цвета *Sinapis* из ф. крсташица (*Cruciferae*), које се узгајају због семена од кога се справљају сенф и јести-во уље, слачица (РМС).

13 У овој реченици заправо је изостављен аподозни предикат који би био исказан императивом: „веруј“ („јер све је могуће ономе који вјерује“), или „знај“ („да је све могуће ономе који вјерује“). Дакле, управна реченица синтаксички би могла бити тумачена као узрочна или допунска реченица, док је аподозни предикат у неисказаном императиву.

ђењем Лазара из мртвих, након четири дана. Дакле, и у овом примеру појам вере смештен је у протази.

Исус јој рече: Не рекох ли ти да **ако вјерујеш** видјећеш славу Божију? (Јов 11:40)

Насупрот обећањима која Исус најављује онима који верују, изриче се и претња, упозорење: уколико услов вере у Сина Божјег не буде испуњен, уследиће смрт у гресима. Дакле, с једне стране испуњен услов вере за последицу има виђење божанске славе, док невера у Христа води ка смрти у гресима.¹⁴

► ...јер ако не узвјерујете да сам ја, помријећете у гријесима својима. (Јов 8:24)

Исус је својим доласком на земљу и очигледношћу својих дела помогао људима да поверују у Бога и Христа. „Oстајући вјеран Бољјем обећању да ће се ponoviti stara чудеса, Isus чини mnoga чудеса која potvrђују njegovu riječ, ali istodobno имају обилјежје спасителских знакова“ (RBT: 1527). За разлику од претходних, у следећим реченицама појам вере смештен је у аподози, а исказан је глаголом у императиву – „верујте“, и у једном примеру истим глаголом у презенту. Услов/узрок веровања јесу дела, чуда која чини Христ, заједно са Оцем; „својим чудима Он је открио бољанску силу“ (Kuburić 2008: 42). Ако и није испуњен услов вере у Исуса, нека је бар испуњен услов вере у његова дела, као својеврстан конкретизован доказ Христовог и Очевог постојања и деловања.¹⁵

► Ако не творим дјела оца својега не вјерујте ми. Ако ли творим, ако мени и не вјерујете, дјелима мојима вјерујте, да познате и вјерујете да је отац у мени и ја у њему. (Јов 10:37,38)

Рече му Исус: Ако не видите знака и чудеса не вјерујете. (Јов 4:48)

Кад вам казах земаљско па не вјерујете, како ћете вјеровати ако вам кажем небеско? (Јов 3: 12) НИКАКО 16

У ову групу ушле су и оне реченице којима Христ упозорава на долазак лажних пророка и христоса, а аподозни предикат налази се у одричном императиву – „не верујте“.

14 „U Hristovom životu savršene poslušnosti Boљјoj volji, u Njegovoj patnji, smrti i vaskrsenju Bog je dao jedino sredstvo pomirenja za ljudski greh, tako da oni koji verom prihvate ovo pomirenje mogu imati veћni живот“ (Kuburić 1996: 44).

15 У вези са тим, касније у јеванђељу наилазимо на стихове упућене генерацијама чији се земаљски живот временски неће подударити са Христовим земаљским животом: „Исус му рече: Пошто ме видје, вјероваро си: благо онима који не видјеше и вјероваше“ (Јов 20:29).

16 У Христовим казивањима често се појављује овакав тип питања, чији се одговор може реконструисати у виду негиране конструкције. Више о овим реченицама у раду у припреми за штампу, *Условне реченице са интјеројативном ајодозом у јеванђељима Новој за вјеша*, М. Шафер.

Тада ако вам ко рече: ево овдје је Христос; или: ево ондје; не вјерујте. Јер ће изићи лажни христоси и лажни пророци, и показаће знаке и чудеса. (Мар 13:21,22)

Ако вам дакле реку: ево га у пустињи, не излазите; ево га у собама, не вјерујте. (Мат 24:26)

Синтаксички преглед¹⁷

П 18	ИМПФ. ПРЕЗ.			ПФ. ПРЕЗ.	
А 19	ИМПФ. ПРЕЗ. (2)	ФУТ. (2)	ИМПЕР. (2)	ФУТ. (5)	ИМПЕР. (2)

Са синтаксичког аспекта занимљива је појава везничког склопа „ако ли“. Партикулом „ли“ идентификује се супротан однос условне реченице у односу на претходни контекст.²⁰ Оваква комбинација најчешће се јавља као веза између два условна реченична комплекса, као што је случај и у примеру овог поглавља (► Јов 10:37,38). У јеванђељима се често пред човека постављају два избора, која ће, у зависности од човекове одлуке, носити са собом две различите последице. То објашњава релативну фреквентност овог везничког склопа у испитиваном корпусу (појављује се 15 пута). Наиме, човеку је дата слободна воља, могућност избора,²¹ а у јеванђељима те су алтернативе јасно изложене.²² Употреба овог споја у савременом језику није фреквентна, и не помиње се у граматицама савременог језика.²³

У два примера овог поглавља уочава се глагол „узверовати“ (► Мар 11:23, ► Јов 8:24), који није типичан за савремени језик. У даљој анализи показаће се да ово није усамљен случај, и да се префикс „уз-“ јавља у ком-

17 У табелама које ће бити дате на крају сваког поглавља приказани су глаголски облици протазних и аподозних предиката. Протаз се може односити на прошлост, садашњост и будућност, што неће бити посебно анализирано због ограничености простора у раду. Поред сваке комбинације наводи се број примера у којима је дата комбинација заступљена.

18 протаз

19 аподоза

20 У савременом језику еквивалент овом везничком склопу била би комбинација супротног и условног везника – „а ако“. У корпусу се пак уочава и појављивање супротног везника заједно са овим везничким склопом – „а ако ли“.

21 „Čovek i žena stvoreni su po Božijem odličju sa individualnošću, sa mogućnošću i slobodom mišljenja i delovanja“ (Kuburić 2008: 44).

22 Пример из јеванђеља по Матеју, који ће бити наведен у једном од следећих поглавља овога рада: „Јер ако опраштате људима гријехе њихове, опростиће и вама отац ваш небески; Ако ли не опраштате људима гријеха њиховијех, ни отац ваш неће опростити вама гријеха вашијех“ (Мат 6:14,15). Експлицирана су оба условно-последична сценарија, а на човеку је да одабере једну од понуђених алтернатива.

23 Овај везнички склоп заправо је заоставштина из старијег језика. У истом значењу појављује се још у старословенским текстовима (*аце ли*), као и у језику старосрпске пословноправне писмености (*аце ли*) (Курешевић 2014: 210–211; Павловић 2009: 304).

бинацији и са другим глаголима несвршеног вида на месту где би се у савременом језику очекивао облик футура другог. О широкој распрострањености ове појаве у раном поствуковском периоду говори се и у *Синџаку савременој српској језика* (Танасић 2005: 451).²⁴ Овакви облици у раду посматрани су као презент глагола перфективног вида.

О вршењу заповести и закона

У другој семантичкој групи описане су реченице које се односе на поштовање Божјег закона, на послушност Богу. У корпусу је 19 оваквих реченица. Христ говори народу о вршењу заповести, о понизности, као врлинама које су услови за постизање блага на небу, за улазак у живот.

А ако желиш ући у живот, држи заповијести. (Мат 19:17)

Заиста, заиста вам кажем: није слуга већи од господара својега, нити је посланик већи од онога који га је послао. Кад ово знате, благо вама ако га извршуете. (Јов 13:16,17)

Насупрот наведеним примерима, у којима Исус даје обећања, он такође упозорава на последице које могу уследити непридржавањем Божјих заповести.

Ако ко поквари једну од ових најмањих заповијести, и научи тако људе, најмањи назваће се у царству небескоме; а ако 25 ко изврши и научи, тај ће се велики назвати у царству небескоме. (Мат 5:19)

Христ говори још о правди, која не сме бити као у незнабожаца и фарисеја, којима се у јеванђељима приписује лажна и површна вера, лицемерство.²⁶ У вези са тим, поново се указује и на могућност губитка Царства небеског, уколико услов праве вере не буде испуњен. Тиме се искрена правда/вера поставља на виши ниво од 'слепог' придржавања законима, које је приписивано књижевницима и фарисејима. Према томе, ова реченица заправо

²⁴ Исти облици уочени су и у анализи условних реченица у Даничићевом преводу *Синџаку завјешта*, па се тако на месту где би била очекивана употреба футура другог јавља презент глагола са префиксом „уз“: „успороковати“, „узалашати“, „узрадити“ и сл. (Шафер 2017: 83).

²⁵ Иако се у корпусу често јављају примери са склопом „ако ли“, у овом примеру је у истој улози употребљен спој везника „а“ и „ако“.

²⁶ „У Исусово вријеме вршење правде припада дијелом Римљанима, а Исус није наступио као друштвени обновилац или национални месија. Најтежи недостатак његова времена није више друштвена неправда, већ посебније религиозно зло – формализам и лицемерје; стога оптужбе против фарисеја имају у Исусову проповиједанју ону главну улогу коју у пророка имају нападаји на неправду. [...] Месија још јаке од великих пророка žигоше људску и охолу религиозност присутну у лицемерју опслуживању“ (RBT: 959–960).

говори о услову вере ради постизања Царства небеског, те се надовезују на прву описану групу у раду.²⁷

Јер вам кажем да ако не буде већа правда ваша него књижевника и фариесеја, нећете ући у царство небеско. (Мат 5:20)

И даље, Христ наглашава да слепо поштовање правила није увек прави избор: исцељење болесног човека у суботу не сме бити схваћено као огрешење о Мојсијев закон. Ове кондиционалне реченице имају интерогазивну аподозу, и тиме наводе оне који су Христа оптужили за кршење закона да размисле и сами закључе колико је та оптужба бесмислена и неоснована. Одговор је, као и у осталим оваквим примерима, одрична конструкција (в. фусноту 16).

Ако се човек у суботу обрезаје да се не поквари закон Мојсијев, срдите ли се на мене што свега човека исцијелити у суботу? (Јов 7:23) НЕ ТРЕБА ДА СЕ СРДИТЕ

А он рече им: Који је међу вама човек који има овцу једну па ако она у суботу упадне у јаму неће је узети и извадити? (Мат 12:11) НИЈЕ ДАН

Занимљиво је то што се љубав према Христу и вршење заповести појављују у условно-последичном односу, и то у два примера са обрнутим позицијама: заповести су услов за очување љубави, али је и љубав услов и по природи својој доводи до вршења заповести. „Poslušnost Zapovestima razvija hrišćanski karakter i donosi osećanje sreće. Ona je dokaz naše ljubavi prema Gospodu i naše brige za bližnje“ (Kuburić 2008: 46). Тако се остаје у пријатељству с Христом.

► **Ако заповијести моје уздржиш** остаћете у љубави мојој, као што ја одржах заповијести оца својега и остајем у љубави његовој. (Јов 15:10)

Ако имате љубав к мени, заповијести моје држите. (Јов 14:15)

Ви сте пријатељи моји ако творите што вам ја заповиједам. (Јов 15:14)

У једној условној реченици говори се о светој тајни причести (која ће касније бити установљена, са извесним разликама у различитим хришћанским заједницама), као услову за одржавање унутрашњег живота, а у друге две о светој тајни крштења, коју је још Христ започео на Јордану (а која се опет обредно разликује у хришћанским заједницама).²⁸

²⁷ „Spasenje je samo od milosti, a ne od dela, a njegov rod je poslušnost Zapovestima“ (Kuburić 2008: 46).

²⁸ Према адвентистичком веровању „крштењем исповедано своју веру у смрт и васкрсење Исуса Христа и доказујемо своју смрт и намеру да ходимо у новом животу“ (Kuburić 2008: 45).

А Исус им рече: Заиста, заиста вам кажем: ако не једете тијела си-на човјечијега и не пијете крви његове, не ћете имати живота у себи. (Јов 6:53)

Одговор Исус и рече му: Заиста, заиста ти кажем: ако се ко наново не роди, не може видјети царства Божијега. (Јов 3:3)

Одговори Исус: Заиста, заиста ти кажем: ако се ко не роди водом и Духом, не може ући у царство Божије. (Јов 3:5)

У ову групу ушле су и реченице у којој Христ говори о правилу брака, исправљајући стари закон.²⁹

Тако је казано: ако ко пусти жену своју да јој да књигу распусну. (Мат 5:31)

Него ја вам кажем: ако ко пусти своју жену, осим за курварство, и оже-ни се другом, чини прељубу; и који узме пуштеницу чини прељубу. (Мат 19:9)

Синтаксички преглед

П	Импф. През.			Пф. През.		
А	Импф. През. (3)	Фут. (2)	Импер. (2)	Импф. През. (4)	Фут. (7)	Да+през. (1)

Што се тиче синтаксичког аспекта, поново се у протази уочава презент глагола с префиксом „уз-“, „уздржати“ (► Јов. 15:10). У наставку исте реченице уочава се и глагол „одржати“, који се користи и у савременом српском језику, што показује да ће се презент глагола с префиксом „уз-“ превасходно јавити у позицијама где би се у савременом језику могао наћи облик футура другог.³⁰

О међусобној (безусловној) љубави

На претходну групу надовезује се ова, у којој је приказан један од закона – а то је међусобна љубав, слога, и испомагање, а у чијем је средишту заповест Божја: „љубите једни друге“.³¹ „Већ је у Старом завјету заповијед љубави према Богу пропраћена *drugom zapovijedi: Ljubi bližnjega svoga kao*

29 „Bog je ustanovio brak u Edemu, a Isus ga je ponovo potvrdio kao doživotnu zajednicu između čovjeka i žene u druženju punom ljubavi“ (Kuburić 2008: 48).

30 „Футур други је тек у другој половини двадесетог века стабилизовао свој статус у систему глаголских облика српскога језика“ (Танасић 2005: 443).

31 „U Hristu smo nova stvorenja; razlike među nama ne smeju biti po rasi, kulturi, obrazovanju i nacionalnosti, kao ni razlike između visokih i jednostavnih, bogatih i siromašnih, muškaraca i žena. Svi smo mi jednaki u Hristu, koji nas je jednim duhom povezaо u jednu zajednicu sa Sobom i jedne s drugima“ (Kuburić 2008: 45).

satoga sebe (Lev 19,18)“ (RBT: 504). У овој групи нашло се укупно 10 реченица.

Ако је испуњен услов заједништва и слоге, посебно заједничке молитве, Бог ће засигурно одговорити и дати шта год се од њега затражи. Међусобна љубав у првом реду представља одлику Христових ученика, те је приказана као услов за њихово распознавање.³²

Још вам кажем заиста: ако се два од вас сложе на земљи у чему му драго, за што се узмоле, даће им отац мој који је на небесима. (Мат 18:19)
И ако ко напоји једнога од овијех малијех само чашом студене воде у име ученичко, заиста вам кажем неће му плата пропасти. (Мат 10:42)
► По том ће сви познати да сте моји ученици ако узимате љубав међу собом. (Јов 13:35)

С друге стране, поново се наводе последице непоштовања ближњег; овога пута помиње се и сам пакао.³³

...а ако ли ко рече брату својему: рака! биће крив скупштини; а ко рече: будало! биће крив паклу огњеном. (Мат 5:22)

У овом поглављу нашао се и низ реченица у којима Христ препоручује љубав према грешницима и онима који нам не желе и не чине добро. И ове реченице имају аподозу у упитном облику, одговори се намећу сами по себи, и могу се реконструисати одричном заменицом. Дакле, народ логичким мисаоним процесом сам долази до одговора, поуке. Овај низ реченица тесно је повезан и са следећим поглављем, *О кајању и ойрошићењу*, јер љубав према грешнику сама по себи подразумева праштање. Исус наводи пример цариника, грешника и незнабожаца, који су такође спремни на добра дела, под условом да се ради о њиховој браћи и да знају да ће им награда уследити још на земљи. Међутим, тај услов није довољан, неопходно је, по узору на Христову безусловну љубав, проширити домен доброг деловања.³⁴

32 „Kristov čin ljubavi trajno se očituje u činima učenika. [...] Ta bratska ljubav što je proživljavaju učenici živeći usred svijeta kojemu ne pripadaju – svjedočanstvo je po kojemu svijet može spoznati Isusa kao Očeva izaslanika“ (RBT: 507–508).

33 „Već od najstarijih tekstova biti ravnodušan ili neprijateljski raspoložen prema najbližima uvreda je Bogu (Post 3,12; 4,9 sl.)“ (RBT: 505).

34 Још у Старом завету „u ljubav prema bližnjemu uključuje se i židovski protivnik, čak i poganski neprijatelj; ljubav postaje sveobuhvatnijom, premda Izrael zadržava svoju središnju ulogu“ (RBT: 505). Док у Старом завету братска љубав стоји равноправно уз друге заповеди, новозаветно гледиште љубави даје „središnje, štoviše, jedinstveno mjesto“ (RBT: 506). „Kroz cijeli Novi zavjet ljubav prema bližnjemu nerazdruživo je povezana s ljubavlju prema Bogu: obje su zapovijedi vrhunac i ključ Zakona. [...] Ljubav prema bližnjemu, dakle, bitno je religiozna; ona nije puko čovjekoljublje. [...] Ljubav je dakle sveobuhvatna, rušeći sve društvene i rasne ograde, ne prezirući nikoga; ona štoviše zahtijeva ljubav prema neprijateljima“ (RBT: 505, 507).

Јер ако љубите оне који вас љубе, какову плату имате? Не чине ли то и цариници? И ако Бога називате само својој браћи, шта одвише чините? Не чине ли тако и незнабошци? (Мат 5:46,47) НИКАКВУ, НИШТА
И ако љубите оне који вас љубе, каква вам је хвала. Јер и грјешници љубе оне који њих љубе. И ако чините добро онима који вама добро чине, каква вам је хвала? Јер и грјешници чинише тако. И ако дајете у зајам онима од којијех се надате да ћете узети, каква нам је хвала? Јер и грјешници грјешницима дају у зајам да узму опет онолико. (Лук 6:32,33,34) НИКАКВА

Синтаксички преглед

П	Импф. През.	Пф. През.
А	Импф. През. (5)	Фут. (5)

И у овом поглављу нашао се протазни предикат с презентом глагола с префиксом „уз-“, „узимати“ (► Јов 13:35).

О праштању и кајању

У испитиваном корпусу 17 је реченица које су сврстане у ову целину. У свима њима Исус саветује међусобно мирење и праштање.

Опроштај греха један другом у појединим примерима представља се као услов за добијање опроштаја од Бога, и супротно – неиспуњење услова опроштаја довешће до тога да ни Бог неће праштати (у једној се реченици као последица наводи и гнев Господњи). Овиме се потискује старозаветно „око за око, зуб за зуб“.

Јер ако опраштате људима гријехе њихове, опростиће и вама отац ваш небески; Ако ли не опраштате људима гријехе њиховијех, ни отац ваш неће опростити вама гријехе вашијех. (Мат 6:14,15)

Ако ли пак ви не опраштате, ни отац ваш који је на небесима не ће опростити вама погрјешака вашијех. (Мар 11:26)

И разгњеви се господар његов, и предаде га мучитељима док не плати сав дуг свој. Тако ће отац мој небески учинити вама, ако не опростите сваки брату својему од срца својијех. (Мат 18:34,35)

И кад стојите на молитви, праштајте ако што имате на кога: да и отац ваш који је на небесима опрости вама погрјешке ваше. (Мар 11:25)

У реченицама овог поглавља често се уочавају императиви „опрости“, „помири се“, па тек онда „принеси дар“, те је јасно да се у први план ставља

љубав и праштање, па тек онда вршење осталих закона и дужности према Богу. Реченице у овој групи заправо се значењски надовезују на оне из претходне групе, које се односе на развијање међусобне љубави и љубави према Христу. Из љубави произићи ће и опроштај,³⁵ а управо вера у Божју безусловну љубав, у Бога који је спреман да прашта, подстиче и људе да праштају једни другима.

За то дакле ако принесеш дар свој к олтару, и ондје се опоменеш да брат твој има нешто на те, остави ондје дар свој пред олтаром, и иди прије те се помири с братом својијем, па онда дођи и принеси дар свој. (Мат 5:23,24)

Ипак, опроштају мора претходити и покајање. Појам покајања такође је ушао у ову семантичку групу, с обзиром на његову чврсту повезаност са појмом опроштаја: покајање временски и условно претходи опроштају. Онај који се не покаје исти је као цариник, незнабожац, а без покајања нема ни уласка у Царство небеско, последица је – изгинуће (Јук 13:3,5). Треба дати све од себе да се грешник усмери на прави пут.

...чувајте се. Ако ти сагријеш брат твој, накарај га; па ако се покаје, опрости му. (Јук 17:3)

► Ако ли ти сагријеш брат твој, иди и покарај га међу собом и њим самијем; ако те послуша, добио си брата својега. Ако ли те не послуша, узми са собом још једнога или двојицу да све ријечи остану на устима два или три свједока. Ако ли њих не послуша, кажи цркви; а ако ли не послуша ни цркве, да ти буде као незнабожац и цариник. (Мат 18: 15,16,17)

Не, кажем вам, него ако се не покајете, сви ћете тако изгинути. (Јук 13:3,5)

И рече им: Заиста вам кажем, ако се не повратите и не будете као дјеча, нећете ући у царство небеско. (Мат 18:3)

Синтаксички преглед

П	Импф. През.		Пф. През.		
А	Фут. (3)	Импер. (1)	Пф. (1)	Фут. (4)	Импер./Да+през. (8)

У овој групи уочена је једна занимљива комбинација глаголских облика: протаза је исказана презентом глагола перфективног вида, а аподоза перфектом, и то резултативног значења (► Мат 18:15). У *Синтакси савременога*

³⁵ „Ljubav se ne da obeshrabriti: ona se izražava bezgraničnim opraštanjem, spontanim gestom prema protivniku, strpljivošću, vraćanjem zla dobrim (Rim 12,14–21; Ef 4,25–5,2)“ (RBT: 507).

српскоја језика наводи се да се перфекат „често јавља и за изношење става уверености или претпоставке да ће се то што се њиме исказује и извршити. У оваквим случајевима обликом перфекта износи се модални став најчвршће уверености да ће оно што се предикатом именује бити у тој мери безусловно остварено да га можемо сматрати већ оствареним“ (Танасић 2005: 410).³⁶

О одрицању и жртви

Реченице пете семантичке групе односе се на одрицање овоземаљских уживања ради прихватања Христовог пута. Шеснаест је оваквих примера у испитиваном корпусу.

Прве реченице превасходно се односе на Христове ученике, који, да би следили Христа, морају да испуне један услов: да се одрекну свега што су стекли и прихвате Христов крст. Тиме ученици постају оличење савршенства, а одрицањем земаљског богатства стичу небеско благо.³⁷

► Рече му Исус: Ако хоћеш савршен да будеш, иди продај све што имаш и подај сиромасима; и имаћеш благо на небу; па хајде за мном. (Мат 19:21)

► Тада Исус рече ученицима својим: Ако ко хоће за мном ићи, нека се одрече себе, и узме крст свој и иде за мном. (Мат 16:24)

Чак и губитак живота, ако је до њега дошло због одбране Христа и Христове истине, није коначан исход; таква душа биће пронађена.³⁸

...а ако ко изгуби душу своју мене ради, наћи ће је. (Мат 16:25)

► Благо вама ако вас узасрамоте и успрогоне и реку на вас свакојаке рђаве ријечи лажући, мене ради. (Мат 5:11)

► Ако свијет на вас узмрзи, знајте да на мене омрзну прије вас. (Јов 15:18)

► Опомињите се ријечи коју вам ја рекох: није слуга већи од господара својега. Ако мене изгнаше, и вас ће изгнати; ако моју ријеч одржаше, и вашу ће одржати. (Јов 15:20)

³⁶ У оваквим примерима могла би се убацили копула „значи“, којом би се последица окарактерисала као нешто што се сматра већ оствареним, уколико се испуни услов: „ако те послуша – значи да си добио брата“.

³⁷ „Isus već za svoga zemaljskog života poziva ljude da s njim surađuju, da proglašuju evanđelje, da čine znakove koji pokazuju da je Kraljevstvo prisutno. [...] Njegovi će apostoli biti odgovorni za njegovu riječ, njegovu Crkvu, krst, euharistiju, opraštanje grijeha“ (RBT: 931). Видети и фусноту 32 овога рада.

³⁸ Овим се најављује судбина која ће касније снаћи многе Христове следбенике и оне који су после Христовог живота ширили хришћанство. Наиме, велики број их је осуђен на смрт јер нису хтели да се одрекну вере у Христа.

Поново се духовно супротставља овоземаљском: ако се души науди – никаква богатства немају користи. Готово исте форме ове реченице налазе се код тројице јеванђелиста.

Јер каква је корист човјеку ако сав свијет добије а души својој науди?
(Мат 16:26) НИКАКВА

Јер каква је корист човјеку ако задобије сав свијет а души својој науди?
(Мар 8:36) НИКАКВА

Јер како ће корист имати човјек ако сав свијет придобије а себе изгуби или себи науди? (Лук 9:25) НИКАКВУ

Синтаксички преглед

П	Аор.	Импф. През.	Пф. През.
А	Фут. (2)	Импер./ Нека + през (2)	Импф. През. (7) Фут. (4) Импер. (1)

И у овом поглављу наилазимо на облике презента глагола с префиксом „уз-“: (► Мат 5:11; Јов 15:18).

У прва два наведена примера (► Мат 19:21; Мат 16:24) у протазу се налази модални глагол „хтети“, чиме у ствари предикације протазе и аподозе могу ‘заменили’ позиције: „ако хоћеш да будеш савршен – продај све; ако продаш све – бићеш савршен“.

Ваља поменути и једну нетипичну комбинацију глаголских облика: протазни предикат у аористу, који се односи на сферу будућег услова, а аподозни предикат у футуру (► Јов 15:20). Оваква комбинација глаголских облика не помиње се у литератури а ретко се употребљава и у савременом језику. С друге стране, и у данашњем језику аорист има могућност да искажује модалне радње, чиме се истиче уверење како ће се нешто убрзо догодити, па се то представља као да је већ било (Танасић 2005: 429).³⁹

О божанској природи Сина Божјег

У шесту семантичку групу ушле су оне условне реченице у којима Исус говори о својој божанској природи, о себи као о Сину Божјем.⁴⁰ Укупно је 15 оваквих реченица у испитиваном корпусу.

³⁹ „Дај ми воде, **црких** од жеђи. **Испадоме** ми очи колико сам се уморио“ (Танасић 2005: 429).

⁴⁰ „Postoji jedan Bog: Otac, Sin i Sveti Duh, zajednica tri lica iste večnosti. Oni su jedno u cilju i nameri, u ljubavi i delovanju, u misli i karakteru, ali je svaki od njih posebna ličnost (Golubović, 163)“ (Kuburić 2008: 42).

Христ говори о снази коју поседује и могућности да учини све, под условом да се обратимо у његово име. Јер „kroz Hrista smo opravdani, usvojeni kao Božji sinovi i kćeri i oslobođeni od vlasti greha; time što ostajemo u Njemu, postajemo sudionici u božanskoj prirodi i imamo jamstvo spasenja sada i na sudu“ (Kuburić 1996: 44). Тако се и у наведеним условним реченицама Христ представља као посредник, пријатељ људима, отварајући тако пут ка Оцу.⁴¹

Ако вас дакле син избави, заиста ћете бити избављени. (Јов 8:36)

И ако што заиштете у име моје, ја ћу учинити. (Јов 14:14)

Ако останете у мени и ријечи моје у вама остану, штагод хоћете иштите, и биће вам. (Јов 15:7)

Истиче се јединство Сина и Оца; Исус каже „нијесам сам“ (Јов 8:16) и њему нико не може доћи „ако му не буде дано од оца“ (Јов 6:65); Отац и Син, као јединство, прослављају један другог; прослављање једног услов је за прослављање другог.

И рече: За то вам рекох да нико не може доћи к мени ако му не буде дано од оца мојега. (Јов 6:65)

Нико не може доћи к мени ако га не довуче отац који ме посла; а ја ћу га васкрснути у пошљедњи дан. (Јов 6:44)

Кад он изиђе, онда Исус рече: Сад се прослави син човјечиј, и Бог се прослави у њему. Ако се Бог прослави у њему, и Бог ће њега прославити у себи, и одмах ће га прославити. (Јов 13:31,32)

Христов суд је праведан, јер је то уједно и суд Очев. Христ је истина – јер је испуњен услов да је Отац тај који сведочи ту истину, истину која води до избављења. Наредне реченице описују Христа као истину и правду.

И ако судим ја, суд је мој прав: јер нијесам сам, него ја и отац који ме посла. (Јов 8:16)

Ако ја свједочим за себе, свједочанство моје није истинито. Има други који свједочи за мене; и знам да је истинито свједочанство што свједочи за мене. (Јов 5:31,32)

Тада Исус говораше они је Чивутима који му вјероваше: Ако ви останете на мојој бесједи, заиста ћете бити ученици моји, и познаћете истину, и истина ће вас избавити. (Јов 8:31)

У ову групу сврстане су и реченице којима Христ говори о неминовности своје жртве зарад спасења народа. Христова смрт на крсту услов је да народу буде послат „утјешитељ“ (Јов 16:7).⁴² Смрт зарад Христа и истине

41 „Između Boga i čovječanstva Isus Krist je posrednik novoga Saveza (Heb 9,15; 12,24), Saveza koji je bolji od staroga (8,6). Odsad ljudi dolaze k Bogu po njemu (7,25)“ (RBT: 930).

42 „Trebalo je da Isus trpi, da se potpuno objavi njegova poslušnost Ocu i njegova ljubav prema svojim. [...] Po križu je Bog potpuno proslavljen; čovjek Krist Isus, a po njemu i svekoliko

биће судбина и многих његових следбеника, о чему је већ било речи у претходном поглављу.

Него вам ја истину говорим: боље је за вас да ја идем: јер ако ја не идем, утјешитељ не ће доћи к вама; ако ли одем, послаћу га к вама. (Јов 16:7)

У једном примеру поново се појављује кондиционална реченица са упитном аподозом, а приказано је поређење између оних који су преносили Божју реч (мисли се пре свега на старозаветне пророке), и Христа, Сина Божјега. Ако није богохуљење прве називати боговима – закључује се да није богохуљење ни Христа називати Богом. Имплицирани одговор је, као и у свим сличним примерима, негирана конструкција.

Ако оне назва боговима којима ријеч Божија би, и писмо се не може покварити; Како ви говорите ономе којег отац посвети и посла на свијет: хулу на Бога говориш, што рекох: ја сам син Божиј? (Јов 11:35,36) НЕ ТРЕБА ТАКО ДА ГОВОРИТЕ

У следећем примеру Христ истиче значај и величину Духа светог,⁴³ као елемента Светог Тројства који се не сме скрнавити.

И ако ко рече ријеч на сина човјечијега, опростиће му се; а који рече на Духа светог, неће му се опростити ни на овоме свијету ни на ономе. (12:32)

Синтаксички преглед

П	Аор.		Импф. През.		Пф. През.	
А	Импф. През.(1)	Фут. (1)	Импф. През. (2)	Фут. (1)	Импф. През. (2)	Фут. (8)

Поуке у параболама⁴⁴

Христ своје поуке често износи у форми параболе,⁴⁵ путем замишљених слика, како би биле конкретније и разумљивије обичном народу.⁴⁶

čovječanstvo, zaslužuje da ga Bog ljubi bez pridržaja“ (RBT: 503).

43 „Sveti Duh privlači i ubjeđuje ljudska bića, a one koji se odazovu, obnavlja i preobražava u Božji lik“ (Kuburić 2008: 42).

44 Парабола = присподоба.

45 „U temelju grčke riječi *parabolē* jest pojam uspoređivanja. Istočnjački duh uistinu voli govoriti i poučavati u obliku prispodobe [...] Prispodobu treba shvatiti kao zorno prikazivanje simbola, to jest slika koje su uzete iz zemaljskih stvarnosti da znače stvarnosti objavljene od Boga (sveta povijest, Kraljevstvo...), stvarnosti koje većinom zahtijevaju duboko tumačenje“ (RBT: 991–992).

46 „Od samog početka svoje povijesti Izrael, kojemu je svojstven vrlo konkretan mentalitet, suočen je s tim izazovom da govori o transcendentnom Bogu koji nije dopuštao nikakvo osjetilno

Христ каже „За то им говорим у причама, јер гледајући не виде, и чујући не чују нити разумију“ (Мат 13:13); док ће се успостављањем везе између човековог свакодневног живота и стварности која се везује за духовно, трансцендентно, поука лакше разумети и учврстити у сећању слушаоца. „Maštovit događaj potkrepljuje pouku Pisma [...] i Isus često znamenja koja nose njegovu poruku najavljuje uvodom; *S čime ćemo usporediti...?, Kraljevstvo je nebesko slično...* (Mt 13: 24,31)“ (RBT: 992–993). „Христос жели да параболома привуче пажњу на праву природу Царства Божијег, да побуди у људима радозналост. Људи добре воље, као ученици, тражили су истину и нашли је, а они тврда срца и заслепљени лажним поимањем месијанског царства одбили су месијанску светлост, и тако својом властитом вољом остали у тами“ (Кончаревић 2017: 38).⁴⁷ Чак је 42 условне реченице пронађено у параболома. Тумачењем ових условно-последичних сценарија долази се до поука које су већ описане у претходним поглављима, али су у овим реченицама те поуке дате индиректно, у пренесеном значењу.

Људско тело приказано је као храм Божји, цело мора бити здраво, при чему се мисли како на физичко тако и на духовно здравље, на чистоћу од греха.⁴⁸ Светло се супротставља тами: светлост симболише добро, а тама зло. Здравље се представља као услов за светлост, а ‘квар’ доводи до таме. Овде се поново наилази на два супротстављена условно-последична реченична комплекса, те се контрастирањем (обележеним везничким спојем „ако ли“) истиче поука, односно стављају једна наспрам друге две различите последице: позитивна и негативна.

Свијећа је тијелу око. Ако дакле буде око твоје здраво, све ће тијело твоје свијетло бити. Ако ли око твоје кварно буде, све ће тијело твоје тамно бити. (Мат 6:22,23)

Свијећа је тијелу око. Ако дакле око твоје буде здраво, све ће тијело твоје бити свијетло; ако ли око твоје буде кварно, и тијело је твоје тамно. (Лук 11:34)

podučavanje (Izl 20,4). Trebalo je stoga neprestano dočaravati božanski život polazeći od zemaljskih stvarnosti koje će dobiti vrijednost znakova“ (RBT: 992).

47 „Isus govori rado u prisposodobama, koje uza sve to što pružaju neku prvu predodžbu o njegovoj nauci, sile na razmišljanje i potrebno im je tumačenje da bi se do kraja shvatile. [...] Tako se prisposdobe ukazuju kao nužno posredstvo da bi se razum otvorio vjeri: što više vjernik proniče misterij koji se objavljuje, to više ulazi u razumijevanje prisposdobe; i obratno: što više čovjek odbija Isusovu poruku, to mu se više zatvara pristup prisposobama o Kraljevstvu“ (RBT: 994–995).

48 И у Адвентистичкој цркви једна од истина веровања односи се управо на очување физичког здравља, „hrišćani tada sprovode u život dobre zdravstvene navike da bi sačuvali komandni centar svoga tela – hrama, um, prebivalište Hristovog Duha“ (Kuburić 2008: 48).

Јер **ако је** све тијело твоје **свијетло** да нема никаквога уда тамна, **биће** све **свијетло** као кад те свијећа обасја свјетлошћу. (Лук 11:36)

У вези са претходним, следи низ реченица са императивом у аподози („одсијечи“, „баци“, „извади“) у којима Христ говори о неопходности клоњења од свакога греха, од онога што је штетно у човеку, и као такво мора се одстранити. Дакле, под условом да те било шта „саблажњава“, потребно је извршити наредбу исказану императивом, односно одрећи се греха.

А ако те око твоје десно саблажњава, ископај га и баци од себе: јер ти је боље да погине један од удова твојијех него ли све тијело твоје да буде бачено у пакао. И ако те десна твоја саблажњава, одсијечи је и баци од себе: јер ти је боље да погине један од удова твојијех него ли све тијело твоје да буде бачено у пакао. (Мат 5:29,30)

Ако ли те рука твоја или нога твоја саблажњава, одсијечи је и баци од себе: боље ти је ући у живот хрому или кљасту, него ли с двије руке и двије ноге да те баце у огањ вјечни. (Мат 18:8)

И ако те око твоје саблажњава, извади га и баци од себе: боље ти је с једнијем оком у живот ући, него с два ока да те баце у пакао огњени. (Мат 18:9)

И ако те рука твоја саблажњава, одсијечи је: боље ти је без руке у живот ући, него ли с обје руке ући у пакао, у огањ вјечни. (Мар 9:43)

И ако те нога твоја саблажњава, одсијечи је: боље ти је ући у живот хрому, него ли с двије ноге да те баце у пакао, у огањ вјечни. (Мар 9:45)

Ако те и око твоје саблажњава, ископај га: боље ти је с једнијем оком ући у царство Божије, него ли с два ока да те баце у пакао огњени. (Мар 9:47)

Поново се дају савети везани за узвраћање/неузвраћање зла за зло.

А ја вам кажем да се не браните ода зла, него **ако** те ко *удари* по десноме твом образу, **обрни** му и други. (Мат 5:39)

И **ако** те *поијера* ко један сахат, ти с њиме два. (Мат 5:41)

У наредним примерима Божји народ упоређује се са сољу, а реченице имају аподозу у упитном облику. „Хришћанско понашање, начин живота Бољег sledbenika, треба да се разликује од onoga u свету. Хришћани треба да усвоје други начин живота, не да би били drukčiji već zato što ih je Бог pozвао да живе по начелу. То што су drukčiji такође unapређује njihov zadatak: да služe свету – да буду со у njemu, да му буду svetlost. Од kakve вредности би била со без укуса, или svetlost која се не би razlikovala од tame?“ (Kuburić 2008: 47).

Ви сте со земљи; **ако** со *обљушави*, чим ће се осолити? Она већ неће бити ни за што, осим да се проспе на поље и да је људи погазе. (Мат 5:13) *НИЧИМ*

Добра је со; али **ако** со *буде неслана*, чим ће се осолити? Имајте со у себи, и мир имајте међу собом. (Мар 9:50) *НИЧИМ*

Со је добра, али **ако** со *обљушави*, чим ће се осолити? Нити је потребна у земљу ни у гној; него је проспу на поље. (Лук 14:34,35) *НИЧИМ*

Приказана је парабола о господару и слуги; ако је слуга рђав, снаћи ће га „плач и шкргут зуба“ (Мат 24:51), а ако је добар, „благо онијем слугама“ (Лук 12:38); а време доласка господара није познато. И овде, као и у многим претходним примерима, могу се уочити две супротстављене ситуације, две контрастне слике, које са собом носе две супротстављене последице, добре или лоше по судбину човека: ако је слуга рђав – следи казна, ако је слуга добар – следи награда. Господар је Христ, слуга је човек, а долазак господара је други Христов долазак. „Vreme tog događaja nije otkriveno, pa je zato potrebno da u svako doba vernici budu spremni“ (Kuburić 2008: 51).

Ако ли тај рђави слуга *рече* у срцу своје: неће мој господар још за дуго доћи; И *иочне биши* своје другаре, а *јесии* и *ишии* с пијаницама; Доћи ће господар тога слуге у дан кад се не нада, и у час кад не мисли. И расјећи ће га напола, и даће му плату као и лицемјерима; ондје ће бити плач и шкргут зуба. (Мат 24:48,49,50,51)

И **ако** *гође* у другу стражу, и у трећу стражу *гође*, и *нађе* их тако, благо онијем слугама. (Лук 12:38)

Дата је и парабола о лози и чокоту, где лоза представља народ, а чокот Христа; услов да лоза роди јесте да не буде без чокота, сама, па се исти принцип условно-последичног односа преноси на човечанство и Христа. Поред ове, дата је и реченица која говори о два слепца, која опет говори о страдању, паду, под условом да не постоји вођа, а вођа је Христ и они који преносе Христову истину.

Будите у мени и ја ћу у вама. Као што, лоза не може рода родити сама од себе **ако** *не буде на чокошу*, тако ни ви **ако** у мени *не будеште*. (Јов 15:4)

...а слијепец слијепца **ако** *води*; оба ће у јаму пасти. (Мат 15:14)

Следећа два условно-последична реченична комплекса говоре о неминовности Христове жртве зарад спасења народа. Зрно пшенично је Христ: његова смрт јасно је представљена као ново рађање, као спасење народа, Исусова смрт је услов да „много рода роди“ (о чему је већ било речи у поглављу 2.6).

Заиста, заиста вам кажем: **ако** зрно пшенично паднувши на земљу *не умре*, онда једно остане; **ако ли умре** много рода роди... (Јов 12:24)

Исто као што жена с напором и трудом тражи и један изгубљени динар, тако и Отац небески брине и о најмањем створу.

Или која жена имајући десет динара, **ако изгуби** један динар, не запади свијећу, и не помете куће, и не тражи добро док не нађе? И нашавши сазове другарице и сусједице говорећи: радујте се са мном: ја нађох динар изгубљени. (Јук 15:8,9) **НИЈЕДНА**

И **ако се догоди** да је нађе, заиста вам каже да се њој више радује него онима деведесет и девет што нијесу зашле. (18:13)

У следећој групи реченица говори се о доброти Оца. Исто као што отац овоземаљски да своје сину шта му затражи, тако и Отац небески да је својој деци.

Или који је међу вама човек у кога **ако заишће** син његов хљеба камен да му да? Или **ако** рибе заишће да му да змију? (Мат 7:9,10) **НИЈЕДАН**

Који је међу вама отац у кога **ако** син заишће хљеба да му да камен? Или **ако** заишће рибе да му да мјесто рибе змију? Или **ако** заишће јаје да му да скорпију? (Јук 11:10,11,12) **НИЈЕДАН**

Као и у многим претходним случајевима, и овде је средишња улога параболе припала Христу – као стубу покућства. Непријатељ не може отети и опљачкати покућство – ако пре тога не свеже ‘јакога’.

Или како може ко ући у кућу јакога и покућство његово отети, **ако** најприје *не свеже* јакога? и онда ће кућу његову оплијенити. (12:26,27,28,29) **НИКАКО**

Нико не може покућство јакога, ушавши у кућу његову, отети **ако** најприје јакога *не свеже*: и онда ће кућу његову оплијенити. (Мар 3:27)

У следећем низу условно-последичних реченица говори се о унутрашњој неслози, која неминовно доводи до пропасти.

И **ако се** царство само по себи раздијели, не може остати царство оно; И **ако се** дом сам по себи раздијели, не може остати дом онај; И **ако** сотона устане сам на се и раздијели се, не може остати, него ће пропасти. (Мар 3:24,25,26)

Као што показују примери у овом поглављу, симболична прича често „не pruža samo zaokruženu pouku, već svaka njezina pojedinost ima vlastito značenje i zahtijeva zasebno tumačenje. Prispodoba postaje tada alegorijom. [...] Kolika god bila prava mjera alegoričnosti, središnji lik koji najčešće treba dozvati u svijest jest u krajnjoj liniji Otac небески или сам Крист, а кад се јављају два лика,

onda su to Otac i Sin“ (RBT: 993,995). Ксенија Кончаревић издваја три сврхе параболе, које су видљиве и у ових неколико издвојених реченица: лепотом израза привлаче пажњу, истину износе једноставним и разумљивим говором, сликовитим говором указују на једну врло важну истину (2017: 37).

Синтаксички преглед

П	Импф. През.		Пф. През.			
А	Фут. (2)	Импер. (7)	Импф. През. (13)	Пф. През. (8)	Фут. (10)	Импер. (2)

Остале условне реченице које изговара Христ

У свим досадашњим семантичким групама Христ се обраћа ученицима и народу, дајући савете за овоземаљски живот и ‘упутства’ за постизање Царства небеског, или износећи својеврсна објашњења о Божјој природи. У ову пак групу смештено је неколико условних реченица којима се Исус обраћа осталим ликовима из јеванђеља, углавном појединцима: момку који га је ошамарио (Јов 18:23), ученику Петру (Јов 13:8), Оцу у молитви (Мар 14:35), даје коментар ученицима и народу (Мар 8:3), и обраћа се чети која је дошла да га приведе (Јов 18:8). Шест је оваквих реченица у испитиваном корпусу; према своме садржају оне се нису уклопиле у претходно наведене значењске целине, али су овде изложене како би била извршена анализа свих кондиционалних реченица из корпуса.

Исус му одговори: **Ако** зло *рекох*, докажи да је зло; **ако ли** добро, за што ме бијеш? (Јов 18:23)

Рече му Петар: Никад ти не ћеш опрати мојијех ногу. Исус му одговори: **Ако** те не *оћерем* немаш дијела са **мног**. (Јов 13:8)

И отишавши мало паде на земљу, и мољаше се **да би** га мимоишао час **ако је** могуће. (Мар 14:35)

И **ако** их *ошћустиш* гладне кућама њиховијем, ослабиће на путу; јер су многи од њих дошли из далека. (Мар 8:3)

Исус им одговори: Казах вам да сам ја. **Ако** дакле мене *шражшије*, оставите ове нек иду. (Јов 18:8)

Синтаксички преглед

П	Аор.		Импф. През.		Пф. През.	
А	Импф. През. (1)	Импер. (1)	Импер. (1)	Пот. (1)	Импф. През. (1)	Фут. (1)

Искушавање Христа и ругање Христу

У деветој и десетој семантичкој групи нашле су се условне реченице које не изговара Христ. У овој, деветој групи, издвојени су примери у којима се Исусу ругају, као и они у којима кушач искушава Христа након 40 дана и 40 ноћи поста у пустињи. Укупно је осам оваквих реченица у испитиваном корпусу.

Кушач изазива Христа наговарајући га да докаже своју божанску моћ. Ако је он заиста Син Божји, то може доказати претварањем камења у хлеб, као и скакањем и преживљавањем са висине, са врха Цркве Светог града. Ђаво обећава да ће му дати све, „царства овога свијета и славу њихову“, под условом да му се поклони и тиме призна његову величину. „Krist započinje svoje poslanje odbacujući slavu svijeta što mu je nudi Sotona i svaki ohološću krivotvoreni mesijenzizam“ (RBT: 775).

И приступи к њему кушач и рече: **Ако си син Божји, реци** да камење ово хљебови постану. (Мат 4:3)

Па му рече: **Ако си син Божји, скочи** доље; јер у писму стоји да ће анђелима својијем заповједити за тебе, и узеће те на руке, да гдје не запнеш за камен ногом својом. (Мат 4:6)

И рече му: Све ово **даћу** теби **ако њагнеш** и **поклониш** ми се. (Мат. 4:9)
Ти дакле **ако се поклониш** преда мном **биће** све **твоје**. (Лук 4:7)

Кнезови и народ који га је разапео на крст такође, иронично, траже доказ да је Исус Син Божји; ако је то истина, ако је тај услов испуњен, он ће моћи да сиђе са крста и спасе себе.⁴⁹ Христ у оба случаја одбија да се повињује послушности Ђаволу и неверном народу, одбија доказивање властите моћи, против Божје воље.⁵⁰

Другима поможе, а себи не може помоћи. **Ако је цар Израљев, нека сиђе** сад с крста па ћемо га вјеровати. (Мат 27:42)

49 „U vrijeme Novog zavjeta Židovi su očekivali da se u dane Mesijine dese barem onakva čudesa kao u vrijeme Izlaska i povezuju ta čudesa sa snovima o pobjedi nad poganima (1 Kor 1,22). Isus razočarava to očekivanje u njegovu tjelesnomu vidu. No ispunjuje ga u duhovnom smislu, započinjući istinski spas svojim čudesima i donoseći ga svojim ‘izlaskom’ (Lk 9,31), velikim znakom (Iv 12,33) svoga uzdignuća u križu i slavi“ (RBT: 1527).

50 „Za razliku od Izraela u pustinji (Izl 17,2.7; Br 14,22), Isus neće da kuša Boga tražeći od njega znakove vlastitog probitka, neće da udovoljava onima koji su pohlepni za spektakularnim znamenjima i zahtijevaju znak da bi ga kušali. [...] Ne može dati Židovima znakove koje oni očekuju: to bi značilo izopačiti svoje poslanje. [...] Ti slijepci morali bi već jednom obratiti pažnju na Isusovo propovijedanje pokore. Onda bi bili kadri odgonetnuti *znake vremena*, ne bi tražili druge kako se njima sviđi, i bili bi spremni primiti ono među njima najpresudnije svjedočanstvo: *znak Jone* prema Mt 12,40, to jest Kristovo uskrsnuće“ (RBT: 1527–1528).

Он се уздао у Бога; **нека** му поможе сад, **ако** му је *ио вољи*, јер говора-ше: ја сам син Божиј. (Мат 27:43)

...народ стајаше те гледаше, а и кнезови с њима ругаху му се говорећи: Другима поможе, **нека** поможе и себи, **ако** је он *Христѿос, избраник Божиј*. (Јук 23:35)

Синтаксички преглед

П	Импф. През.	Пф. През.
А	Импер./Нека + през. (5)	Фут. (3)

Условне реченице које изговарају остали ликови

У последњој семантичкој групи налазе се условне реченице које изговарају разни ликови у јеванђељима: ученици, Јован Крститељ, болесници, фарисеј Никодим, богаташ, Чивути, фарисеји и свештенички поглавари. С обзиром на то да њих не изговара Христ, те немају истоветан значај и поенту као реченице описане у претходним групама, оне ће бити класификоване према говорницима, уз кратак коментар условно-последичних слика, које су у овој групи тематски разноврсне. Деветнаест је оваквих реченица у испитиваном корпусу.

Обраћајући се Христу, ученици дају коментар о Лазаревом сну/смрти, када су још мислили да само спава, потом коментар о брачном животу, а Петар моли Христа да му покаже чудо и допусти му да хода по води. За разлику од примера у претходној групи, Христ чини чудо и тако се показује ученицима као Син Божји.⁵¹

УЧЕНИЦИ

Онда му рекоше ученици његови: Господе! **ако** је *засѿао, устаће*. (Јов 11:12)

Рекоше му ученици његови: **Ако** је *ѿако* човјеку са женом, није се добро женити. (Мат 19:10)

А Петар одговарајући рече: Господе! **ако** *си* ти, реци ми да дођем к теби по води. (Мат 14:28)

У следећим примерима Христа моле за оздрављење. Жени која је боловала 12 година Христ помаже јер је веровала у њега,⁵² што се надовезу-

51 „А који бијаху у лађи приступише и поклонише му се говорећи: Ва истину ти си син Божиј“ (Мат 14:33).

52 „Не бој се, кћери; вјера твоја помогла ти је. И оздрави жена од тога часа“ (Мат 9:22); „А он рече јој: Кћери! вјера твоја поможе ти; иди с миром, и буди здрава од болести своје“ (Мар 6: 34).

је и на раније примере (поглавља 2.1. и 2.6) где је вера у Христа била довољан услов за све што човек затражи. У овим пак реченицама дотицање хаљина представља довољан услов за оздрављење. Христ лечи и губавца, а у последњем примеру Христу се обраћа отац детета којег је напао зли дух, на шта му Христ опет као услов за оздрављење налаже веру. Након очевих речи „Вјерујем, Господе! помози мојему невјерју“ (Мар 9:24), Христ лечи опседнуто дете.

БОЛЕСНА ЖЕНА, ГУБАВАЦ И ОТАЦ ОПСЕДНУТОГ ДЕТЕТА

Јер говораше у себи: Само **ако се дошакнем** хаљине његове, оздравићу. (Мат 9:21)

Јер говораше: **Ако се** само *дошакнем* хаљина његовијех оздравићу. (Мар 5:28)

И гле, човјек губав дође и клањаше му се говорећи: Господе! **ако хоћеш, можеш ме очистити**. (Мат 8:2)

И дође к њему губавац молећи га и на кољенима клечећи пред њим и рече му: **Ако хоћеш, можеш ме очистити**. (Мар 1:40)

Господе! **ако хоћеш можеш ме очистити**. (Лук 5:12)

И много пута баца га у ватру и у воду да га погуби; него **ако што можеш помози нам, смилуј се на нас**. (Мар 9:22)

Једну условну реченицу изговара Јован Крститељ, обраћајући се својим ученицима, који су видели да и Христ крсти на Јордану. Тиме и он сведочи о Христу као Сину Божјему.⁵³

ЈОВАН КРСТИТЕЉ

Јован одговори и рече: **Не може** човјек ништа примати **ако** му *не буде дано* с неба. (Јов 3:27)

У једној се реченици Христу обраћа Никодим, такође износећи став да услов за вршења чудеса мора бити присуство Бога.

ФАРИСЕЈ НИКОДИМ

Овај дође к Исусу ноћу и рече му: Рави! знамо да си ти учитељ од Бога дошао; јер нико **не може чудеса** овијех чинити која ти чиниш **ако није Бој с њим**. (Јов 3:2)

Исто говори и слепац којег је Христ излечио, када су га фарисеји питали шта мисли о томе ко је Христ.

СЛЕПАЦ

А знамо да Бог не слуша грјешника; него **ако** ко *пошћује* Бога и *вољу* његову *швори* онога слуша. (Јов 9:31)

⁵³ „Ја нијесам Христос него сам послан пред њим“ (Јов 3:28).

У једном се примеру ђаволи, који су плашили народ на путу крај гробља, обраћају Христу. Након што их је послао у крдо свиња, свиње су се бациле у море, бежећи пред Христом.

БАВОЛИ

И ђаволи мољаху га говорећи: **Ако** нас *изіониши*, пошљи нас да идемо у крдо свиња. (Мат 8:31)

У једној реченици богаташ у паклу моли Аврама да пошаље сиромаша Лазара из мртвих, из раја, како би се његова богата браћа на земљи покајала и како не би завршила као он, богаташ, у пакленим мукама.

БОГАТАШ

А он рече: не, оче Авраме! него **ако** им *гође* ко из мртвијех покајаће се. (Лук 16:30)

У следећим реченицама приказује се издавање заповести да се Христ ухапси, а у првој реченици наводи се и разлог хапшења. Услов да Пилат буде пријатељ цару јесте погубљење Христа (јер је само један цар).

ФАРИСЕЈИ И ГЛАВАРИ СВЕШТЕНИЧКИ

Ако га *остави*мо тако, сви ће га вјеровати: па ће доћи Римљани и узети нам земљу и народ. (Јов 11:48)

А главари свештенички и фарисеји издаше заповијест **ако** га ко *опази* гдје је, да јави да га ухвати. (Јов 11:57)

ЧИВУТИ

Од тада гледаше Пилат да га пусти. Али Чивути викаху говорећи: **Ако** овога *пусти*ши нијеси пријатељ ћесару. (Јов 19:12)

А Чивути га опколише, и говораху му: Докле ћеш мучити душе наше? **Ако** си ти *Христос* кажи нам слободно. (Јов 10:24)

Синтаксички преглед

П	Импф. През.		Пф. През.			Пф.
А	Импф.През.(7)	Импер./Да+през(4)	Импф.През.(2)	Фут.(4)	Импер.(1)	Фут.(1)

Напомена

У испитиваном корпусу урађена је анализа само условних реченица. Семантичка категорија услова може бити исказана и другим типовима реченица, које овом приликом нису узете у обзир.

У јеванђељима су присутне и независносложене реченице у којима две просте реченице стоје у саставном односу, са израженом семантиком

услова. Предикат прве реченице, која означава услов, има облик императива, а у другој је предикат у футуру. Следи неколико примера из корпуса:

Иишиише, и даће вам се; *ишражиише*, и наћи ћете; *куцајише*, и отвориће вам се. (Мат 12:7)⁵⁴

Узмише јарам мој на себе, и *научише се* од мене; јер сам ја кротак и смјеран у срцу, и *наћи ћете* покој душама својим. (Мат 11:29)

И рече им Исус: *Хајдете* за мном, и *учинићу* вас ловцима људским. (Мат 1:17)

Значење услова може бити исказано и односним реченицама, које такође нису анализирани у раду:

Јер сваки **који** *ишише*, *прима*; и **који** *ишражи*, *налази*; и **који** *куца*, *отвориће* му се. (Мат 12:8)⁵⁵

И сваки, **који** *осиави* куће, или браћу, или сестре, или оца, или матер, или жену, или дјецу, или земљу, имена мојега ради, *примиће* сто пута онолико, и *добеће* живот вјечни. (Мат 19:29)

Исте условно-последичне слике преносе се свим наведеним типовима реченица, али је за корпус овога рада узет синтаксички критеријум, те су анализирани само зависносколожене реченице са условном реченицом. Такав критеријум, свакако, наводи на закључак да статистички однос броја реченица у семантичким целинама, као и заступљеност одређених тема, треба посматрати са оградом, јер се у истраживању превасходно пошло од језичке структуре, те је 'истргнут' само један начин исказивања условно-последичних односа у јеванђељима.

Статистички приказ синтаксичких структура

У табели су приказани бројеви и проценти комбинација глаголских облика у протазима и аподози.

П	Аор.			Импф. През.				Пф.	Пф. През.				
	Импф. През.	Фут.	Импер.	Импф. През.	Пот.	Фут.	Импер.		Фут.	Импф. През.	Пф. През.	Пф.	Фут.
Бр.	2	3	1	19	1	10	24	1	29	8	1	51	15
%	1,21	1,82	0,61	11,51	0,61	6,06	14,54	0,61	17,57	4,85	0,61	30,91	9,09
	Прошлост/ будућност			Садашњост/ свевременост				Будућност/свевременост					

54 „Ако иштете, даће вам се“ итд.

55 „Ако иштете, примићете“ итд.

На основу изложених података, уочава се да је далеко најфреквентнија комбинација глаголских облика ПФ.ПРЕЗ. (п) + ФУТ. (а). Ова комбинација заузима 30,91% примера, и увек се односи на сферу будућности (пример: „И ако што *зашийеџе* у име моје, ја ћу учинити“ (Јов 14:14)). Пошто се и радња протазног и радња аподозног предиката везују за будућност, оваква форма идеална је да се њоме искажу обећања/награде која ће наступити под одређеним условима, односно да се дају упозорења на казну која може уследити као последица одређеног понашања. Потом следи форма ПФ.ПРЕЗ. (п) + ИМПФ. ПРЕЗ. (а) (17,57% примера), која се опет најчешће односи на будућност (пр. „Нико не може доћи к мени ако га *не довуче* отац који ме посла“ (Јов 6:44)). Реченице које припадају сфери садашњости најчешће имају свевременски, општеважећи услов, што значи да нису везане за временску релацију, те се опет односе и на будуће време.⁵⁶ Такав је случај са комбинацијом ИМПФ.ПРЕЗ. (п) + ИМПФ.ПРЕЗ. (а) (11,51% примера) (пр. „Ако *судим* ја, суд је мој прав“ (Јов 8:16)). С обзиром на карактер корпуса, многи изнети услови могу се сматрати свевременским, те је тешко повићи границу између оних условних реченица које су праве будуће и оних које су општеважеће, али је свакако врло мали број оних које се везују за прошли или садашњи услов. Честа је и појава императива у аподози, чиме се, под одређеним условима, дају директиви (наредбе, савети, препоруке) (пр. „А ако те око твоје десно *саблажњава*, ископај га и баци од себе“ (Мат 5:29)).

Закључна разматрања

У испитиваном корпусу уочено је укупно 165 условних реченица, које су класификоване у десет целина, према садржају и говорницима. Највећи број реченица говори Исус Христ, народу и апостолима, а најчешће се ради о савету и препоруци за исправан овоземаљски живот и постизање Царства небеског. У табели која следи износе се најзаступљенији условно-последични односи у анализираним реченицама, а редни број представља број поглавља у раду.⁵⁷

⁵⁶ Павица Мразовић за свевременски услов наводи примере типа „Ако зраци светлости падају/падно под правим углом, осветљеност површине је/биће најјача“ (2011: 604), у којима се исказују неке опште истине.

⁵⁷ У преосталим поглављима издвојене су условне реченице из Христових парабола (2.7), као и реченице које изговарају други ликови (2.9, 2.10), те су њихови условно-последични односи разноврсни и нису унети у ову табелу.

	услов	последица
1.	веровање →	све је могуће
2.	вршење заповести и закона → љубав →	развијање љубави вршење заповести и закона
3.	братска љубав →	награда на небу
4.	међусобни опроштај →	Божји опроштај
5.	жртва зарад Христа →	награда на небу
6.	деловање Оца → посредство Сина →	деловање Сина избављење

Што се тиче разлика између условне реченице у српском језику XIX века и условне реченице у савременом српском језику, може се издвојити везнички склоп „ако ли“, којим се означава адверзативни однос. Уочен је и глаголски облик аориста у протазу, у сфери будућности. Није уочено појављивање футура другог, који је у савременом језику чест у протазу будућег услова, али је у истој позицији честа појава презент глагола несвршеног вида коме је додат префикс „уз-“, а који није типичан за савремени српски језик. Најчешћа комбинација глаголских облика јесте: презент перфективног вида у протазу и футур први у аподози, а услов се најчешће везује за будућност или је општеважећи, свевременски.

Извор и литература

Извор

www.rastko.com, 20.2.2016.

Нови Завети Господа нашега Исуса Христа, Превео Вук Стефановић Караџић, Штампано у Бечу у штампарији Јерменскога манастира 1847.

Светио јеванђељије по Маџеју; Светио јеванђељије по Марку; Светио јеванђељије по Луци; Светио јеванђељије по Јовану

Литература

Ivić, Milka (1983). *Lingvistički ogledi. O srpskohrvatskim pogodbenim rečenicama*. Beograd: Prosveta.

Kuburić, Zorica (2008). *Religija, porodica i mladi*. Novi Sad: Centar za empirijska istraživanja religije, Beograd: Čigoja štampa.

Mrazović, Pavica (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

- RBT: Dufour, Leon i dr. (1980). *Rječnik biblijske teologije*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Silić, Josip; Pranjković, Ivo (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*.
- Xrakovskij, Victor S. (ed) (2005). *Typology of Conditional Constructions*. Muenchen: Lincom Europa.

- Клајн, Иван; Пипер, Предраг (2013). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Кончаревић, Ксенија (2017). *Језик и религија: појмовник теологичке лингвистике*. Београд: Јасен.
- Курешевић, Марина (2014). *Хисторијски аспекти функционисања српског језика: функционално-лингвистички аспекти*. Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду.
- Милошевић, Ксенија (1985). Синтаксички поступци за исказивање концесивних релација у сложеној реченици у српскохрватском језику и семантичка структура која се при том остварује. *Научни саставак слависта у Вукова дане 15/1*, 33–45.
- Павловић, Слободан (2009). *Старосрпска зависна реченица од XII до XV века*. Нова Сад: Издавачка књижевна Зорана Стојановића Сремски Карловци.
- Пипер, Предраг (2005). Семантичке категорије у простој реченици: синтаксичка семантика у: Ивић, Милка (ур.) *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска.
- РМС (2011). *Речник српског језика. Измењено и поправљено издање*. Нови Сад: Матица српска.
- Станојчић, Живојин; Поповић, Љубомир (2002). *Грамматика српског језика: Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић, Михаило (1969). *Синтакса. Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) II*. Београд: Научна књига.
- Танасић, Сreto (2005). Синтакса глагола у: Ивић, Милка (ур.) *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска.
- Шафер, Марина (2017). Условне реченице и појам услова у Старом завјету (Ђура Даничић). *Савремена проучавања језика и књижевности VIII/књига 1*, 73–84.

Marina Šafer

University of Novi Sad

Faculty of Philosophy

safer.marina@gmail.com

REAL CONDITIONAL SENTENCES AND THE NOTION OF CONDITION IN THE NEW TESTAMENT'S GOSPELS TRANSLATED BY VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ (1847)

Summary

In this paper, we analyzed the real conditional sentences in four gospels (Matthew, Mark, Luke and John) of the New Testament translated by Vuk Stefanović Karadžić (1847). Complete analysis was done and 165 conditional sentences were found in all four gospels. The largest number of these sentences was told by Jesus Christ and the condition is connected to faith, forgiving, love and reaching the Kingdom of Heaven. There are 10 semantic groups, based on the notions which are in the middle of semantic meaning of these sentences, as well as speakers and addressee. In this research, we showed some syntactic and semantic characteristics of real conditional sentences in Serbian language of the middle of XIX century. The notion of condition is also discussed, the way it was represented by evangelists.

Key words: *gospels, the New Testaments, Vuk Stefanović Karadžić, conditional sentences, condition.*

Anja Abramović
The New Balkans Institute, Belgrade
maanjaabramovic@gmail.com

УДК: 78:316.7
316.74:2

THE BIBLE AND MUSIC: COMMUNICATION, DIALOGUE AND THEOLOGICAL EXPERIENCE

Summary

According to the Clod Levi Strauss interpretation of the music and myth, the author of the study asks questions like these: where is the place of music in the field of theology, and that are the boundaries of music to obtain theological experience? Author takes the position that the Bible and music are inextricably linked and that the musical narrative practically determined persistence of mythical thinking.

***Key words:** Bible, music, communication, consequences, theological experience*

Introduction

We often ask ourselves if music presents theological text which develops theological discourse? Can music be interpreted as a way of searching for spirituality, sence, escape from the crowds and the rise of the spirit? What can music produce in people? Music is very respected among young people, both as an art and as a (sub) culture. Furthermore, it is being more and more scientifically studied. The attitude of dominant culture and subculture can be as follows: accepting dominantion of culture, subculture which is separated from culture without opposition and offering resistance to it. In this study, we are putting music and dominant culture into a dialogue. In the first part of the study we discuss how music contributes to contemporary theological reflection on the church and culture, while in the second part is the reply whether music can cause religious experience.

Childhood and way to religiosity

Music occurs in this stage of childhood when aesthetics period is over, and logic is used as a pagan morality. Life is seen as a period of time which consists of three phases: the aesthetic, moral- pagan and moral-religious (Preobraženović 1998). Aesthetic phase is related to childhood, neat dressing and behavior. It is also a period in which a child dreams of wedding, and he/she lives in a fantasy vision that provides tucked home. The second phase is related to ter-

mination of magic experiencing of the world and begins to learn that life is not a cake, and starts to search a little deeper, and you do not even hint what it is. Opposition is crucial, which means 'I will not do that! I'm not a part of this misery'! Still it is not known what is required, but it is clear what he/she wants. Music is related to the part of life which in the beginning develops a pagan phase, and through the darkness starts to sense morale. This is perhaps the phase which the apostles found in Greece, by reading 'unknown God' (Acts of Apostles). Preppy phase is over, sitting in cafes / fast food restaurants is more and more a waste of time, and they wonder where to find something smart? This is the phase when Jesus left his parents, and he was not in a mood to be with friends. Instead, he was sitting in the temple with the wisest minds of the time. Children today, as they are not directed to churches, spirituality seek elsewhere, through music, art and literature. There should be something more that would actually enrich the spiritual superstructure beside schools. Children in Serbia have only been baptized because of tradition and just left without direction to further participation into the active life within the church. In Christian countries no one would compare himself/herself with the Emperor Herod (tyrant), czar Jesus is too much distant and unknown, but those ones who are more acceptable are Elvis Presley (a suicide) in the past, and today some other musicians (about three kings see Žikić 2011). Teenagers identify themselves with singers and similar problems and dilemmas that are expressed in the songs in our modern world (alienation, abuse, envy). The part of free time known as leisure time, young people spend by studying lyrics, making collectibles and learning English language.

So we decided to make exactly this kind of music, because we were fed up of copying both the West and the Western influence on us, as well as that Western spiritual bondage to our music. (The fall of the Byzantine Empire)

Methodology

To understand how members of the bands define this phase of life we use the analysis of narratives. The sample consists of bands and their albums and songs, which have experienced a spiritual transformation and entered the third stage of life.¹ The oldest performers are about sixty years old, and the youngest

¹ I will deal only with some of the bands which turned to religiosity and morality, unlike other satanic bands which in their songs even though sing about morality, send satanic messages that are registered by child's subconscious. Although the bands sing in English, satanic messages are in Serbian language.

are about twenty. As for the women who make up the scene, their number is significantly smaller, but on average there is only one in the band of 4 to 5 members. Women are naturally equal, and special attention is not paid to them, similar to the apostolic preaching that the weaker parts of the body of Christ is actually necessary (Acts). Bands during a performance show that some songs are dedicated to women and special respect just for them is given. This is the mirror image of primitive Serbia, how women are constrained in Serbia, so the music and the church has many advantages, they are actually better and more beautiful half. The lyrics give us a clear insight into how they construct their narrative. The results show biographies in relation to the make-up phase and to reveal the processes that connect the narrative experience, identity and integration into the ecclesial community. Bands which we emphasise in the study are now church members (see picture 1 and 2).

Theoretical framework

We see music as a precursor of biblical thought. Given that music has always been ahead of its time, and that the teenagers meet problems of feminism, homosexuality, globalization, and violence early in high school, and children who were not listening music began to think about these problems later in college. Srđan Sremac explains that God has always communicated with people through narratives, however, and only the Bible God's narratives interacts with its own story (Sremac 2010: 198). The author further states that God narrative works through art, whether or not creators were aware of it (ibid). Claude Lévi-Strauss argues that science can survive only when we turn our back to the world of the senses which we smell and taste (Levi-Strauss 2009: 10). We think that music is the act that turns back to lies, and paradise is examined by the eye of the Creator, who does not correspond to the deceptive impressions of the senses (ibid). Music is actually a revival of God and inspires security from entering the sect.²

She wakes up! People are surprised,
do you think she can think? People are very evil (...) (Sarlo Acrobat)

² Many musicians in fanzines explain how they entered the sect Hare Krishna and how they were being lied and that their teachers did everything that should not be done in the real world. Frustrated they shared their experience with young people by appealing not to enter into any sect.

Claude Lévi-Strauss believes that myth and music both are similar and close (ibid: 49). The holder of the basic meaning of the myth is not a series of events, but a specific set of events (ibid: 49-50). And the Bible, and the music are consumed practically in one breath, for the pleasure of experienced content (ibid: 54). The author notes that just as the mythical figure retreats into the background of intellectual life, dominant musical styles of the 17th, the 18th and 19th century appears just then (ibid: 50). Music, one might say, completely change its traditional form to take over function- intellectual and emotional- that mythical thought precisely in that period begins to lose (ibid: 51). In the consciousness of a person who listens to music or biblical story a continuous process of reconstruction takes place. It is not about formal similarities (...) it is about something deeper; one might say that music, by creating a specific musical form, in fact, gained the existing structures at the level of myth (ibid: 54). Claude Lévi-Strauss explains that in the story of the myth one group is always trying to get away from one another, just as in a fugue. (Ibid: 55). Throughout the story, these groups are mixed in order to be completely separated in the end. The myth explains the eternal conflict between good and evil, sacred and profane existence, higher and lower forces, as well as the conflict of the sun and ground forces (ibid). Mythical conflict resolution is very similar to accords that dismisses and ends musical composition, since they opposites shift into the unity. Also, we could point out the myths, or groups of myths, which are composed as sonata, symphony, rondo, tokata or any form of music that the music itself did not create, but unconsciously took from myth. What we are trying to do the study is to compare the Bible and music, both of which originate from the language, although each goes into a different direction (in the myths of one person going to the north, the other south), in the end they meet again and become one. Lycien Levy Bruchl in his book *Primitive mentality* explains the most important thing is the interpretation of atheism, then, and today we see that it is a disbelief in God. The primitive person will say that he/she believes in God only if they show He up and if he/she climbs up to heaven, but he/she explains that he/she drinks medication because 'magic' of researchers is greater than their witchcrafts. The primitive person is sure that researchers have the magic potion that turns them into gods. Does this mean that they know the 'elixir of youth'? Does this mean that those who do witchcrafts know that there is Communion? Srđan Sremac believes that the religion is the essence of culture and because of that culture is a part of religion, and that is why the dualism of religion and culture is disabled (Sremac 2010: 201). Claude Lévi-Strauss explained that later he could not remember what he had written and that he felt as if some-

one else had written it for him, which points mysterious, unfathomable supernatural dimension of creativity (ibid: 63). He called that dimension the unknown and in the introduction to his lecture he claimed that myths exist inside of ourselves without our knowledge (ibid). From the above we can see that scientific opinion does not eliminate the mythological thought, unlike the Saxons who believe that mythical thought can enrich the strict scientific arguments (ibid: 63-64). And the music and myth have great power over man and in both cases, during listening and reading, one feels immortal (ibid: 70). Bojan Žikić suggests that both believers and fans identify with cultural heroes (Žikić 2011: 9). The essence of the progress of man's cultural mind is understanding of contradictions, identification and rejection of wild sins and acceptance of cultural, and identification with their own tsar, regardless of whether it is Jesus as the tsar of the sky, like a tsar tyrant Herod of Judea, or Elvis Presley as the tsar of rock music (also 9-10). Those who practice culture believe their king, and so overcome the opposition offered by the primitive thought, though rude people both and believers and fans consider irrational (ibid: 17). The author suggests that the top works of art were created following a form of folk music, so there is nothing original (Žikić 2010: 20). Tsar of the contemporary society can be stimulating (savior) or degenerative (suicide or tyrant) (ibid: 25). In both cases, we see that between the Emperor and believer / fan communication act takes place, but not an aesthetical act (ibid: 27). In the first case the tsar, Jesus speaks directly to his followers on the Liturgy, through the Gospel and prayer 'Our Father', while the musician speaks to his fans through the lyrics. The difference between Jesus' charisma and musicians is that first one leads to a 'new life', while others can lead to the church. Those who know both emperors, and Jesus and musicians, are aware that the first is Comforter, and that musician is dependent on myth. We understand that commercial musicians sing love songs, while they think about their greatest passions: drugs, alcohol, promiscuity. Even older songs send the same messages (ibid: 28). Looking at the communication that takes place between the tsar and those who believe in him, we can notice that the fans who lose their emperor Elvis, incline to Jesus. Of course, there is always one part of the music scene that does not rotate towards religiosity, but it remains in this first phase of Indian music, understood as liberation from the production of the higher classes (Žikić 2012c: 88). The message is not what the artist says, and he do not have to be present, but the way in which it is understood in a particular environment (ibid: 35-36). Cultural and communicative use consists of products of intellectual activity (the prophetic writings, music, portrait / icon) that continues in terms of consumption even when the author is not present

and lead to the creation of a new identity (Žikić 2012a: 316-321). Academic discourse has always believed that Popular culture is stigma and callousness to accept one of the true values (ibid: 322-323). The author emphasizes that the cultural industry favors anti-intellectualism, immorality, bastardize, antidiscipline and "cheap entertainment" (graffiti, rock and roll, the American film) at the expense of social consciousness (ibid: 324-327). Pop culture artist appears as a mystic because of his/her claims, intuition and explanation of the world (ibid: 335). The theme of love is not characteristic for popular culture although is its common theme (Žikić 2012b: 489). Bojan Žikić emphasizes that the theme is mostly resentment in the local culture (ibid: 494-503). The author further states that the research task is not what the song is really talking, but what people think it talks. What is characteristic for the fans of this kind of music is purely local identities of Belgrade and Skopje. The authors emphasize the spirit of Belgrade, Belgrade urban culture and Belgrade public space as factors that predispose the acceptance of this very sensibility of music, instead of for example 'Grand shows' or cheap American pop (Žikić 2007: 76; Ristivojević 2011; 2012). Musicians are characterized as those who destroy Belgrade's youth because of their pagan thinking apparatus. Due to the insistence on a certain type of music means distance from the rural music, we can freely translate this as actual insistence on the Christianity and separation of pagan people who indicate decline in culture, such as it happened before with Byzantium in the fifteenth century. Bojan Žikić emphasizes that things used to look better and always accentuate the cultural disorder of the 'state of the Golden Age', which includes alternative music, not drugs, and cheering for the Red Star (Žikić 2007: 77-81).

Is not as gold as memory of the age of the same name!
(Einsturzende Neubauten)

Belgraders are obviously fed up with those in offices, and love to debate with themselves, explain obvious things, does not speak foreign languages and love MTV singers (ibid: 83). Overhead are the ones who create the torturers of Christians, specifically the cruelty and insanity, which implies a violation of moral behavior, of course. The sociological study of music emphasizes the lack of criticism of degeneration in music, when the key concept just suddenly disappeared, going from instead on degenerative (mentally deranged) creator degenerative work was transferred to the society (Vasiljević 2012: 238). Degenerate not just criminals, prostitutes, anarchists, but also authors and artists (...) that meets their unhealthy urges by a knife and a bomb instead of a pen and ink (...)

modernism and decadence were synonymous (ibid: 240). Marija Ristivojević explains that music is not a universal concept that all cultures mark the same thing, but more cultural and social construct in different contexts has a different meaning (Ristivojević 2009: 119). The author, moreover, states that local community differently accept, otherwise, a global phenomenon, and that it interprets it in his own way changing the substance, and so revised once again it placed it in the market, so it is both global and local phenomena (Ristivojević 2012: 219-220). She believes that the combination of music and these cities is creating a new cultural construction: the identity of Belgrade (Ristivojević 2011: 932). Thus, in Belgrade and Skopje bands we feel tones of Orthodoxy. From music is taken only the best, in fact the music that is played and sung, but the ideology of sex-drugs-rock'n'roll, is replaced with the faith in God, the condemnation of the Juda, promotion of family life, and is reduced to the new ideology of the God-near and dear-spirituality. In this region, however, the traditional observation of life is retained, and promotion of modernity of primitive mentality with a tendency to a suicide is simply ignored, probably because of the same religion which practice both and Macedonia and Serbia.

I am a family man, and my wife's cooking tea. (Luna / La Strada)

Etnographic fieldwork in Serbia and Macedonia

Goran Trajkoski and bands formed in Skopje (Mizar, The fall of the Byzantine Empire, Kismet, Anastasia), after dark who played from 1985 until the 2000s, and in 2004 began to inject elements of Byzantine spiritual music and the chanting of Church with Harnosini choir. The group is named after the star Mizar from the constellation of the Great Bear (Big Dipper), which has been the guiding star for the passengers not to get lost, and the same star in the New Testament led the wise men to the adoration of the Divine Child. The band Mizar released the album *Terrible Beauty is Born / Kobna Ubavina*, which is whole intertwined with religious contents. By analyzing songs we come to narratives that have the same meaning as the Bible. The first song discusses the hypocrisy and false love which is blind to justice. Besides song is about the most popular issue today and it is torture. Those who are on a higher position become proud and power-loving masters in the society and instead of supporting young, they bully and torture them, so that they do not see that they crucify in the name of the crucified.

Раширени раце во име на љубовта
 Затворени очи во име на правдата
 Но видовте само слабост,
 На кутар и нејак плен.
 О, несвет и беден оче!
 Подари ми насмев надмен, господарски,
 И пак распни го Оној Кој божем го сведочиш
 Избриши си раце со хартии безвредни
 И кажи го зборот што ништо не значи. (Мизар)

On this kind of social problems the song Judas is added describing the conflict of good and evil, the sun that is struggling with clouds as white dove with a letter against black and unfortunate fate that is written by Judas and his bandits. The message of the song is that a lie will not win against love.

Најнапред оди Јуда со своите разбојници,
 Од уста дождови му врнат од шцости и гадости.
 Место љубов, лагата не победи. (Мизар)

Musicians as if persecuted by animals that walk on two legs feel as if they do not belong to this animal kingdom, or more precisely, Orwell's animal farm. All people who have lost luster in their eyes frozen in the ice age are considered as if they have never lived! This godless land, the frost-covered, which condemned them to death is not really their home!

О, земјо безбожна, со мраз покривена
 О земљо, земљо безводна!
 Зарем јас да треперам за твојот нечист сан?
 Осуди ме на смрт за секој земен здив!
 Ово не е мојот дом! (Мизар)

The question that concerns heads of the musicians is actually hidden truth that the Bible promotes.

the missing word of eternal truth.
 the missing sign - a salvation code. (Мизар)

What also promotes 'Macedonian pride' as many call the band Mizar, is this biblical intelligence which is not understood by fools.

Whatever I think - it is so unacceptable.
 Whatever I say - seems not understandable.
 Its midnight in Europe! (Мизар)

What is waited for in this miserable world is the birth of the Antichrist and Armagedon. The song Blood Red Sun (God damned Son) is about the unbelievers beautifully dressed up from whom appear beasts with a cynical smiles from their passive hearts and swallow the blood of the righteous. Narrative recommends that from God damn son we just run away! Of course, by God's revenge faithfals are always kept. That beautiful castle was built with the bones of martyrs and is waiting for the anger of God. Believers eagerly wait for this invisible realm and God's revenge!

Your castle is wealth of martyrs bones with nobleness of graveyard stone!
Here comes the day, the payback time for
Your Invisible Empire.
O, Unholy Sire! (Мизар)

Song Armagedon is built on the birth of the Antichrist and talks about godless child on a bed of silk, the new 'son of justice'. This moment marks the cry of the underworld and destruction in last times in which the band calls on the fierce love.

Смрт од вода, страв од потоп
Изградете кораб, изградете мост
И бидете спремни на жестока љубов
Како на Оној, распнатиот на крст! (Мизар)

Messages that music gives can be used as a useful knowledge when studying the Bible. Non judging other people, God's revenge, demolition of idols and forgiveness are the key virtues of the New Testament man.

I would never judge what you do,
I will do the same in your shoes. (The Morphine)

The question on which music can not give an answer is the question of the afterlife. We are aware that musicians who are not ascetics, tragically end their lives, have problems with addictions, and even they themselves need help.

(...)Set me free, just kill death's immortality (Lets Grow)
Where is the ritual?
And tell me where, where is the taste?
Where is the sacrifice?
And tell me where, where is the faith?
Where is the cave where the wise woman went? (The Morphine)

Music and myth promote retreating from the whole world and climbing up the ladder which leads toward the sky. In songs the principle of the mirror is promoted which acts in the souls of pure people, just as in the patristic texts.

I'm like a mirror, I'm nothing 'til you look at me
Climb up here in the sky with me,
Leave your world and come to me,
I'm closer to you than I seem! (The Morphine)

When we discuss about homosexuality, musicians have negative attitude, which is again in line with religion. Vasko Atanasoski from bands FPO / TK-SK declares this phenomenon as backward, not modern. This attitude is universal and both for punk and hip-hop.

За Скопје ми се плачат!
Скопски педерчиња се дрогират на техно кога идат! Сељаци од
провинција сака како би га бијат!(TK SK)

When a gay parade is to happen, no one cares if salaries are late
I do not understand passions about something that does not interest
me. People I can not march with you because I am not a gay, but I
have no urge you to beat you, because I have another job and I am
not a violent man! (Marcello)

Given that music has always been ahead of its time in the acceptance of homosexuality, it is now more advanced than science in neglecting the same phenomenon. The latest songs actually show a negative attitude about homosexuals, peasants, guns, hairstyles and violence.

Analysis of narratives

In music there is a fight for values that are ever-lasting. We can freely say that music is a fetus stage of religiosity, in fact musicians and fans are secular believers. Limit of music is that it speaks of a lost paradise and that it searches for it, but nevertheless it is powerless to bring a man to the heavenly state.

This memory of Eden haunts us all! (Sting)

Music directly leads people to church, but only through the Sacred Secrets a person can be in communion with the God. The Bible and music are inextricably linked and studying narratives of musicians we determine endurance

of myth, although musicians accept or reject this issue. Especially by analyzing the lyrics of two bands Fall of the Byzantine Empire and Mizar we take conclusion that songs can be taken as a theological reading, primarily songs such as Armagedon, Amfilohij and God Damn Son. Music can be interpreted as a search for meaning and spirituality, and it can support the divine feelings until a person enters into the church community. According to the religious motives we can see that music accepts the dominant culture, although it often assumes that it is in conflict with it. What theology can accept from music is the reading of lyrics as a personal testimony of a believer and his / her rejection of negative: sin, alienation, ungodliness and damnation. If we critically observe three tzars we can notice that both Herod and Elvis Presley are fake tzars (Žikić 2011). Herod was a tyrant and a murderer, while Elvis Presley was a suicide which is even worse sin. Herod was able to repent for his sins while Elvis after the act of suicide had no time for repentance. Musicians in the end realize that the only true God is actually the Father of Jesus. The same problems that bother heads of young teenagers are in the Bible: Adam's fall, Saul's jealousy, Herod's tyranny, starvation of innocent victims, and the chamber of satanic and the Kingdom of Heaven. Mitigating circumstance for girls is that they are respected as mothers, girlfriends, sisters which connect them with the Virgin Mary. In Picture 4 we see a revolt against vandalism and injury of an innocent victim. The songs are mostly about girls (victims of misogyny) and bands sing that they will lead the battle even if the innocence in people is dead!

Even the sky is red, even the innocent is dead! (Let's Grow)
Matricide is suicide! (Unison)

Spiritual father of Anastasia father Jovan Ćulibrk explains that the best spirits are actually these poets. The similarity of music and theology is a negative relationship about both homosexuality and violence. We see that musicians are indifferent to none of suggested sins, which is identical with memo for a confession in which it is stated that a person repents for a sin of Sodom, as well as for insults and violence towards animals and humans. Many musicians are also great fighters against sects revealing their false teachings, which is a great help to the church. Music and myth are indeed close and similar. We listen music and read the Bible as a spiritual activity. When musicians are not in church music takes an emotional and intellectual function, and when they enter the church community then it is again a part of a ritual through church choirs which participate in the Divine Liturgy. Both musicians and believers are actually those ones who want

to escape from sin. In both cases words are used to establish a contact with God's narrative. What we notice is that the musicians who used to collect LPs, CDs and cassettes with the same intensity are searching for God. If a person used to listen hard underground music compared to easily accessible one, his / her relationship towards the God is deeper and he/she is a more active member of the church. A musician is addicted to the myth, and on the contrary a believer is independent from an emotional component of music, projecting his/her emotions towards the Liturgy. What is positive about the religious lyrics is that there is no misunderstanding, everyone knows who is Juda, and they understand what message the band wants to give. The concept of ambiguity consists of incomprehension (Leach 2002 Žikić 2011). Edmund Leach explains that an ordinary person dresses in black only when he/she is in mourning over the death of his nearest and dearest, while musicians and monks are dressed in black because it is considered to be beautiful. An ordinary person can express his/her condolences to musicians when he/she sees them dressed in black; and that musicians do not even think that somebody died to a person who is dressed in black because of mourning (Leach 2002). Bojan Žikić explains the concept of ambiguity by dialogue between Jesus and Herod, the king of the heaven and the king of the earth (Žikić 2011). The message can be transferred successfully and unsuccessfully. Jesus gave the words and explanations for the apostles, however Herod and many others did not understand him. Similarly, the musicians transmitted the message to their fans, but the football fans misunderstand this message. Regression, degeneration and drowsiness are the terms which are feared of and musicians and the believers. The music created by musicians from Belgrade and Skopje is treated as local, anti-global phenomenon. In Orthodox communities global music is adjusted to local, and instead of ideology of debauchery reigned Orthodox spirit through music and placed itself on the market. For bands who played in the eighties, but also for younger bands, who play today, it is considered to be the best bands in the Balkans. Furthermore, in magazines such as the Jukebox we see what the reaction was caused by a bend Mizar in 2004 with their album *Terrible Beauty is Born*. There is already looming notion of primitive cunning mentality that is sabotaged by culture. Young people accept savage music, release it from spiritual slavery and so dressed up in its Holy Spirit launch it and demonstrate to Europe, Asia and America. Such music is known as the secular asceticism and fight against the consumption of drugs, alcohol, cigarettes, coffee, tattooing, sects, abortion, hatred towards animals, promiscuity. From this this we state that secular asceticism is great support to Orthodox asceticism. The bands have names which asso-

ciate torture: Wasted, Eaten Alive, Fall of Byzantine Empire, Lasting Values and Positive Life. Secular asceticism gives audience hope for new life without death.

I hope new life will do the right! (Lets Grow)

Singers pleade audience not to consume cigarettes from which they have a headache, not to drink coffee which is the wildest beverage ever made, not to consume drugs and marijuana that are not 'just plants', and all of these are associated with the primitive mentality that can not be compared with tradition of Macedonia and Serbia. The audience is satisfied with the fact that comfort and promotion of a healthy lifestyle can find somewhere else. Music provides critique of institutions, not because of the breakdown of mentioned ones, but to improve science, friendly relationship and struggle against backward professors.

We don't need no education!
No dark sarcasm in the classroom,
Hey teacher leave the kids alone! (Pink Floyd)

Secular asceticism has a successful communication among young people because musicians themselves are of similar age as `fans` and brotherhood support in fights against madness and destruction of one's own life may affect. Teenagers as long as they are critical to the elderly, from their peers they acceppt all the advice. In this way, music has taken over the role of education and a higher morality than the one in schools, unfortunately. Discourse is generally promoted by moral people who are later taken for godparents to their own children (see Picture 2). Musician is a mystic for children who do not go to church, and then later he can be a godfather or a professor. It is interesting that in fieldwork we can notice that children musicians are in fact in most cases children of Orthodox believers. Great rebellions against society actually grew up with their parents Christians. We can see that in a house full of religious literature and icons, there's always a children's room where there are CDs, posters of musicians, drums sticks, and occasional icons and rosary or even a church calendar. And believers and their children fans actually promote the discourse of morality, only people who would like this discourse to disappear are their immoral neighbours, immoral professors and their ill-mannered children. Both discourse (and music and religion) are related to morality and promote the idea of not touching the bottom and that they do not want to hate other people. And the Bible and music contribute to the further development of narrative culture precisely religion. Both discourse insist that the clothes should be adjusted to the body, that it is loose, not tight, but

that is socially constructed by gender norms, and often are criticized those who do not entirely fulfill their gender right (Lunceford 2010: 63). Reverse gender roles are criticized: the male woman and female man. And music and religion sabotage this claim, seeking just the opposite: a male man who does not need a woman to serve him and feminine woman who does not have to be always alone and isolated, and that everything in the house works alone instead of a men. This critic gives both musicians and priests. Musicians criticize the one who needs a slave, and priests say that in the church a man can wash a cup of coffee only if he also does this in his home. Cultural context where the story takes place is mostly a home and we see that children and parents have the same wishes. Both are fans of charisma. Characteristics of the main figures that are followed are largely divine mind, mysticism and blessedness. Relation between main and other characters is such that the charismatic leader loves children and their parents and he wants to save them and unite, not to break up and destroy them. The greatest attention is paid to the religious experiences that are manifested in the present through the moral behavior and the destruction of idols (see Picture 6). Beginning of the story is always baptising, plot takes place through those who sabotage culture (and music and religion), family progresses through church, school, music and in the end they are all together in the church and together listen to religious music.

Conclusion

According to our view, music can evoke religious experience, but only to a certain extent. Music can protect people, but the real religious transformation is experienced through the Holy Secrets. Music is on a good track to bring fans to the church and charisma of Jesus Christ, but on the other hand can be a tool which disrupts lives. If we look critically on veg(etari)an, we notice that vegan women say they do not eat eggs, which are considered as chicken abortion, while they abort their own children, so that we get the 'auto goal' in the name of humanity. Vasko Atanasoski criticizes all these fake people and ask the audience between the songs on his concerts

How can you kill something that you created yourself? (Bumbiks)

There should be separated secular asceticism from aspirations to death. In the end, we can conclude that music affects fan`s religious experiences and initiate them directly to the church. Music should still be seen as an integral part of the ritual, and emotions attach to God and the Liturgy (Ristivojević 2012b:

475). The state which songs actually produce consciously or not, is movement from music culture towards the Bible. To avoid profound dialogues, we can take a look at any Serbian village and see that there are only two cultural environments. The first one is church and school, and the other is a pub. In first people are tidy, behaved, religious, and in the other they are careless, violent, drunken and debauched. You can clearly see the conflict between Christian-European and primitive mentality. From the above we can notice that all that is to be done is to avoid primitive atheists.

Kade si
Od kade izviraš
Vo temnina
Kako čekor
Tvojot glas
E kako kamen
Pogledni me
Niz potni stakla
Mnogu silno
Kako magla
Ti gledaš vo magla
So oči na damar
Tvojta beda e edna
Te čeka tvojt bog
Te čeka tvojt bog
Te nema! (Mizar)

Picture 1 Dialogue

Picture 2 Musician as a Godfather

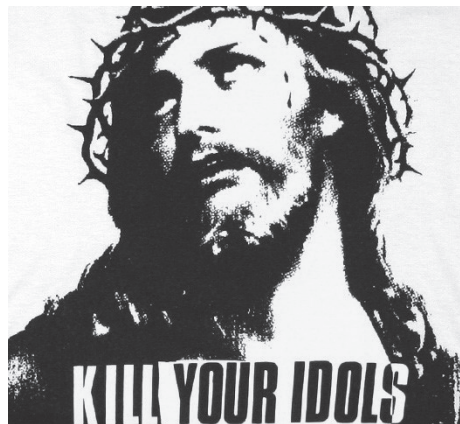
Picture 3 Don't Drop Pearls in front of Pigs

Picture 4 Victim of Misogyny

Picture 5 Reach out and touch faith

Picture 6 Kill Your Idols

Literature

- Bogunović, Slobodan. 2012. Id-entitet Beograda. Limes plus 1-2 11-23
 Bruhl, Lucien Levy. 1998. Primitivni mentalitet. Beograd: Plato
 Vasiljević, Maja. 2012. Koncept 'degeneracije muzike'. Od pesimizma fin-de-sieclea do vladavine nacionalsocijalizma. Filozofija i Društvo XXIII (3) 237-252

- Weitzer, Ronald. Kubrin, Charis. 2009. Misogyny in Rap Music a Content Analysis of Prevalence and Meanings Men and Masculinities vol 12 no 1. 3-29
- Жикић, Бојан. 2007. Когнитивне приче за дечаке: урбани фолклор и урбана топографија. Етноантрополошки проблеми. год 2. Св. 1. 73-108
- Жикић, Бојан. 2008. Како сложити бабе, жабе и електричне гитаре: увод у когнитивну антропологију. *Antropologija* 6 117-139
- Жикић, Бојан. 2010. Антрополошко проучавање популарне културе. Етноантрополошки проблеми 5 св.2 17-39
- Жикић, Бојан. 2011. Царство је дошло, али ко је цар? Есеј о концепту двосмислености према Е. Личу. *Antropologija* св. 1. 9-19
- Жикић, Бојан. 2012а. Популарна култура: надкултурна комуникација. Етноантрополошки проблеми год 7 св 2 315-341
- Жикић, Бојан. 2012б. Поп песма: епистоларна форма популарне културе. Етноантрополошки проблеми год 7 св 2 487- 508
- Žikić, Bojan. 2012c. Pобољшање тела и телесна задовољства у научној фантастици. *Antropologija* 12 sv 2 81-104
- Злагоусти, Јован. 2004. Беседе о покајању. Београд: задужбина манастира Хиландара
- Јовановић, Арсеније. 2013. Бог и рокенрол доступно на: <http://www.youtube.com/watch?v=7K7GMQQtmc>
- Levi-Stros, Klod. 2009. Mit i značenje. Beograd: Službeni glasnik
- Lič, Edmund. 2002. Kultura i komunikacija. Beograd: Biblioteka XX vek
- Lunceford, Breth. 2010. Clothes make the person? Performihg gender through fashion. *Communication teacher*. 63-68
- Pavlović, Nikoleta. Džinović, Vladimir. Milošević, Nikoleta. 2006. Teorijske pretpostavke diskurzivnih i narativnih pristupa u psihologiji. *Psihologija* vol. 39 (4) 365-381
- Преображеновић, Нагрен. 1998. Сазревање душе. Света гора Атонска: манастир Хиландар
- Sremac, Srđan. Beuk, Sergej. 2010. Šta ima zajedničko Holivud sa Jerusalimom? Film, teologija i religijsko iskustvo. U *Religijska imaginacija i savremeni mediji*. Ur. Kuburić, Zorica. Sremac, Srđan. Beuk, Sergej. 197-207 Novi Sad: Centar za empirijska istraživanja religije.
- Rištivojević, Marija. 2009. Uloga muzike u konstrukciji etničkog identiteta. *Етноантрополошке свеске* 13 (2) 117-130
- Rištivojević, Marija. 2011. Korelacija muzike i mešta na primeru beogradskog novog talasa u rokenrol muzici. *Етноантрополошки проблеми* год 6 св 4 931-947
- Rištivojević, Marija. 2012а. Rokenrol kao lokalni muzički fenomen. *Етноантрополошки проблеми* г. 7 св. 1. 213-233
- Rištivojević, Marija. 2012б. Proučavanje muzike u antropologiji. *Етноантрополошки проблеми* г. 7. Св. 2 471- 486
- Ђулибрк, Јован. 2012. Религијски мотиви у југословенском рокенролу . Доступно на: <http://www.youtube.com/watch?v=it0EQaKV7Us>
- Šelić, Marko. Marchelo o paradi ponosa доступно на: <http://www.youtube.com/watch?v=cN4EZTkI3jI>

Ања Абрамовић

Нови балканолошки институт, Београд

maanjaabramovic@gmail.com

БИБЛИЈА И МУЗИКА: комуникација, дијалог и теолошко искуство

Резиме

Полазећи од Леви Сиросовој тумачења односа музике и мисије, аутор поставља питања попут: где је место музици на пољу теологије и које су границе музике до добијања теолошког искуства? Аутор заузима став да су Библија и музика нераскидиво повезане и да се кроз музичке нарастиве практично утврђује постојаност мисијског начина размишљања.

Кључне речи: Библија, музика, комуникација, последице, теолошко искуство

ПРИКАЗИ И ОСВРТИ

ВЕСЕЛА ТЕОЛОГИЈА

(Приказ књиге „Филозофија теологије и универзалне вредности“

проф. др Зорице Кубурић)

„Каква се филозофија бира, зависи, према томе, од тога какав је ко човек; јер филозофски систем није комад покућства који би се могао одложити или прихватити како нам је воља, него је он одуховљен душом оног човека који га има“

Ј.Г.Фихте

Парафразирајући цитат који смо поставили као мото овог рада, могли бисмо рећи да и свака књига носи у себи душу свог аутора. Зато не чуди да је и ова која је пред нама писана с намером да се, без мистификовања, основни појмови теологије учине *clare et distincte*. Дугогодишње бављење научним, али и педагошким радом свакако је заслужно за ту потребу ауторке да се и најтежа теоретска питања учине разумљивим и то не само извежбаном стручном уму, већ и сваком другом радозналом читаоцу, коме се ова књига свакако може препоручити. Образована у рационалистичком духу, ауторка поштује сва картезијанска правила методе, тако да нема превише респекта према ономе што би догматски расположен читалац узимао здраво за готово, већ смело анализује, још смелије синте-

тише, чувајући се ипак пребрзог закључивања и остављајући читаоцу осећање да су и ставови ове књиге ипак само мање или више вероватни, подстичући га да размишља, тумачи и сам изводи закључке.

Са том жељом да се не намећу властити ставови, ауторка потпуно отворено одређује своје полазно ставовиште као „теологију радости“, која „у духу протестантске теологије и враћању коренима вере“, покушава не само да покрене „интелектуални потенцијал академске јавности“ (што би ипак овај подухват оставило у домену онога што су стари називали *Вјос θεωρητικό* али свакако овој књизи не би умањило вредност) већ и да „прошири и обогати људско постојање“ (а онда ова књига добија и те како значај и за *Вјос πρακτικό*, јер у свету и времену у коме смисао све више ишчезава, нуди наду да се

изгубљени животни мир ипак може вратити).

Полазећи са становишта „теистичког погледа на свет“ и јасно увиђајући да свака теологија има своју практичну страну, ауторка покушава да пронађе универзалне вредности (у питању је стални процес, али никада у потпуности достигнуто стање, јер универзалне вредности постоје, али нису прихваћене од свих; и не само то већ треба имати на уму да и изложени резултати емпиријских истраживања у другом делу књиге, јесу одговори на универзална питања, са свешћу о томе да се ти одговори разликују у традиционалном, модерном и постмодерном добу) које повезују монотеистичке религије и које би онда биле основ за теологију „одговорности“ и „интегритета“. На тај начин, као философ, она свакако проналази своје место у деистичкој линији која од Бодена, преко Декарта и Волтера, досеже и до нашег времена. Као покушај да се реше сасвим конкретни практични, односно политички проблеми – (верски ратови у Европи) тако што би се из свих вера и конфесија издвојили они заједнички принципи који би били толико очигледни да их не би било потребно доказивати (егзистенција Бога и бесмртност душе), а да се онда из тих саморазумљивих основних принципа, математичко-дедуктивном мето-

дом, изведу све остале „истине“ вере (што је, по мишљењу тадашњих деиста требало да доведе до нестанка верског фанатизма и верских сукоба и успостављања верске толеранције као једног од стубова модерних западних друштава) деизам је могао да реши и сукоб унутар индивидуа, онај између верника и научника. Како истовремено прихватити и „Истине“ објављених религија и „истине“ нововековне науке, када се оне нађу у раскораку? Ауторка заступа становиште да су знање и веровање „два паралелна система која се међусобно допуњују“ и да однос религије и науке не мора да буде испуњен напетостима и насиљем, већ плодан однос који „помера границе вере и знања“. Тако је деизам, поред поменуте политичке имао и унутрашње-умирујућу димензију, али и своју космолошку страну. Наиме, прихватајући егзистенцију Бога, том савршеном и добром бићу се приписивала улога створитеља и првог покретача космоса (*natura naturans*), који се онда повлачи из света који је створио, препуштајући га законима, који су пре свега космички односно механички. Да се у том механицистичком схватању не би умањило значај теолога, а улога легитимног тумача космичких дешавања доделила искључиво научнику, могли су се космички закони тумачити и као божански, али они су пре свега – природни за-

кони. С обзиром да је природа овде схваћена не само као мноштво живих и неживих ствари које нас окружују (*natura naturata*), већ и као људска природа (*суштина*) – а то је разум (*ratio*), јер се човек разумевао готово искључиво као *animal rationale* – то не чуди што се деизам схватао као природна (разумна) религија, усмерена против фанатизма, сујеверја и свега што је ирационално. Међутим, за деисте Бог је трансцендентан, дакле изван света, што је лако могло да створи од Бога само „једну хипотезу“, како примећује Хегел тумачећи Кантову идеју Бога у уму као „постулат практичног ума“. Као илустрацију Хегел наводи одговор француског математичара и астронома, Лапласа, Наполеону, када му је овај приговарао зашто у његовој чувеној космогонији (Кант-Лапласовој хипотези) нема Бога: „Je n'ai pas eu besoin de cette hypothese“. Деизам је врло лако могао да склизне у атеизам.

Међутим, ова књига, иако блиска деизму, писана је са становишта тако неугодног надменом атеизму који се представља као некакав саморазумљиви „научни поглед на свет“. Наиме, ауторка јасно истиче своје гледиште скромног и толерантног, али ипак упорног теизма, при чему се толерантност схвата, не као немоћ (ништа ми друго није преостало) већ као зрелост и вештина, од-

носно „моћ контроле, самоконтроле“ и „разумевања другог“, али и „способност да се поднесе туђа, али и властита слобода, као и непредвидивост живота“. С тим у вези, она разматра и уобичајене предрасуде од које полазе критичари религије – да је религија заснована на догми и, што је још битније, да са становишта верника није препоручљиво „доводити у питања верска учења“. Напротив, преиспитивање, које одликује „фазу сумње“, води „зрелости у вери“ као вишем нивоу религиозности. Тај ступањ одликује слободну личност која је разрешила сумње и постигла душевни мир, који одликује усклађеност мишљења, осећања и понашања.

То је, назовимо га, фини, интелектуални теизам, који „највише одговара метафизици јудаизма, хришћанства и ислама“) и који представља „помирење“ с Богом који је не само трансцендентан, већ и иманентан и „који има активну улогу у тражењу оних који Њега траже“. Увек треба имати на уму васпитну, педагошку и моралну функцију коју ауторка приписује религији („практична страна теологије“, израз који она користи) јер се иманентност Бога у нама огледа „посебно у оптималном развоју моралне аутономије личности“. И још нешто треба имати на уму када је у питању однос Бога, света и човека. На-

име, у питању је „одговорност према моралним вредностима и дужности-ма“, које верник, као зрела личност, свесно прихвата. Из тога онда про-изилазе многобројне „реформаторске теологије“, нпр. различите (еко) феминистичке, које доводе у питање основне категорије традиционалних патријархалних религија (које, како примећује ауторка, често одговарају „овоземаљским ауторитетима“ који свој ауторитет црпу из физичке силе, страха или наметнутог осећања кривице) и својим еманципаторским потенцијалом одговарају „родно сензитивним и еколошким друштвима“. С разлогом нас ауторка подсећа на став: „Што већа моћ, то већа немоћ“. С тим у вези, треба указати да се у књизи налазе и текстови који су пре-васходно рађени у функцији проце-са помирења и улози религије у из-градњи мира, на нашим просторима и баве се питањем „верских порука које могу инспирисати праксу поми-рења на нивоу понашања и друштве-ног ангажовања жена, верница раз-личитих монотеистичких религија“.

У том смислу су и нека питања која се разматрају: да ли је Библија догма или дијалог, затим да ли је ре-лигија била и да ли ће бити повод мира или сукоба, и наравно питање савремене интерпретације Библије и Курана. Ово последње свакако нам даје слободу да говоримо, чини се, о још једној претпоставци од које ау-

торка полази – да се налазимо у све-ту у коме је све текст, како би рекао Дерида, и да се због тога све може интерпретирати, па чак и свети спи-си, конкретно Библија и Куран. Ако је сваки текст копија без оригинала и ако смо увек само на трагу старог текста (палимпсеста), онда се ин-терпретација, тумачење појављује као нова игра читања, без парадигме и мета-нивоа, што са собом свака-ко носи могућност бесконачне раз-личитости у тумачењу текстова. То бескрајно умножавање начина чи-тања, односно играња језиком и зна-чењима на трагу старог текста омо-гућава увек нову и никад савршену и завршен интерпретацију. Ако је та-ко, онда та метода колажирања сва-како нуди могућност и за једну радо-сну и веселу теологију, баш онакву, како рекосмо на почетку, која одго-вара души ауторке ове књиге.

мр Драгослав В. Ђуровић

RELIGIJA U RALJAMA POLITIKE

Prikaz knjige: Ivan Cvitković, *Religija u raljama politike*, Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2019, str. 227.

Ove (2019) godine, u izdanju Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, iz štampe je izašla knjiga *Religija u raljama politike*, prof. dr Ivana Cvitkovića, redovnog profesora i akademika. Ovdje je riječ, zapravo, o vrlo analitičnom, opsežnom i nadasve erudiranom djelu o odnosima religije i politike, uobličeno teorijskim analizama i empirijskim ekspertizama.

U svojoj ljubopitljivosti, zainteresovao sam se, kako se religija našla u raljama politike, prema Cvitkovićevom spisu? Da li je politika, po ko zna koji put zlo/upotrijebila religiju, ili je, pak, religija poklekla pod ovozemaljskim interesima? Kako bih bio što više egzaktniji, naglasiću da društveno-polivijesne svjedodžbe detektuju miješanje religije u politiku i uplitanje politike u ono što je religija i religijsko. Otakako je car Konstantin počeo da predsjedava vasiljenskim saborom, sklopljen je brak između religije (hrišćanstva) i politike, taj brak traje i danas, a kao i svaki brak iz nužde, prepun je trzavica, nepočinstava, oportunitizma, nedozvoljenog flerta i sa jedne i sa druge strane. Razmišljajući na sledeći način: ako se religija ne bi bavila politikom, onda će se, mislim, politika baviti reli-

gijom, pa svoj mentalni sklop izlažem dilemi, ne očekujući brz i jednostavan rasplet – da li religija može bez politike, kao i da li politika može bez religije? Stiče se utisak da jedna bez druge ne mogu, dok jedna sa drugom ne umiju, izgleda da je jedina opcija da budu jedna pored druge, a Isus kaže da „moje carstvo nije od ovog svijeta“! Virtuozni akademskog poziva, koji se bave ovom problematikom, nijesu oklijevali u analizi ova dva pojma, a jedan od njih je, dakako, Ivan Cvitković, koji je brojne temate gdje se religija i politika prepliću, sistematizovao u knjizi za koju pišemo prikaz.

Dosledan svom ateističkom ubjeđenju, čiju sjenu naslućujemo u svim poglavljima knjige, Cvitković nepokolebljivo ostaje vjeran i neutralnom religijskom pristupu, oslobođen agitprop-skih ambicija, dopuštajući jedino metodološkom agnosticizmu da ovlada njegovim akademskim razmišljanjima, na temu koja ga je inspirisala. Ne treba da čudi zašto se autor bavio odnosima religije i politike, budući da je protagonist zbilje, neko ko je težinu ovog susreta doživljavao i preživljavao lično. Stoga, nakon rutiniranih analiza, autor kirološkim prilozima ne zaobila-

zi religijski pejzaž u Bosni i Hercegovini. Rukopis Ivana Cvitkovića ne bismo mogli opisati kao katehizmus, već opsežno djelo koje, kroz dvanaest poglavlja, apodiktično analizira korelaciju religijsko-političkog temata.

U protazi knjige, autor partimentno, objašnjava, zašto je svoju oštricu pera usmjerio na egzegezi odnosa religije i politike, nalazeći motiv u činjenici da i jedna i druga imaju i te kako veliki društveni uticaj i moć. Religijske odluke imaju moralni i simbolički značaj, ali zbog povezanosti religije i politike u novijim sukobima, moć crkve i religijskih zajednica ne treba potcjenjivati. Autor se eksplicitno usredsređuje na odnos religije i politike na balkanskoj vjetrometini, a razlog za analizu ove vrste nalazi u činjenici da je riječ o području gdje vlada multikonfesionalnost. Esperto religijske slike i prilike na ovim prostorima, nadahnjujući bosanskohercegovački akademik, koloritno je oživopisao doživljenost odnosa religije i politike, kao dva mača koja bdiju nad glavom stanovnika bosanskohercegovačke kasabe. Apodiktično se apostrofira činjenica, da religija ima višeznačnu ulogu u političkom životu u kojoj nedvosmisleno jača konzervativni pravac. Na taj način uramljena, religija može biti zlo/upotrijebljena u političkim interesima.

Dosledan svom istraživačkom naukovanju, autor, u prvom poglavlju, izgrađuje svojevrsni pojam o pojmu ko-

ji proučava. Akumuliranim teorijskim znanjem i višedecenijskim istraživačkim vještinama, autor analizira odnos politike i morala, primjećujući da onaj ko želi slobodu mišljenja, bježi od politike. Ko nije ni u jednoj stranci, nije ni na čijoj strani! U tom kontekstu, vispreno zapaža autor, etičke odgovornosti u politici nema. Važno je istaći zapažanje kako političke stranke često instrumentalizuju religiju, koristeći uticaj religije u predizbornim kampanjama, dok, s druge strane, i religijama odgovara takav, mislim, oportunistički način ophođenja, željno iščekujući ovozemaljske darove. Sve ide u prilog činjenici da su granice između religije i politike difuzne, što može voditi do povećanja napetosti i tenzija. Kako religija važi za nešto što njeguje konzervativne i tradicionalne vrijednosti, ona može biti pogodan pokretač i vjetar u leđa za buđenje biračkog tijela onih političkih stranaka koje propagiraju desničarski opus.

U skladu sa zadatim tematom, Cvitković dodatno izoštrava sliku u drugom poglavlju, minuciozno razrađujući odnos između religije i politike s jedne, kao i razliku između crkve i države s druge strane. Crkva i država imaju sličnosti jer i jedna i druga šire strah među ljudima, prva božijim kaznama, a druga zakonima. Ostajući vjeran sociološkom diskursu, autor nastavlja da inaugurira značaj i značenje integrativne funkcije religije u društvu, primjećuju-

ći da religija može da ima i dezintegrativnu ulogu – može da spaja, ali i da dijeli! Oštricu akademskog pera usmjerala i na području prava, gdje se naučnoj ekspertizi podvrgavaju pitanja o odnosu crkve i država s jedne, prava i religije, s druge strane. U tom kontekstu u fokusu analize izranja nekoliko pitanja: pojam teokratije, gdje se politički vođa izdaje za božijeg namjesnika, a religijski poglavar za političkog moćnika. Pravo prepoznaje model priznatih religija, gdje se izdvajaju određene religije koje uživaju jednaka prava i blagodeti države, dok se u supsidijaranom položaju nalaze sve druge religije. Razmatra se model odvojenosti države od religijskih zajednica. Analizirajući mogućnost jednog takvog idejnog poretka, autor zapaža, kako je taj model različit u različitim državama. U pojmovnoj preciznosti, autor ide i korak dublje, praveći razliku između sekularizma i sekularizacije, naglašavajući ideološku dimenziju sekularizma, nasuprot sekularizacije kao prirodnog procesa, bez ideoloških i političkih pritisaka. Ne izostaje ni kritički osvrt na ustavno-pravni sistem Bosne i Hercegovine, koja garantuje novčane nagrade za vjerske praznike, dok to isto ne čini za državne, dovodeći time u pitanje jednakopravnost svih građana.

Za jednog sociologa ili politikologa lako je dati odrednicu demokratije – vladavina naroda! Ako bismo demokratiju determinisali kao vladavi-

nu većine, šta je onda s pravima manjine, pita se Cvitković u trećem poglavlju knjige? Džon Koton kaže: „Ako bi demokratija bila vladavina naroda, kime bi oni vladali“? Vladavina u ime naroda uvijek može da sklizne u vladavinu nad narodom! Gledajući kroz idealno tipsku prizmu, demokratija podrazumijeva teren za razvoj religijskog pluralizma, gdje se umnožava sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti. Sloboda jeste zakonito čedo demokratije i njeno najveće dobro, besjedi Platon u Državi, pa upozorava da bi nezasićenost u onome što smatramo najvećim dobrom, moglo uništiti demokratiju. Sloboda nema svoju vrijednost, zapaža Cvitković, ako su prava pojedinaca ograničena. Različite religije imaju različiti pogled na demokratiju. Upečatljiv je autorov govor u analizi protestantizma i demokratije, apostrofirajući činjenicu kako je parlamentarna demokratija najdalje otišla u dominantno protestantskim zemljama.

Interesantan je osvrt na islam i demokratiju. Nije rijetka svojevrsna disputacija među teoretičarima o tome da li se islam može vezivati za demokratiju ili je riječ o religiji gdje je demokratija „strano tijelo“. Dok je demokratija *per definitionem* vladavina naroda, za islamski svijet Allah vlada a ne narod, percipirajući demokratiju kao idološkost, objašnjava Cvitković. Međutim, zaboravljaju se neke nedemokratske vrijednosti, poput diktature,

koje baštini i Evropa, kolijevka demokratije. U osvrtu na bosanskohercegovačku zbilju, autor opominje da je na snazi „plebiscitarna demokratija“ gdje građani izlaze samo na izbore, a da je na snazi politizacija, što znači odsustvo demokratije i prisustvo odlučivanja na najvećem stranačkom nivou. Govor o odnosu religije i demokratije, autor zaključuje onim po čemu je i prepoznatljiv stručnoj religiološkoj eliti, na ovim prostorima. Naime, autor opominje na dijalog kao jedini put povjerenja i pomirenja među religijama.

U uporednoj analizi religije i politike, autor se lapidarno zadržao i na izborima, pokazujući i dokazujući na još jednu sponu gdje religija i politika nalaze međusobni interes. Ne treba zamenariti ulogu religije u predizbornim agitacijama i u razvijenim zemljama Zapada. Napomenimo samo ulogu „moralne većine“ u izbornoj kampanji Ronalda Regana, ili u izbornoj tri Džordža Buša mlađeg, koji je, kao pobornik kreacionizma, nastojao da motiviše veliki broj građana iz redova religijskog konzervativizma, da upravo njemu povjere glas. Ni drugi politički sistemi se ne mogu amnestirati od prizivanja religije u svrhe stranačke propagande. Međutim, sve religije ili religijske zajednice, kako precizira Cvitković, podršku će dati onim strankama koje obezbjeđuju garanciju vjerskih pouka u obrazovnim institucijama, koje se protive istopolnim brako-

vima, abortusu, i sl. Dakle, reciprocitet po učinku, učini ti meni, pa ću učiniti i ja tebi!

Ne izmiče analizi ni odnos religije i siromaštva. Poznato je da su mnoge religije, prije nego što su postale moćne, nastale među nemoćnima u materijalnom smislu. Isus je svoje prve učenike nalazio među tesarima, ribarima, itd., rekavši „podaj sve pa pođi zamnom“. Gautama Sidarta je bio plemić koji se odrekao svega i krenuo stazama monaštva. Iako je hrišćanstvo religija siromašnih, autor znalački bilježi da jevanđelista Matej apostrofira siromaštvo duhom, jer je njihovo carstvo nebesko. Nijesu više u pitanju „gladni i žedni“ tvrdi autor, jevanđelista zaobilazi prokletstvo bogataša. Socijalna politika je zastupljena u skoro svim svetim spisima, nastavlja Cvitković, pa podsjeća da je Stari zavjet propisao davanje desetka od ukupnog imetka, a Kuran spominje zekat, odvajanje za siromašne od svog bogatstva. Na kraju, treba spomenuti, da religija svoje pristalice nalazi u poniženim i uvrijeđenim, što je neka država siromašnija, veći je postotak vjerničke populacije u njoj.

Pomalo je paradoksalno religiju povezati sa nasiljem. Otkuda nasilje u religiji, ako je katehizis gotovo svih religija miroljubiv? Istina, smatra Cvitković, da se u starozavjetnim spisima često pominje nasilje, dok se u Kuranu, svetoj knjizi islamske zajednice, riječ džihad upotrebljava četrdeset je-

dan put od čega se deset puta odnosi na ratovanje. Osvrćući se na bosansko-hercegovačku zbilju devedesetih godina minulog vijeka, autor bilježi riječi vrijedne pomena da „u svakom ratu prvo gine istina“. Teško je zamisliti rat u ime religije, kakav bi to bio Bog, ako bi podržao rat, mržnju i nesreću nedužnih ljudi? Otuda, Ivan Cvitković kaže „svaki rat u ime religije (bilo koje) je rat protiv religije“. Ne prepušta se talasima zaborava ni činjenica da postoji neki oblik nasilja u samim religijama, misleći na glorifikaciju žrtve, kao svojevrzni oblik nasilja. Takođe, svojevrstnoj analizi je podvrgnut i terorizam, koji se u savremenoj sociološkoj periodici, negdje od dolaska Homeinija na vlast, vezuje za muslimane. Ostajući dosledan preciznosti i objektivnosti, autor se priklanja tezi da „i ako jesu svi teroristi muslimani, nisu svi muslimani teroristi“, tvrdeći da se religija zloupotrebljava za neke političke ciljeve i interese. Završavajući tekst o nasilju u ime religije, primjetan je vrlo objektivnan stav koji prepoznajemo u činjenici da smo svi skloni da apostrofiramo nasilje nad nama, dok nasilje koje smo mi počinili, predajemo vihoru zaborava.

Već u nazivu narednog poglavlja „Politika ismijavanja religije“, naslućujemo u kojem pravcu će Cvitković praviti komparaciju religija-politika. Svoj istraživački elan je usmjerio na razgraničavanje pojmova smijeh i ismijavanje. Smijeh i religija pripadaju

samo čovjeku, primjećuje autor. Ismijavati druge i drugačije religije od svoje je moralno upitno, a može dovesti do podizanja tenzija i voditi ka zaoštavanju sukoba. Ovdje je riječ o vrijeđanju najranjivijih osjećanja među pripadnicima jedne religije. No, to ne znači da iz domena šale i humora treba da budu amnestirane institucije religijskih zajednica, sveštenici, imami, itd.

Vođen predašnjim rukopisom, autor se osvrće i na pojam blasfemije ili bogohuljenja, prihvatajući obeščašćenje nečega što jedna zajednica smatra svetim, kao odrednicu blasfemičnosti. U završnoj perikopi, autor vispreno zaključuje kako je on lično za potpunu slobodu, ali da je granica moje slobode, vjerska sloboda drugog!

U rukopisu se razmatra odnos pojedinih ideologija i njihovih religijskih osobina. Odnosno, kako su te ideologije postale svojevrstne političke religije. Pokušava se staviti znak jednakosti između komunizma i nacizma, čime, mislim, autor pravi jednu kritičku grimasu prema postmoderni. Naime, posmodernisti tvrde da su sva iskustva podjednako vrijedna, ne postoji nešto što je dobro ili loše, postoji samo različito. U takvom razumijevanju, između nacizma i socijalizma možemo stavljati znak jednakosti. Kod Cvitkovića se tačno prepoznaju vrijednosti koje apostrofiraju te ideologije. On ne odbacuje odgovornost i jedne i druge ideologije, samo upozorava na neprecizan, neo-

bjektivan i pristrasan odnos, glorifikacije jedne na uštrb druge. Cvitković se ne distancira od odgovornosti svih ideologija, već ih samo posmatra sa jednog univerzalnog stajališta, što mu omogućava da uvede kriterijume za razlikovanje i sličnosti. Sličnosti između ideologija se analiziraju na simboličkoj ravni, potom na nekim nepočinstvima baziranim na nacionalnoj, rasnoj, religijskoj i ideološkoj razini. Locirajući istorijski period nastanka ovih ideologija u prvu polovinu dvadesetog vijeka, posmatra se kao samo još jedna sličnost među nima. Vođen Žižekovim ubjeđenjem, naglašava se mišljenje da treba praviti razliku između staljinizma i nacizma. Ne poriču se neke sličnosti između marksizma i nacizma, ali „njihove biološke i psihološke teorije bile su posve oprečne“. Ko nije spreman da razgovara o pošastima koje su iznjedrile neke ideologije, poput ustaštva, četnika, itd., ne treba da vodi razgovor o socijalizmu, ubijeden je autor.

U ovoj alineji apostrofira se činjenica da je istinski raskid između crkve i države napravio socijalizam, odnosno, države gdje je ta ideologija bila dominantna. U sveobuhvatnoj analizi, autor podvodi kritici pojedine vjerske zajednice, koje su nekritičkim tonom pristupile zločinima – nijedna vjerska zajednica nije osudila zločine počinjene u sopstvenim redovima. Važno je i meni interesantno zapažanje autora da, u ovom poglavlju, nije izostavljena ni

empirijska analiza, na osnovu koje kritički promatra bilans promjena u pojedinim bivšim jugoslovenskim republikama.

Nakon što nam je predstavio panoramski pogled o odnosu komunizma i religije, nazivajući ih „političkim religijama“, autor precizira pojam ateizam. Teško je dati preciznu odrednicu ateizma. Ako pođemo od stava da je ateista onaj ko ne vjeruje u Boga, to još ne znači da i on nije vjernik, budući da on samo vjeruje da Boga nema. Često se pitam, da li je za ateizam potrebno malo više vjere, nego za religiju, da li je ateizam uopšte moguć? Džulijan Barns kaže: „Ne vjerujem u Boga, ali mi nedostaje“! Posmatrano hronološki, ateističke ideje nijesu novijeg datuma. Naime, mnogi starogrčki filozofi, poput Anaksagore, Kritija, Demokrita, itd., su bili protjerivani zbog nevjere u bogove, a Sokrat je bio optužen za bezbožnost. Sva djeca su ateisti, jer nemaju predstavu o Bogu, domišljato objašnjava Cvitković. Neki vjerski spisi osuđuju ateizam, no, primjećuje Cvitković, ako se Novi zavjet protivi osuđivanju različitih mišljenja, zašto apostol Pavle u jednoj od poslanice govori o „udaljavanju od nevjernika“? Dosledan svom akademskom principu, autor analizira brojne tipove ateizma, zaključujući poglavlje promatranjem statusom ateiste u društvu. U tom kontekstu, konstatuje se da je biti ateista poželjno ako to zadržavaš za sebe, navo-

deći epistemološke podatke gdje ateista dijeli mjesto sa najomraženijim i najnepoželjnijim društvenim kategorijama.

U religiološkoj naučnoj periodici, poznato je da migracije uveliko mijenjaju religijsku demografsku sliku u nekom društvu. Čovjek „jedne dimenzije“ je prošlost, kao što je i društvo sa jednom kulturom, religijom, nacijom, i sl. smješteno u prašnjave podrumne istorije i zakrčljale umove pojedinaca. Evropa je kontinent različitosti, riznica međusobno različitih i suprotnih tradicija. Postmoderna sa sobom nosi različitost, a to može da vodi ka podjelama. Stvorena je jedna „nova nepreglednost“, kako kaže Habermas. Razložno tome, u posljednjem poglavlju, autor iznosi činjenicu kako dolazi do miješanja različitih religija i kultura, pa se otvaraju pitanja o ne/povjerenju među religijama, s pravom se nameće pitanje „predstavljaju li migranti prijatnu ili nadu“? To su, mislim, važna pitanja sa kojima sociologija religije treba da se pozabavi. U traženju odgovora, autor apostrofiraju toleranciju. Međutim, tolerancija, po sebi, znači život jednih pored drugih, a ne jedni sa drugima. Multikulturalnost kao rešenje je opet upitno, budući da je multikulturalnost „geto, koji podrazumijeva više zatvorenost, nego poštovanje i suradnju“ smatra Cvitković. U potrazi za rešenjem, predlaže se otvorenost prema različitostima, pružiti ruku svima onima

koji bi oplemenili Evropu svojim drugačijim iskustvima. Valjano je držati prozore otvorenim za sve vjetrove, piše Hajzinha. U multireligijskim društvima, kao jedno od rešenja predlaže se sekularnost, a to znači da se od migranata ne traži odustajanje od svoje religijske tradicije, već potiskivanje te i takve religijske tradicije iz javnog života.

Vrijeme je da prikaz privodim kraju, pa konstatujem da je ovo još jedna knjiga gdje svoja promišljanja i zamišljanja, Cvitković ostavlja naučnoj i laičkoj publici na kritički osvrt. U ovom rukopisu se prepoznaje preporuka i mogući pogled ka dubokim slojevima na kojima se gradi naša stvarnost. Dragan Velikić tačno govori: „Iz knjige se ne može izaći, kada se jednom u nju uđe“, a knjiga Ivana Cvitkovića je takva. Potpuno sam ubijeđen da ćemo još mnogo čuti i pročitati iz Cvitkovićeve radionice mudrosti, koje čitaoca nikako ne mogu ostaviti ravnodušnim, a knjiga koja je pred Vama, dragi čitaocu, sigurno je jedna od njih. Intelektualno je siromašniji onaj koji je ne pročitao, a bogat je onaj koji korisne zapise iz knjige uvijek ima na umu.

Vladimir Bakrač
Filozofski fakultet
Univerzitet Crne Gore

ПОХВАЛА ТОЛЕРАНЦИЈИ

(Осврт на књигу „Филозофија и проблем верске толеранције“,

Данијеле Грујић)

*„Не слажем се ни са једном речи коју си изговорио,
али ћу до смрти бранићи твоје право да их изговориш“*

Франсоа Мари Аруе Волтер

Књига „Филозофија и проблем верске толеранције“, је заправо докторска дисертација написана, како сама ауторка др Данијела Грујић каже, као философски одговор на актуелне политичке догађаје широм наше планете (заправо сукобе у којима најчешће учествују људи различитих религија и конфесија) и треба је схватити не као плод „минуциозних филозофских истраживања“, већ као „скромну и стрпљиву потрагу за бољим светом“. С обзиром да даје исцрпан преглед развоја појма толеранције, како у практичној тако и у теоретској сфери, наводећи сва најрелевантнија разматрања овог феномена од стране најпознатијих имена историје филозофије, ова књига јесте изузетно корисно штиво.

Наравно, када говоримо о овој теми, треба имати на уму оно на шта и ауторка упозорава – да је толеранција (у оном смислу у коме ту реч данас користимо, као трпеливост, попустљивост према другоме који је различит од нас, према другачијим

схватањима, мада се с њима не слажемо, а нарочито у питањима вере) – феномен који се јавља прилично касно, заправо тек почетком Новог века и везан је за развој модерне политичке филозофије, односно за схватање по коме се сви људи рађају слободни и једнаки. У ствари, толеранција представља признавање и другом (различитом) да је једнак с нама и да има има исту слободу да бира, као и ми. Толеранција представља још нешто. Она је признавање да ништа није савршено, дакле да ни ми нисмо савршени, па да онда ни од других немамо право то да тражимо. У сличном значењу се та реч користи и у финансијама, да би означила онај законом дозвољени мањак или вишак у тежини златног и сребрног новца.

Због тога психотерапеут др Зоран Миливојевић и предлаже да се уместо речи толеранција, користи наша реч трпеливост, јер толерантни и јесмо онда када некога или нешто можемо да истрпимо или подносимо, па и ако тиме угрожавамо неке на-

ше вредности (што се најчешће манифестује тиме да нам се нешто не свиђа, да код нас изазива непријатност, узнемирава нас). С тим у вези треба напоменути да толерисање нечега не значи нужно прихватање или поштовање тог нечега. Напротив, ако некога натерамо, не да истрпи нешто (што је у основи толеранције) већ да прихвати нешто што му је неприхватљиво (просто речено да га терамо да му се свиђа оно што му се не свиђа) постајемо ли ми тада нетолерантни? Парадоксално, иако је толеранција постала готово основна вредност онога што се назива политичка коректност, борци против нетолеранције могу и сами постати веома нетолерантни управо према онима против чије се нетолеранције боре.

Књига која је пред нама свакако полази од чињенице да се у данашње време толеранција налази веома високо на лествици друштвених вредности. И не само то, она је и начин живљења, али све више и неопходан услов успешног друштвеног и политичког преживљавања. Али, управо због тога је не можемо прихватити здраво за готово. Исправан интелектуални став би захтевао да се темељно размотри сâм феномен толеранције, што ова књига и чини.

Усредсређујући се на област философије права и политике, ауторка свакако полази од Џон Локове прет-

поставке да је уз политички компромис, верска толеранција темељ на коме треба да почива једно друштво. У том смислу, она нас подсећа на Вартоломејску ноћ, 24. августа 1572. када су започела масовна убиства Хугенота, која су се завршила смрћу неколико десетина хиљада људи у Франуској. Тај сукоб свакако се урезао у свест човека Западне Европе, па онда и не чуди што је Локово залагање за верску толеранцију, био заправо позив за трпељивост међу различитим хришћанским конфесијама, а пре свега међу Католицима и Протестантима. Тај Локов позив се, према мом схватању, заснивао на једном философском скептичком ставу да нико не може са сигурношћу знати да ли Бог постоји (или не постоји) и да ли је душа бесмртна (или није) па због тога нико нема право да своја веровања или неверовања намеће другима, да онемогућава другима да другачије верују или да чак прогања те који другачије верују.

Овакво схватање толеранције свакако је, према мом уверењу, у вези са настанком једног специфичног философско-телошког становишта карактеристичног за период просветитељства које је названо деизам, а које је пресудно утицало на сва каснија одређења односа вере и разума. Деизам је покушај да се разреше извесни конфликти како у јавној тако

и у приватној сфери. Настао је као „природна“ религија, али овде реч „природно“ треба схватити у значењу које су му давали тадашњи мислиоци. Наиме, природно у значењу суштине нечега (као кад за неко живахно дете кажемо – таква му је природа). Ако је у питању био човек, који се у Новом веку схвата претежно као *animal rationale*, онда је његова суштина, односно природа – *ratio* (разум) – па би природна религија заправо била разумна религија. Како уз разум иде и појам слобода (јер је разум способност слободног избора између више могућности) то је деизам подразумевао и слободно опредељење за извесне принципе вере (догме) које би биле прихватљиве за све конфесије Хришћанства, а могуће и за све монотеистичке религије.

Те истине од којих деизам полази, које се могу прихватити на веру и које представљају онај фонд „истина“ на коме ће се градити религија и око којих се не морамо спорити, јесу заправо две: прво, да Бог постоји и друго, да је душа бесмртна. То представља додуше и основ сваког теизма, али у деизму то добија нешто другачији облик. Наиме, све остале „истине“ вере требало би извести из ова два принципа, тако да нужно следе из њих, што значи да би требало користити дедуктивно-математичку (геометријску) методу, а за

шта је најбољи пример давала Декартова философија.

Можемо претпоставити да је деизам тако био покушај да се разреше верски сукоби у Европи тог доба, али и покушај унутрашњег помирења у једној личности научника (философа) и верника. Дакле, можеш веровати у Бога и бесмртност душе, а с друге стране бити астроном, физичар, једном речју научник-истраживач космоса. Треба напоменути да се деизам веома лепо спојио са механицистичким схватањем космоса, које је достигло врхунац управо код Декарта и Њутна. Наиме, ова два мислиоца, космос су схватили као велики механизам у коме се све креће по космичким, природним или механичким законима (које је формулисао Њутн у својој физици или класичној механици). Кретање небеских тела проучава грана астрономије коју називамо „небеска механика“ (назив који је увео Лаплас) за коју можемо рећи да је заснована 1687. објављивањем Њутновог дела *Philosophia Naturalis Principia Mathematica* и формулацијом закона гравитације, иако је пре њега Јохан Кеплер у свом делу „Небеска физика“ из 1609. године, а на основу података које је о кретању планета сакупио Тихо Брахе, формулисао модерна законе планетарног кретања, који су омогућили геометријско предвиђање позиција планета и ти-

ме прецизирали предвиђање планетарног кретања.

Који је допринос деизма развоју става толерантности? Деисти су прихватили постојање Бога као творца и првог покретача космоса, који се међутим из космоса повлачи (трансцендентан је) препуштајући да космос функционише, не више по божанским, него по већ поменутим космичким, механичким или природним законима. Свакако да је то могло да има и своје реперкусије у погледу извесних санкција према таквим „слободним“ мислиоцима од стране Цркве, јер је сада овлашћени тумач космичких дешавања престао да буде теолог, а постао научник-природњак, али је битно да у тој нововековној слици света свакако није више било места за апсолутне истине које се примају здраво за готово. Прихватајући схватање о две истине, Истине (са великим „И“) која се не може рационално (емпиријски, експериментално) доказивати и оповргавати, већ се у њу само може веровати или не веровати; и истине (са малим „и“) која није предмет веровања већ рационално доказивања и оповргавања, деисти су свакако оне прве – Истине – скрајнули, па макар оне биле и божанске или апсолутне, јер су несазнатљиве, ирационалне (и чије је наметање свакако историјски пример нетолеранције, који се као такав морао од-

бацити, а што је са одвојеношћу државе и Цркве свакако институционализовано) а задржали само оне друге – истине – људима пријемчиве, али субјективне (људске) а често и релативне. Без обзира што су научним доказима и философским аргументима поткрепљене, јасно је да су научне истине ствар једног времена и да наука напредује управо оповргавањем властитих теорија. И философске истине такође пате од исте врсте субјективности и релативности. Као да и философи одбацују идеју вечне философије (*philosophia perennis*), допуштајући евентуално постојање вечних философских питања, али одговори то свакако нису. На тај начин, у мешавини деистичке помирљивости, философског скептицизма и агностицизма и научног емпиризма који у старту признаје да су његове сазнајне моћи ограничене само на поље могућег искуства, рађала се нововековна интелектуална толеранција, која се онда ширила и у остале области јавног и приватног живота.

Посебно занимљиви делови књиге др Данијеле Грујић јесу они који говоре о савременим схватањима верске толеранције. Та потпуно олабављена толеранција, како је предлаже водећи представник савременог мултикултурализма Вил Кимлика (1962 -) ослањајући се на дело Џон Стјуарт Мила „О слободи“,

нуди чак и могућност да се друштвени односи коренито реформишу „сагласно принципима верске толеранције у виду преуређења државних празника, униформи и државних симбола“. То би значило да се школе, али и читав јавни сектор, а можда и приватни бизнис, одрекне унапред зацртаних нерадних дана у недељи, дакле да сви дани буду радни (укључујући и Божић и Васкрс, који су данас нерадни као државни празници) а да се сваком ученику¹ и раднику (јавног и приватног сектора) допусти да изабере два нерадна дана у седмици, време коришћења годишњег одмора² и, како Кимлика предлаже, „рецимо, пет додатних празника годишње“, по својој жељи. То би, сматра Кимлика, „максимализовало могућност сваког појединца да свој распоред прилагоди својим верским убеђењима“. Остављајући читаоцима, којима од срца препоручујемо књигу др Данијеле Грујић,

1 Аутор ових редова и не знајући, већ годинама практикује део ове Кимликове замисли. Наиме, слободан дан који ученицима православне вероисповести следује по закону на дан славе, ученик може да искористи било ког дана у току школске године, наравно у договору са аутором као одељенским старешином. Аутор се такође нада да нико од званичника неће прочитати овај његов приказ.

2 Време коришћења годишњег одмора, бар у јавном сектору код нас, углавном и јесте право радника, осим у просвети (основне и средње школе) где је законом одређено да наставници свој годишњи одмор користе отприлике у периоду од 01. јула до 20. августа

да сами прочитају остатак предлога које нуди Кимлика, овде напомињемо да и он сâм јесте веома скептичан према својим предлозима (што свакако сведочи о његовој толеранцији) јер ни сâм не зна „да ли је то реално или чак пожељно“.³

И, као што је већ речено, философско разматрање проблема верске толеранције, свакако мора бар да се осврне и на питање граница верске, али и сваке друге толеранције. Другим речима, да ли је баш све прихватљиво или постоје црвене линије раздвајања. Просто, да ли ја могу бити данас антисемита, расиста, шовиниста или, да преведемо то на разумљивији начин комуникације просечном представнику ексјугословенског простора, могу ли бити „четник“, „усташа“, „балиста“ или шта већ постоји у балканској екстремно националистичкој понуди. Занимљив одговор даје Ејми Гатман: „Не треба да се поштују све различитости – расизам и антисемитизам су очигледни примери – чак и ако се изражавање расистичких и антисемитских погледа мора толерисати“.⁴ Што би се рекло, можеш да будеш шта год хоћеш у сфери приватности, али кад изађеш из своја четири зида, онда ће твоје практиковање тога што ти приватно јеси, друштво толерисати само

3 Данијела Грујић: Филозофија и проблем верске толеранције“ (CEIR, Нови Сад, 2018, стр. 344)

4 Исто, стр. 349.

ако тиме не кршиш закон и не угрожаваш права и слободe других, односно њихово достојанство као људских бића.

Оваквим и сличним анализама толеранције, ова књига се свакако препоручује много широј читалачкој публици него што је то уски круг

изучавалаца философије. Можда би најкориснија била младим људима који се интересују за основна начела по којима би требало да функционише свако, па и наше друштво.

мр Драјослав В. Буровић

ISLAMSKI ODGOVOR NA SAVREMENE IZAZOVE MULTIKULTURALNOG I MULTIKONFESIONALNOG SVETA

Prikaz knjige: *Savremena islamska misao* (2019), priredio Ivan Ejub Kostić, Balkanski centar za Bliski Istok, Beograd

Priredivač hrestomatije *Savremena islamska misao* postavio je sebi izuzetno težak i izazovan, ali važan zadatak: napraviti selekciju prevoda tekstova prominentnih savremenih islamskih mislilaca kako bi domaća publika, po prvi put, dobila mogućnost da na jednom mestu ima uvid u to šta autori i autorke koji dolaze iz islamskog kulturnog i verskog konteksta imaju da kažu o važnim temama koje se tiču globalnog društva u epohi (kasne) moderne. Uređivanje ovako koncipiranog zbornika tekstova dodatno je otežano činjenicom da je broj autora i autorki (kao i radova) koji zavređuju da uđu u knjigu sa ovako ambicioznim naslovom gotovo bezobalan. Kada se u rukama drži ovaj zbornik nužno se postavlja pitanje zašto je jedan autor dobio prostor u knjizi dok je neki drugi izostavljen pa ipak, urednik ovog izdanja, Ivan Ejub Kostić, u uvodnom izlaganju postavlja relativno jasne kriterijume prema kojima je vršio odabir mislilaca i tekstova – reč je, prvenstveno, o autorima i autorkama sunitske provinijencije koji nastoje da očuvaju autentičnost islamske misli i da ponude inherentno islamske odgovore na goruća društvena, politička i aksiološka pitanja savremenog

doba. Isključeni su dakle svi oni autori čije ideje inkliniraju sekularnim i liberalnim paradigmama. Takođe, obimna šiitska (kao ni sufijska) misaona zaoštavština nije uvrštena u ovu hrestomatiju (to svakako zaslužuje da bude neki od budućih projekata ove vrste).

Knjiga je podeljena u nekoliko celina, odnosno poglavlja: *Tevud* – počelo islamske misli, *Savremena islamska politička teorija*, *Islam*, *sekularizam* i *demokratija*, *Islam* i druga savremena pitanja, *Islam* i rodna ravnopravnost, *Islam* i *Zapad*, *Islam*, *nemuslimani* i *pravilno razumevanje džihada*. Iz ovog sumarnog prikaza jasno je da se radi o tematskim markerima koji pomažu čitaocima da pronađu islamske odgovore na fundamentalne izazove interkulturalnog, globalnog društva u 21. veku. Uz Uvod Ivana Ejuba Kostića (*Savremena islamska misao*) i Pogovor prof. dr Milana Vukomanovića (*Islam pred izazovima mnogostrukih modernosti*) zaokružena je jedna koherentna celina koja pruža uvid u to kako se na različite načine može odgovarati na izazove, kako ih Šmuel Ajzenštat (Shmuel Noah Eisenstadt) naziva, mnogostrukih modernosti. Jedan od ciljeva, koji je ujedno i izuzetno važan doprinos

ovako zahtevnog poduhvata, je dobijanje još jednog podstreka za pomeranje epistemologije od zapadnocentrične ka postkolonijalnoj u dominantno nemuslimanskim društvima.

Druga polovina 20. veka donela je (u određenoj meri) oslobađanje od balasta kolonijalnog i, kako ga Edvard Said (Ewdard Said) naziva, orijentalističkog pogleda na sva nezapadna i, uže posmatrano, muslimanska društva. Iskorak izvan binarne podele na, navodno, civilizovana i necivilizovana, moderna i predmoderna, razvijena i nerazvijena društva, stvorio je prostor za izgradnju epistemičkog autoriteta (nove) akademske discipline (Postkolonijalne studije), ali i novog pogleda na svet koji je nužno antiesencijalistički. Drugim rečima, pre svega zahvaljujući Deridi (Jacques Derrida) i Fukou (Michel Foucault), a potom i njihovim teorijskim nastavljajima (poput već pomenutog Evdarda Saida) počela je dekonstrukcija pozicije koja zapadnu misao uzdiže na pijedestal unikatne validnosti za razumevanje globalnog poretka. U skladu sa intencijama i borbama te intelektualne revolucije (koja svako nije dovršena i koja neretko i dan danas naizlazi na prepreke i neistomišljenike), i pred domaću publiku stižu reči onih mislilaca koji dolaze iz muslimanskog konteksta i koji nude drugačiji (moglo bi se čak reći i alternativni) pogled na krucijalna pitanja kao što su konstituisanje pluralističkog po-

litičkog sistema, obim i opseg sekularizacije, izazovi rodne (ne)ravnopravnosti itd.

Treba, takođe, imati u vidu i još jedan aspekt koji spada u širi kontekst: u poslednjim decenijama prošlog veka beležimo sumrak sekularizacijske paradigme i prepoznavanje desekularizacije kao jednog od važnijih procesa koji oblikuje društvenu realnost. Vukomanovićevim rečima: “U svetu koji karakteriše velika dislociranost, između etničkih, religijskih i, uopšte, kulturnih manjina, religijske institucije su moćni čuvari grupnih, kolektivnih identiteta. Na izazove modernizacije i sekularizacije religijske institucije danas neretko odgovaraju religizacijom modernosti” (Vukomanović, 2019: 508). Povratak religije na “veliku scenu” globalnog poretka svakako znači i nove izazove za suživot, ali i poštovanje osnovnih individualnih, ljudskih prava. Imajući u vidu kongruenciju između pomenutih procesa – procesa desekularizacije i postkolonijalizacije naučnog, političkog, ali i privatnog polja, zadržaćemo se načas na dva primera iz ove hrestomatije koja ilustruju važnost višestrukih (ili mnogostrukih) pogleda na gorepomenuta (politička, teološka i društvena) pitanja.

U jednom od tekstova koji se nalaze u ovoj knjizi, izuzetno značajna figura tunišanske političke scene, tokom i nakon Arapskog proleća (tj. Jasmin revolucije), Rašid al-Ganuši (Rashid

al-Ghannushi), problematizuje veoma važno pitanje učešća, kako ih on definiše, islamista u neislamskim vladama. Lider partije Enahda (Ennahdha) koja je bila prvi dobitnik slobodnih i poštenih višepartijskih izbora u Tunisu (2011. godine) nakon pada Ben Alija (Zine El Abidine Ben Ali), dobitnik nagrade Čatam haus (Chatham House Prize) i nagrade Džemnal Bazadž (Jamnalal Bajaj Award), i autor i politički akter koga je američki časopis Tajm (Time) svrstao među 100 najuticajnijih ljudi na svetu 2014. godine, u tekstu u ovom zborniku daje jezgrovit prikaz, kako kuranskih odgovora na pitanje formiranja vlasti u društvima u kojima muslimani čine manjinu, tako i niz konkretnih političkih saveta o tome na koji način muslimani mogu participirati na svim nivoima vlasti u onim (dominantno sekularnim) zemljama u kojima čine manjinski deo populacije. Ganušijeva sinteza ajetskih poruka, sholastike fikha i praktičnopolitičkih saveta za suživot muslimana i nemuslimana u 21. veku je dragocena za sve one koji ovu tematiku proučavaju sa naučne (islamološke, sociološke, pravne ili politikološke) pozicije, ili pak za sve one koji se bave konkretnopolitičkim angažmanom.

Ergo, Ganušijevi stavovi važni su sa stanovišta teorijskog proučavanja islamskih odgovora na političke izazove i još jednog promišljanja mogućnosti spajanja načela datih u svetom spisu

(Kuran) sa izazovima modernog doba, ali tu se relevancija perspektive ovog autora ne završava. Upravo zbog toga što se radi o veoma značajnom akteru u jednoj od najliberalnijih muslimanskih zemalja u čijoj je istoriji učestvovao najpre kao disident (za vreme Ben Alijevog režima), a potom i kao vođa jedne od najvećih i najvažnijih partija u političkom životu Tunisa, važno je steći uvid u njegovu skicu mogućeg političkog ustrojstva i savete koje daje muslimaima koji žive u zapadnim zemljama. Imajući u vidu da je tunišanska dijaspora u Evropi (naročito u Francuskoj) relativno velika, izlaganje njegove političke teorije i praktičnih rešenja više su nego plauzibilan materijal za (kritičko) izučavanje. Takođe, Tunis je zemlja koja je prva ušla u proces društvenih promena koje su dobile zajednički prefiks Arapskog proleća i koja je iz te političke transformacije izašla kao (relativno) konsolidovana izborna demokratija. Uprkos brojnim ekonomskim i bezbednosnim problemima sa kojima se Tunis danas suočava, radi se o stabilnom poretku koji, makar u određenoj meri, uspešno balansira između različitih zahteva – kako onih za očuvanjem islamske tradicije i kulture, tako i željom za životom u liberalnoj i pluralističkoj atmosferi (što je, prema mišljenju mnogih Tunišana, jedno od važnijih simboličkih, političkih i filozofskih nasleđa Ibn Halduna [Ibn Khaldun], verovatno najpoznati-

jeg srednjovekovnog tunišanskog teoretičara i pionira ciklizma u društvenim naukama). Ganušijevo ime je jedno od najvažnijih u savremenoj istoriji Tunisa, pa je samim tim zaista više nego značajno što domaća publika ima priliku da se upozna sa njegovim učenjima, ali i sa situacijom u toj arapskoj zemlji.

Slična je situacija sa tekstovima drugih autora koji se nalaze na razmeđi između teorijskog i praktičnopolitičkog angažmana (poput rada Ahmeta Davutoglua [Ahmet Davutoğlu] u Turskoj i Hasana el-Bane [Hassan al-Bana] u Egiptu) čiji se tekstovi takođe nalaze u ovom delu hrestomatije. Čitajući prevode njihovih reči čitaoci dobijaju dragocen uvid u to na koje sve načine pomenuti autori spajaju teorijski i verske elemente sa konkretnim savremenim političkim angažmanom muslimana. Iako postoji zajednička nit koja povezuje pomenute autore (a to je intencija da se islamska dogma poveže sa praksom), dešavanja u različitim nacionalnim kontekstima iz kojih autori dolaze ipak se (donekle) reflektuju na njihova stanovišta. Time je dobijen još jedan zanimljiv ogled o tome kako se ideje oblikuju u skladu sa istorijskim potrebama i situacijama.

Drugi primer kome ćemo na ovom mestu posvetiti pažnju je doprinos važnoj i dinamičnoj debati u okviru feminističke teorije i prakse a tiče se dometa autohtono islamskog odgovora na pitanje položaja muslimanki, kako u

muslimanskim, tako i u nemuslimanskim društvima.

Neretko se u stručnoj literaturi odgovori muslimanskih autorki i autora na pitanja patrijarhalne opresije klasifikuju u tri kategorije. Prva grupa okuplja one koji smatraju da se okovi patrijarhata mogu skinuti samo na liberalni i sekularni način, i da muslimanke zapravo treba da krenu putem koji su višedecenijskom borbom utabile zapadne feministkinje. U drugu grupu spadaju one teoretičarke i teoretičari koji ne smatraju da je islam a priori divergentan rodnoj ravnopravnosti. Ako dosledno pratimo ovu struju mišljenja videćemo da se patrijarhat u muslimanskim društvima tumači kao posledica viševekovnog mizoginog i androcetričnog čitanja Kurana i da patrijarhalno tumačenje ajeta ne predstavlja suštinu Alahovog pozivanja na jednakost svih pred Bogom (uključujući tu svakako i žene i muškarce). Treću grupu čine oni koji smatraju da je patrijarhalna opresija univerzalno zlo protiv koga svaka žena treba da se bori, bez obzira na to kojoj verskoj, klasnoj, etničkoj ili bilo kojoj drugoj društvenoj grupi da pripada i, samim tim, može da odluči da su različita ideološka i politička (pa i verska) sredstva adekvatna u toj borbi. U ovoj, trećoj varijanti feminističke artikulacije argumenata protiv rodne neravnopravnosti (i ugnjetavanja), nijedna ideološka ili verska pozicija nije diskreditovana – svaka žena

može da nastupa sa koje god želi političke (pa i teološke) platforme jer je jedini i konačni cilj uništenje žilavog patrijarhalnog sistema koji opstaje u svim društvima na svetu. Treća grupa je izrazito nominalistički orijentisana, i u teoriji je generalno gledano najmanje zastupljena, dok se između autora i autorki iz prve i druge grupe neretko vodi poprilično žustra polemika. Dok sekularno orijentisane feministkinje smatraju da islamski feminizam nije ništa drugo do kompromis sa patrijarhatom, odgovor teoretičarki koje pripadaju teološkoj niši je da liberalni, tj. zapadni modeli borbe protiv mizoginije, nije jedini oblik feminizma, te da je takvo shvatanje borbe za prava žena redukcioniističko, kulturcentrično i blisko logici kolonijalne hegemonije.

Ne ulazeći dalje u elaboraciju polemike u vezi sa varijetetima feminizma u muslimanskoj društvenoj misli, na ovom mestu istaćićemo da se u hrestomatiji *Savremena islamska misao* čitaoci mogu detaljno upoznati sa stavovima autorki koje pripadaju drugoj grupi, tj. reč je o autorkama koje, uz pomoć različitih hermeneutičkih pristupa, dekonstruišu mizogino sočivo kroz koje se neretko istorija i dogma najmlađe monoteističke religije interpretiraju. Čitajući tekstove Zilke Spahić Šiljak, Amine Vadud (Amina Vadud), Asme Barlas (Asma Barlas), Ketrin Bulok (Catherine Bullock) i Šuruk Naguib (Shuruq Naguib), recipijenti

njihovih misli moći će da steknu relevantan i reprezentativan uvid u to kako se ajeti i hadisi mogu tumačiti u rodno ravnopravnom ruhu – počev od mita o navodnom nastanku Have od Ademovog rebra pa sve do rešavanja Gordijevog čvora u vezi sa pokrivanjem vernica. Kako je reč o jednom od najvažnijih pitanja novog milenijuma, ne samo iz ugla feminističke teorije, već i iz šire društvene perspektive, veoma je važna činjenica da su na srpski jezik prevedeni tekstovi u kojima se pitanja da li je dogmatski ispravno da muslimanka bude građanka drugog reda, i da li nošenje vela nužno znači zatočenost i napad na integritet, identitet i intimni prostor vernica, razmatraju u ključu islamskog odgovora.

Naravno, kao i u slučaju prethodnog primera u kome smo razmatrali mogućnosti implementacije kuranskih načela u različite političke sisteme i aktivnu političku participaciju muslimana u nemuslimanskim vladama, tako i u kontekstu rasprave o položaju žena u islamu, trebalo bi pažljivo istražiti sve one autore i autorke koje zastupaju drugačija stanovišta od onih koji su izneti u ovom zborniku (bilo da li su ona bliža sekularnom ili pak fundamentalističkom polu teološko-političkog spektra), ali to je poduhvat koji bi zahtevao daleko više prostora i poprilično voluminoznu ediciju.

U svakom slučaju, inherentno islamski pogled na problematiku od-

nosa sa Zapadom, na demokratiju, na prava žena ili na razumevanje jednog od, u javnosti najčešće pominjanog pojma kada je reč o islamu a to je verski rat (džihada), svakako je dragoceno štivo. Kao što smo rekli, u kontekstu još uvek do kraja neispunjenog transformativnog potencijala ka konačnom utemeljenju postkolonijalnog pogleda na svet, ovakav zbornik radova je veoma važan doprinos multifokalnom interkulturalnom pogledu na alternativne razvoje procesa modernizacije.

Knjiga je svakako nezaobilazna lektira za kritičko iščitavanje od strane domaćih islamologa, sociologa, antropologa, politikologa i drugih koji se islamom bave sa naučnog stanovišta, ali je adabtibilna i za didaktičke shvrhe – studenti svih nivoa studija sada se mogu upoznati sa okosnicom savreme-

ne islamske misli bez relativno zahtevnog poduhvata koji podrazumeva pretraživanje građe na stranim jezicima. Na kraju, ova hrestomatija u kojoj se nalaze radovi tridesetak zaista najznačajnijih islamskih mislilaca današnjice, izazovna je za sve one koje trage za odgovorima i rešenjima zagonetke o održivosti interkulturalne saradnje i dijaloga, kao i za sve one koji su jednostavno radoznali i žele da saznaju više o islamskoj kulturi i religiji. Dakle, skup ovih tekstova daje uvid u jedan (supstancijalno islamski) pogled na društveno ustrojstvo savremenog doba i kao takav on je prekopotreban da bi se kompletirao mozaik različitih (ne nužno divergentnih) teoloških, ali i laičkih svetonazora koji koegzistiraju u savremenom, veoma heterogenom, globalnom poretku.

*Nataša Jovanović Ajzenhamer
Odeljenje za sociologiju
Univerzitet u Beogradu
Filozofski fakultet*

Уместо *In memoriam*-а академику проф. др Владети Јеротићу

Сам наслов овог текста говори у прилог томе да сећање на професора Јеротића изгледа другачије у односу сећања на друге људе који су оставили трага у срединама у којима су живели, међу људима са којима су живели. Овакви текстови се и пишу да би се сећање на преминуле одржало што дуже, јер „човек живи док живи сећање на њега“. Дубоко сам уверен да ће у случају професора Јеротића величина његове улоге у животу његових поштовалаца, остати у „најмању руку“ – трајно.

Реч „трајање“ најбоље карактерише његов живот, али и заоставштину која се огледа не само у књигама, уџбеницима, зборницима него и његовим мудрим и одмереним речима које су његова предавања, на сву срећу сачуваним на интернету, претварала у својеврсно уточиште од трагике и логике времена у којем живимо. Сада увиђамо да су та предавања била и више од уточишта, она су постајала, на тих пар сати, својеврсне Платонове академије. „Тихи човек у бучној земљи“ је једноставно пријао људима, одговарао је њиховим хтењима, знао да се постави изнад њихових жеља и подари им много више него што су очекивали. Његова величина се поред мудрости и образовања највише огледала у способности да никога не осуђује и одбацује и да говорећи врло једноставно успе људима да растумачи њихову свакодневицу и да им да једноставне одговоре на питања која су их можда и годинама мучила. Људима скромног образовања учинио је блиске Кјеркегора, Фројда, Јунга, Николаја Велимировића, Шопенхауера и многе друге цитирајући их, извлачећи из њиховог дела оно најбоље и најумније, саопштавајући то на крајње једноставан начин. Цинизам, подсмех и ниподаштавање никада нисте могли да чујете у његовим наступима, учио је своје слушаоце да морају, да би разумели поднебље и време у којем живе, да подједнако читају Свете књиге свих религија, притом увек правећи компарацију и истичући сличности међу онима који су и заборавили колико су међусобно слични или једноставно то себи никада нису желели признати.

Аутор ових редова присуствовао је многим професоровим предавањима, од којих му се највише у сећању урезало једно на Шумарском факултету када је амфитеатар факултета био препун, те су организатори отворили једну од суседних слушаоница у коју су за катедру поставили звучник повезан на микрофон у који је говорио професор. И у тој слушаоници је било много оних који су остали стојећи. Неколико пута чуле су се опаске како је „мно-

го почео да се понавља“. Луцидан као и увек мудро је и сталожено одговорио на те опаске „да је, захваљујући свом дугогодишњем искуству предавача научио шта је оно што се слушаоцима мора неколико пута поновити, не да би запамтили, него да би научили, а поготово Србима који увек чују само оно што воле да чују“, том приликом су се чак и они најгласнији насмејали. Умео је да критикује, износећи критику кроз анегдоту, параболу, служећи се на тај начин маниром којим су се служили и други великани попут њега. На тај начин умео је да забави слушаоце истовремено остављајући на њих дубок траг. Био је један од последњих предавача на овим просторима на чијим предавањима би се људи после четрдесет и пет минута почели удубљивати у изговорено, уместо како то обично бива на другим предавањима – обрнуто. Иако свестан свог знања увек је био дисциплинован у односу на термин који му је дат да говори исказујући поштовање према слушаоцима. Личним ангажовањем, сведочењем вере у најбољем смислу те речи људима је пружио наду, доказујући, личним примером да време у ком живимо може бити време доброте и љубави, али да то зависи од њих самих, јер „време чине људи“.

Када се аутор ових редова пролећа 2018. године чуо са њим, желећи да га позове да одржи једно предавање студентима правног факултета одговорио је крајње озбиљно да је време „да се крене“, али је опет у свом маниру наставио да ће ако му здравствено стање дозволи „на јесен одржати једно предавање које би било адекватно младим људима који се спремају да одлучују о судбини других“. Предавање на правном факултету није одржано, али је професор начином свог одласка одржао важну лекцију о скромности, љубави и међусобном разумевању, те је дао лични пример који иде у прилог оном његовом чувеном размишљању о „ човековом усавршавању после смрти“. Испунила му се последња жеља изговорена једне зиме у Будимпешти - „живео је тако да када је умро цели свет је плакао, само се он радовао“.

Никола Зобеница

INTERVJI

NA DVE-TRI REČI SA ANDREASOM PFAJFEROM,

pastor Slobodne crkve u Bavarskoj i referent za razvoj crkvenih zajednica

Sa kojim izazovima se susreću lokalne crkvene zajednice u Bavarskoj?

- Po mom mišljenju, najveći izazov je da ljudi ne treba da ispunjavaju samo religiozne forme, već da slede Isusa Hrista. U čemu je razlika? Religiozni fokus je upravljen u nas i naše postupke. Jedna posledica naših postupaka može da bude, da crkvena zajednica najveći deo energije troši na forme i spoljašnji utisak, ili, da se zbog toga svađa. Ako smo sledbenici, onda gledamo u Isusa, njegovu bit, njegov plan, njegovu ljubav, snagu i dela. Radi se o jednom vitalnom, poverljivom odnosu. Veliki problem je što prihvatamo jednu mesnu crkvu i praktikujemo norme ponašanja – a nemamo vitalni odnos sa Bogom.

Koja je Vaša vizija o jednoj crkvenoj zajednici?

- Prvo na šta pomislim je opis prve crkvene zajednice u Delima Apostolskim 2,42-47. Vera da je Isus uskrsnuo i da je među njima, kada su zajedno, bila je odlučujuća u njihovim životima. Iz razloga što su znali da je Isus zbog njih tu, bili su jedan za drugog i delili su sve. Ta duhovna dinamika održala je ljude.

Šta mislite da je važno, da vera u Boga postane jedno duboko iskustvo?

- Iskusiću Boga, ako ga pratim. Pratiću ga jedino, ako mu verujem. Verovaću mu samo, ako ga volim. Voleću ga, ako ga upoznam. Sve počinje time da razumemo ko i kakav je Bog. A to saznajemo u Bibliji, i pre svega kroz biće Isusa Hrista. I samo onda, kada to saznamo, možemo da odlučimo da se predamo u njegove ruke i da ga sledimo.

Zoran Dorđević

~ Печат Божији ~

Видех седам цркава, порука је послата.
Отворила се књига, са седам печата.
Ко је међу свећњацима, у великој борби?
Где Христос, владар Свемира !

Мојсије ме познавао,
Израел о мени тек понешто знао,
БАР – ЕЛОХИМ, име је моје,
Са храбрима у пећи, стоји Јагње Божје.

И са тобом ЈА ЈЕСАМ,
У све дане, до свршетка века,
А ти буди храбар сада,
Јерусалим златни, тебе чека.

И чуди се чудом,
сва земља иза звери,
Јер не поклонише се змији,
која даде област звери.

Ко су ти Данилови - храбри, чврсти, постојани,
Вере Аврамове, храбрости Апостолске,
Њихова имена,
у Књизи Живота стоје.

За Јагњетом они иду,
где год оно пође,
Име Бога имају,
никог се не боје.

Свемир цео сад уздише,
Анђеоски хор пева и кличе
ПРОСКИНЕО Јагњету,
ПОКЛОНИ се Богу своме
и никоме више!

UPUTSTVO AUTORIMA

1. Radove namenjene objavljivanju u časopisu aplicirati na ceir.co.rs/ojs
2. Radove treba pripremiti u Wordu za Windows, font Times New Roman. Veličinu fonta podesiti na 11.
3. Uz rad treba dostaviti rezime, ključne reči i naslov rada na srpskom i engleskom jeziku.
4. Navesti godinu rođenja autora, naziv i mesto institucije u kojoj autor radi, kao i e-mail adresu.
5. Prilikom citiranja literature, potrebno je na kraju citata u tekstu otvoriti zagradu i u njoj upisati prezime autora, godinu izdanja i broj strane.
6. Na kraju teksta abecednim redom navesti sve citirane bibliografske jedinice. Knjige se navode sledećim redom: Prezime autora, ime autora, godina izdanja, *naslov knjige kurzivom*, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u knjizi se navodi sledećim redom: prezime autora, ime autora, godina izdanja, naslov članka, u: ... prezime (urednika), skraćena oznaka uredništva (u zagradi), *naslov knjige kurzivom*, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u časopisu se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov članka, *naslov časopisa kurzivom*, godište, broj i broj prve i poslednje strane na kojima je članak objavljen.

Časopis ima i svoje internet izdanje koje se može naći na adresi:

<http://www.ceir.co.rs>

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

316

RELIGIJA i tolerancija : časopis Centra za
empirijska istraživanja religije = Religion and
Tolerance : Journal of the Center for Empirical
Researches of Religion / glavni i odgovorni
urednik Zorica Kuburić. – 2019, br. 31 (jan./jun)
– Novi Sad : CEIR, 2016–. – 24 cm

Dva puta godišnje. – Pokrenut kao zbornik 2002.
god. – Tekst na srp. i eng. jeziku
ISSN 1451-8759

COBISS.SR-ID 195247879

SADRŽAJ

ISTRAŽIVANJA

Владаца Тодоровић, Томислав Лунић, ОДНОС СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ И ДРЖАВЕ У СРБИЈИ ОД 1990. ДО 2018.	5
Дејан Вујић, ЗНАЧАЈ И ПРОБЛЕМИ ВЕРСКЕ НАСТАВЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ ПОЛИТИКОЛОГИЈЕ РЕЛИГИЈЕ	21
Младен Алексић, ТЕОЛОГИЈА ОСЛОБОЂЕЊА И СУКОБ СА ВАТИКАНОМ	35
Андријана Максимовић, РЕЛИГИЈСКО ВЕРОВАЊЕ КОД ГРАЂАНА СРБИЈЕ	63
Радмило В. Кошутић, ФЕНОМЕН ВАНЗЕМАЉАЦА ИЗ БОГОСЛОВСКО-ФИЛОЗОФСКЕ ПЕРСПЕКТИВЕ	77
Косана Вићентијевић, УНАПРЕЂЕЊЕ КВАЛИТЕТА РАДА ПРОФЕСОРА РЕВИЗИЈЕ ПРИМЕНОМ ТЕОЛОШКИХ СТАВОВА ДР НИКОЛАЈА ВЕЛИМИРОВИЋА	105
Марина Шафер, РЕАЛНЕ УСЛОВНЕ РЕЧЕНИЦЕ И ПОЈАМ УСЛОВА У ЈЕВАНЂЕЉИМА <i>НОВОГ ЗАВЈЕТА</i> У ПРЕВОДУ ВУКА СТЕФАНОВИЋА КАРАЏИЋА (1847)	123
Anja Abramović, THE BIBLE AND MUSIC: COMMUNICATION, DIALOGUE AND THEOLOGICAL EXPERIENCE	153

PRIKAZI I OSVRTI

Драгослав В. Ђуровић, ВЕСЕЛА ТЕОЛОГИЈА	171
Владимир Бакрач, RELIGIJA U RAJAMA POLITIKE	175
Драгослав В. Ђуровић, ПОХВАЛА ТОЛЕРАНЦИЈИ	182
Nataša Jovanović Ajzenhamer, ISLAMSKI ODGOVOR NA SAVREMENE IZAZOVE MULTIKULTURALNOG I MULTIKONFESIONALNOG SVETA	188
Никола Зобеница, УМЕСТО IN MEMORIAM-А – АКАДЕМИКУ ПРОФ. ДР ВЛАДЕТИ ЈЕРОТИЋУ	195

INTERVJUI

Zoran Đorđević, NA DVE-TRI REČI SA ANDREASOM PFAJFEROM	197
Aleksandar Jovanović, ПЕЧАТ БОЖИЈИ	199

